

Landelijk verenigd

Landelijk verenigd

Grote ledenorganisaties over ontwikkelingen op het
maatschappelijk middenveld

Civil society en vrijwilligerswerk IV

Joep de Hart

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, februari 2005

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2005

SCP-publicatie 2005/1

Zet en binnenwerk: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

Omslagillustratie: Nederlands fotomuseum, Kees Molkenboer

Verspreiding in België: Maklu-Distributie

Somersstraat 13-15, B-2018 Antwerpen

ISBN 90-377-0126-4

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier.

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Tel. (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	I	
1	Introductie	3
1.1	Van Tocqueville tot Putnam	3
1.2	Onderzoeksvragen	8
1.3	Onderzoeksopzet en -beperkingen	9
1.4	Verdere opzet van dit rapport	11
	Noten	13
2	Ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties en het doen van vrijwilligerswerk	15
2.1	Inleiding	15
2.2	Lidmaatschap	15
2.3	Vrijwilligerswerk	21
2.4	Allochtonen en maatschappelijke participatie	24
2.5	Conclusies	28
	Noten	29
3	Een onderzoek bij maatschappelijke organisaties	30
3.1	Inleiding	30
3.2	Kenmerken van de onderzochte organisaties	31
3.3	Vergelijking tussen drie soorten organisaties	39
3.4	Conclusies	53
	Noten	56
4	Conclusies en afsluitende overwegingen	57
4.1	Inleiding	57
4.2	Samenvatting van de belangrijkste uitkomsten	57
4.3	Afsluitende overwegingen	61
	Noten	63
Summary		64
Bijlage A	Ontwikkelingen in het aantal aangeslotenen bij maatschappelijke organisaties	69
Bijlage B	Uitkomsten van de vragenlijst	72
Bijlage C	Onderzoeksverantwoording	86
Literatuur		100
Publicatielijst van het Sociaal en Cultureel Planbureau		103

Voorwoord

In 1994 kreeg het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) van de toenmalige minister van Volksgezondheid, Welzijn en Cultuur (vws) het verzoek aandacht te besteden aan ontwikkelingen in het vrijwilligerswerk. Het SCP wilde zich niet beperken tot de concrete dienstverlening door vrijwilligers op afzonderlijke terreinen en evenmin tot kwantitatieve ontwikkelingen. Gekozen werd voor een brede invalshoek, met als uitgangspunt de vraag welke bijdrage het verenigingsleven, maatschappelijke organisaties en het vrijwilligerswerk leveren aan de ontwikkeling en instandhouding van een vitale civil society. Met dat laatste wordt bedoeld op het institutionele domein dat gedomineerd wordt door vrijwillige associaties, waarbij de deelname berust op een vrijwillige keuze.

Deze publicatie is het vierde deel in de reeks Civil society en vrijwilligerswerk, waarin het SCP sinds 1994 ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld vanuit uiteenlopende invalshoeken in kaart brengt. In deel 1 werd een aantal theoretische analyses bijeengebracht. Deel 2 deed verslag van een gedetailleerd onderzoek naar het verenigingsleven en bestuurlijk actieve vrijwilligers in een middelgrote stad (Zwolle). Deel 3 bood een bundeling van secundaire analyses van kwantitatieve gegevens, voornamelijk ontleend aan enquêteonderzoeken. Daarnaast kwamen ontwikkelingen in de civil society ook regelmatig aan de orde in andere publicaties van het SCP, zoals het Sociaal en Cultureel Rapport of de Sociale staat van Nederland. In het later te verschijnen deel 5 wordt ingegaan op lokale varianten van de civil society en op de maatschappelijke participatie van allochtone groepen.

Landelijk verenigd bespreekt ontwikkelingen die zich in ons land bij grote maatschappelijke organisaties hebben voorgedaan. Er is gebruikgemaakt van bevolkings-enquêtes, maar een andere belangrijke informatiebron vormen de uitkomsten van een enquête die bij een steekproef van grotere organisaties is gehouden. Daarin is onder andere geïnformeerd naar hun interne structuur en het democratische gehalte daarvan, hoe de organisaties hun maatschappelijke positie en betekenis zien, en wat hun reactie is op veranderingen tijdens de afgelopen decennia. Gezien de beperking tot landelijke organisaties is de pretentie niet om de balans op te maken van 'de' Nederlandse civil society. Wel is getracht enkele meningen over het functioneren van die civil society eens van een andere kant te benaderen dan via de opinies van respondenten in bevolkingsonderzoeken, namelijk aan de hand van informatie zoals verstrekt door organisaties uit de civil society.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur SCP

1 Introductie

1.1 Van Tocqueville tot Putnam

Christoffel Columbus mag de schoolboeken zijn ingegaan als de ontdekker van het Amerikaanse continent, voor veel politicologen en sociologen werd de Nieuwe Wereld een kleine 350 jaar later andermaal ontdekt en dit keer als een sociaal-wetenschappelijk fenomeen. De nieuwe Columbus was een Normandische edelman, Alexis de Tocqueville, die van mei 1831 tot februari 1832 door de Verenigde Staten en Canada reisde en over zijn bevindingen een klassieke politicologische en sociologische studie schreef: *De la démocratie en Amérique*. Het eerste deel daarvan verscheen in 1835 en het boek groeide, nog tijdens Tocquevilles leven, zowel in Frankrijk als in de Verenigde Staten uit tot een bestseller.

Met zijn Europese achtergrond was Tocqueville zeer bevreesd voor een machtscentralisatie via de heerszucht van politieke meerderheden en via de dictaten van de publieke opinie. Amerika beschikte volgens hem over een aantal maatschappelijke tegenkrachten die dit moderne democratische onheil in toom konden houden. Daartoe behoorden een onafhankelijke rechtspraak, de scheiding van kerk en staat, de *frontier* mentaliteit, de gezagsstructuur van lokale gemeenschappen en regionale verscheidenheid. Maar belangrijker dan deze achtte hij de vrijheid van vereniging. Hij was getroffen door het enorme aantal verenigingen, die in Amerika op vele terreinen de maatschappelijke functies vervulden die in de Oude Wereld waren toebedeeld aan de aristocratische klasse of de politieke bureaucratie.¹ Juist in een democratie bestond volgens Tocqueville een grote behoefte aan ‘intermediaire’ instituties en organisaties die bemiddelen tussen de individuele burgers en de staat. Enerzijds verschaffen die de burger een toevluchtsoord, waardoor hij niet ondergaat in de anonieme massa. Anderzijds vormen zij een barrière voor doorgeschoten overheidsbemoeiens en centralisatietendensen, die hij zag als de grote gevaren die in de moderne samenleving de individuele vrijheid bedreigen.² Tevens benadrukte Tocqueville de rol die maatschappelijke organisaties spelen als ‘leerschool voor democratisch handelen’, als bron van sociaal verantwoordelijkheidsgevoel en milieu waarin mensen gezamenlijk leren te werken aan de oplossing van collectieve problemen – een zienswijze die in later civil society-onderzoek prominent aanwezig is gebleven (zie bv. Almond en Verba 1963; Verba et al. 1995).

Bij de klassieke sociologen stond wat nu het maatschappelijk middenveld heet centraal in de analyses. In hun diagnostiek van de moderne samenleving vormden maatschappelijke organisatievormen tussen de individuele burgers en de staat een kernelement. Niet alleen kan daarbij gewezen worden op Tocquevilles aandacht voor de functies van intermediaire organisaties voor de democratie, maar ook op bijvoorbeeld Durkheims pleidooi (aan het eind van *Le suicide*) voor *corporations professionnelles* als buffer

tegen anomie. In een lezing op de Duitse sociologendagen van 1910 bestempelde Max Weber de studie van organisaties op het maatschappelijk middenveld als een fundamentele opgave voor de sociologie (Weber 1924).³ In de jaren zestig en zeventig leek het er enige tijd op dat de door Weber bepleite ‘sociologie van het verenigingswezen’ in ons land via auteurs als Jolles en Abma tot een eigen specialisme binnen de sociologie zou kunnen gaan leiden. Inmiddels is die onderneming een zachte dood gestorven. Paradoxaal genoeg wordt echter vanaf het eind van de jaren tachtig, door auteurs als Putnam en Wuthnow, met hernieuwd elan de grote betekenis van het maatschappelijk middenveld bepleit, ditmaal vooral onder de noemer van begrippen als ‘civil society’⁴ en ‘sociaal kapitaal’.

In dit eerste hoofdstuk wordt niet de verenigingssociologie gerecapituleerd of een overzicht geboden van de theoretische noties die zijn ontwikkeld naar aanleiding van het begrip ‘civil society’. Ook wordt het Nederlandse maatschappelijk middenveld niet in een historisch perspectief geplaatst. Dat is gedaan in eerdere afleveringen van de reeks *Civil society en vrijwilligerswerk*. Deel 1 daarvan bevatte uitgebreide historische en sociaal-wetenschappelijke theoretische bespiegelingen over de civil society; in deel 3 is ingegaan op de historische ontwikkeling van sectoren en organisatievormen op het Nederlandse maatschappelijk middenveld (Dekker 1994; De Hart 1999a; vgl. Dekker en De Hart 2004). Waar het hier wel om gaat, is een kernachtige samenvatting van de internationale discussie die wordt gevoerd over de huidige staat van de civil society in westerse landen, waarbij we ons dit keer beperken tot een weergave van enkele centrale veronderstellingen die daarin zijn geformuleerd.

Een belangrijke auteur in die actuele discussie is de Amerikaanse politicoloog Robert Putnam; de belangrijkste elementen van Tocquevilles analyse keren terug in zijn publicaties (Putnam 1993, 1995a, 1995b). Volgens Putnam dragen maatschappelijke organisaties bij aan de effectiviteit en stabiliteit van democratisch bestuur. Zij doen dit langs twee wegen, gerelateerd aan twee dimensies die aan de organisaties vallen te onderscheiden. In de eerste plaats hebben zij ‘interne’ effecten op de individuele leden, doordat zij bij hen de bereidheid tot samenwerking, gevoelens van solidariteit en oriëntatie op het algemeen belang bevorderen. Voorwaarde voor dit socialisatie-effect is wel dat er ‘horizontale’ banden tussen de leden bestaan en dat zij persoonlijke contacten met elkaar onderhouden. Het is via de interactie met anderen dat democratische houdingen en praktijken worden geleerd, het vertrouwen in anderen wordt gevoed en mensen uitgroeien tot competente en mondige burgers.⁵

In de tweede plaats dragen maatschappelijke organisaties bij aan de democratie door hun ‘externe’ effecten op de bredere politiek. Conform een eerder beschreven indeling kan onderscheiden worden tussen primaire, secundaire en tertiaire groepen (of organisaties). Primaire groepen zijn de informele, persoonlijke, *face-to-face*-verbanden van gezin, buurt, vrienden, kennissenkring en dergelijke. Secundaire groepen (of organisaties) zijn meer geformaliseerd, maar kenmerken zich nog wel door nabijheid en directe contacten tussen leden. In tertiaire groepen (of organisaties)

ontbreekt het element van onderlinge contacten tussen de leden en bestaat slechts een band van individuele leden met de organisatie (SCP 1999: 182). Een dicht netwerk van secundaire organisaties bevordert de articulatie en het uitdragen van de belangen en behoeften van de burgers. Daarvoor is cruciaal dat er institutionele relaties bestaan tussen de leden en het politieke systeem, waarbij de organisaties fungeren als intermediaire instituties via welke de burgers invloed kunnen uitoefenen.

De twee dimensies (interne en externe democratische effecten) kunnen elkaar volgens Putnam niet compenseren en de eerste dimensie vormt voor hem een noodzakelijke voorwaarde voor het, vanuit democratische perspectief, werkelijk goed functioneren van de tweede dimensie. Volgens Putnam (1995a, 1995b, 2000) is er in de Verenigde Staten al decennialang sprake van een teruggang in allerlei verenigingen en van afbrokkeling van meer informele sociale interactievormen. De teruggang in op lidmaatschap gebaseerde organisaties (*bowling leagues*, voetbalteams, zanggenootschappen, Rotary clubs e.d.) gaat gepaard met een verlies aan sociaal kapitaal.

Een groei in kleinschalige plaatselijke organisatievormen (zoals buurtverenigingen) biedt geen soelaas. Daar is wel sprake van persoonlijke contacten, maar dergelijke organisatievormen hebben doorgaans zeer beperkte doelstellingen en zijn maar in geringe mate ingebed in bredere institutionele netwerken die het lokale niveau overstijgen (vgl. Bell 1998; Skocpol 1999). De afbrokkeling van sociaal kapitaal wordt evenmin ondervangen door een groei in 'tertiaire' (of mailing list) organisaties of in het aantal non-profit serviceorganisaties die niet op lidmaatschap zijn gebaseerd. Bij deze is meestal wel sprake van breder institutionele relaties, maar niet of nauwelijks van lokale persoonlijke contacten. Volgens Putnam scheppen zulke organisaties daarom geen sociaal kapitaal of sociale verbondenheid.⁶

De publicaties van Putnam hebben naast veel bijval ook de nodige kritiek gekregen. Wanneer we de auteurs buiten beschouwing laten die tot andere interpretaties komen van vergelijkbare onderzoeken als waar Putnam zich op baseert, dan is voor ons onderwerp allereerst de kanttekening relevant dat sociaal kapitaal afhankelijk is van sociale (en politieke of economische) contexten. Bij de oorspronkelijke formuleringen van Coleman (1988) en Bourdieu (1980, 1983) gaat het bij sociaal kapitaal om een kenmerk van sociale netwerken, sociale relaties en sociale organisatievormen. Putnam hanteert eerder een sociaal-psychologische interpretatie. In de tweede plaats is met kracht van argumenten naar voren gebracht dat maatschappelijke organisaties duidelijke verschillen vertonen met betrekking tot de hoeveelheid en soort sociaal kapitaal waarmee zij verbonden zijn (Stolle en Rochon 1998; Stolle 2000). Louter het feit dat mensen al dan niet ergens lid van zijn, levert nauwelijks informatie op vanuit het perspectief van sociaal kapitaal. Maatschappelijke organisaties kunnen niet over één kam worden geschoren. Zij lopen alleen al qua expliciete doelstelling sterk uiteen. Hun *raison d'être* kan collectieve belangenbehartiging of een poging tot beïnvloeding van de publieke opinie of overheidsbeslissingen zijn. Maatschappelijke organisaties kunnen streven naar het behoud van de positie van een groep binnen de samenleving, maar ook kan het doel het bewerkstelligen van maatschappelijke hervormingen zijn.

Des te opvallender is het dat in de literatuur weliswaar aan maatschappelijke organisaties tal van betekenissen worden toegekend voor de individuen die er deel van uitmaken en voor de samenleving als geheel, maar dat die betekenissen bijna zonder uitzondering positief zijn.⁷ Via een pluriform geheel aan maatschappelijke organisaties worden machtsconcentraties binnen de samenleving tegengegaan en wordt uiting gegeven aan de uiteenlopende behoeften van burgers. Verenigingen worden geacht onder andere bij te dragen aan de democratische vorming van burgers en de opbouw van sociale netwerken, de besteding van de vrije tijd en de solidariteit tussen geestverwanten of lotgenoten, de integratie in een nieuwe omgeving en het sociale vertrouwen tussen mensen.

De sociale- en politieke-integratiefuncties van verenigingen worden sterk naar voren geschoven vanuit de communitaristische benadering, zoals die is te vinden in het werk van auteurs als Etzioni (1968), Walzer (1983) en Sandel (1996). Daarin worden verenigingen geacht een schild te kunnen leveren tegen anomie, morele desoriëntatie en sociaal wantrouwen. Via deelname aan het verenigingsleven wordt de fixatie op louter eigenbelang doorbroken en worden niet alleen gezamenlijke initiatieven bevorderd, maar ook gevoelens van gemeenschap en verantwoordelijkheid voor de brede samenleving. Het is vooral Putnam die ertoe heeft bijgedragen dat het begrip 'sociaal kapitaal' populair is geworden in het civil society-onderzoek ter karakterisering van dergelijke sociaal integratieve functies van maatschappelijke organisaties. Putnam heeft daarbij ook aandacht voor de rol van de interne organisatiestructuur, een element dat ontbreekt bij Tocqueville (Putnam 1993). Hij onderscheidt samenbindend van overbruggend sociaal kapitaal. 'Samenbindend sociaal kapitaal' verwijst naar vormen van sociaal kapitaal waarin de exclusieve collectieve identiteit, de homogeniteit van een groep en de loyaliteit van de leden van een groep ten aanzien van elkaar worden bekrachtigd. Bij overbruggend sociaal kapitaal gaat het om de overstijging van de groepsgrenzen en de verbondenheid met andere groepen (Putnam 2000: 22 e.v.).

Dat ook niet-politieke organisaties van belang zijn voor het democratische gehalte van de samenleving, is een constatering die sinds de dagen van Tocqueville vele malen is gemaakt. Verschil van mening bestaat er waar het gaat om de betekenis die hierbij moet worden toegekend aan 'passief lidmaatschap' of 'donateurschap'. Zoals gezegd acht Putnam (2000) de bijdrage daarvan aan de democratie gering. De heilzame werking van maatschappelijke organisaties is volgens hem afhankelijk van de mate waarin zij gedragen wordt door *face-to-face*-contacten tussen de aangeslotenen; bij een sportclub zijn die frequent, maar bij de donateurs van Greenpeace geheel en al afwezig. In het voetspoor van de befaamde internationale studie van Almond en Verba (1963) menen andere onderzoekers daarentegen dat ook de passieve verbondenheid met een organisatie een positieve invloed heeft, via de kansen die het biedt op een versterking van de politieke competentie. Selle en Strømsnes (2001) stellen dat de betekenis verschilt per land en per type organisatie. Verder wijzen zij erop dat passieve aangeslotenen via hun organisatiebanden relaties onderhouden met samenleving en

politiek en langs deze weg invloed kunnen uitoefenen. Warren (2001) benadrukt eveneens de belangrijke democratische betekenis van tertiaire organisaties, bijvoorbeeld bij het slagvaardig op gang brengen van publieke discussies, juist omdat ze niet zijn gebaseerd op een intensieve interne integratie via *face-to-face*-relaties.

Verschuivingen die door Putnam en anderen zijn beschreven lijken hun parallel te hebben in ontwikkelingen binnen de Nederlandse civil society. De sterkste groei in het Nederlandse verenigingsleven deed zich voor in de tweede helft van de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw (Abma 1961).⁸ Jolles spreekt met betrekking tot de negentiende eeuw van 'het vollopen van de institutionele ruimte tussen de centrale overheid, die zelf ook geleidelijk aan forse contouren krijgt, en de individuele burger (...)' (Jolles 1972: 222). De bevolkingstoename, de problemen verbonden met industrialisatie en verstedelijking, de welvaartsstijging en welvaarts-spreiding: het zijn alle factoren die hebben bijgedragen aan de grote opbloei van het verenigingsleven destijds. Voor een belangrijk deel kwam deze tot stand via de opkomst van emancipatiebewegingen van onder andere de arbeiders, de vrouwen, de kleine luyden en de katholieken.

Vervolgens lijkt zich op het Nederlandse middenveld in de tweede helft van de vorige eeuw een vergelijkbare ontwikkeling te hebben voorgedaan als door Skocpol (1999) en Putnam (2000) is beschreven voor Amerika. Traditionele, grootschalige ledenorganisaties kregen steeds meer concurrentie van enerzijds een veelvoud aan plaatselijk gerichte groepen en anderzijds zogenoemde *advocacy associations*. In de oude organisaties werden lokale initiatieven en gemeenschappen verbonden met het nationale niveau, en doorsneed het profiel van de achterban allerlei klassenverschillen. De *advocacy associations* worden veelal gekenmerkt door anonieme vormen van betrokkenheid, georganiseerd en gecoördineerd door professionals.⁹ In een onderzoek naar het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen concluderen Elchardus c.s. dat de sociale basis er smaller is; de aangeslotenen worden vooral uit de welvarender, hoger opgeleide bevolkingsgroepen gerekruteerd (Elchardus et al. 2001). Of dit ook voor ons land geldt en wat dit alles betekent, in termen van de democratische betekenis van maatschappelijke organisaties en hun bijdrage aan het sociaal kapitaal van de samenleving, valt nog te bezien.

In ons land zijn ontwikkelingen op het naoorlogse maatschappelijke middenveld vaak beschreven vanuit het perspectief van individualisering (zie bv. SCP 1994; Waegel 1994; Schnabel 1999; Felling et al. 2000; vgl. Schreuder 1994; Derks 2000). Een kernelement van individualisering is dat traditionele maatschappelijke verbanden (dorp, buurt, klasse, kerk, gezin) veel van hun dwingende karakter hebben verloren en dat de ruimte aanzienlijk is gegroeid om het leven naar eigen inzicht en behoefte in te richten. Dat mensen steeds meer zichzelf nemen als uitgangspunt van denken en handelen, en hun eigen leven als integratiebron van sociale betrekkingen, verdraagt zich slecht met negentiende-eeuwse ideeën over organisatievorming. Veel van de huidige organisaties op het middenveld stammen uit die denkwereld, waarin de organisatie of de groep als primair gold en de persoon op de tweede plaats kwam.

Men was allereerst gereformeerd of katholiek, vervolgens ook nog Nederlander. Een fijn vertakt conglomeraat van verzuilde organisaties begrenste de psychologische actieradius. Media en *opinion leaders* uit de eigen stal leverden de oren en ogen waarmee de omringende samenleving werd waargenomen, omheiningen hielden de kudde op peil en groepsidentificatie maakte de participant. De organisatiestructuur was hiërarchisch en bureaucratisch. Zij was piramidaal, met aan de basis een brede vertakking in allerlei lokale afdelingen (vgl. Skocpol 2003; Duffhues et al. 1985). Secundaire organisaties (met veel contacten tussen de leden) domineerden het verzuilde middenveld.

De individualisering manifesteert zich onder andere in de groei van tertiaire organisatievormen. Elders is ingegaan op de geschiedenis van een aantal organisaties op het Nederlandse middenveld (De Hart 1999a; SCP 1998, 2002). Ook specialisering, centralisering en professionalisering bleken belangrijke trends van de afgelopen decennia. Ze lijken verbonden met een verschuiving van tijdsintensieve naar kapitaalintensieve vormen van participatie, van actief lidmaatschap naar donateurschap (De Hart en Dekker 1999).

1.2 Onderzoeksvragen

De hoofdthema's van dit rapport liggen in het verlengde van het voorgaande. Het rapport concentreert zich op een bespreking van een aantal ontwikkelingen die zich in ons land bij grote maatschappelijke organisaties hebben voorgedaan.¹⁰ Vervolgens zal worden nagegaan in hoeverre de in het voorgaande weergegeven veronderstellingen en constateringingen opgaan voor deze spelers op het Nederlandse maatschappelijk middenveld. Klopt het beeld dat mensen nog wel bereid zijn zich (vanuit allerlei motieven) aan te sluiten bij een organisatie, zolang die niet te veel van ze eist? Dat ze steeds minder aan te sporen zijn tot het doen van vrijwilligerswerk en dat de animo voor het bezoeken van door de organisatie belegde vergaderingen of bijeenkomsten is geslonken? Wat betekent het dat verenigingen steeds meer passieve leden tellen en kampen met een dalend percentage actieve leden en vrijwilligers?

Valt op het Nederlandse maatschappelijk middenveld inderdaad een ontwikkeling waar te nemen dat organisaties waar de leden veel onderlinge sociale contacten hebben in toenemende mate plaatsmaken voor organisaties waar zulke contacten ontbreken – dat wil zeggen de zogenoemde tertiaire organisaties? De achterban van die tertiaire organisaties onderhoudt geen *face-to-face*-relaties met de andere aangeslotenen. Hij ontplooit geen activiteiten in het kader van een verenigingsleven, maar streeft slechts naar een adequate vertegenwoordiging van zijn zienswijze of behartiging van zijn behoeften door een professioneel keurkorps.

Als de genoemde ontwikkelingen zich voordoen, zou dat wel eens belangrijke gevolgen voor het democratische en sociale gehalte van de samenleving kunnen hebben. Meer dan tertiaire organisaties, lijken maatschappelijke organisaties met veel horizontale sociale contacten namelijk de democratische vorming en de ontwikkeling van *civic skills* te bevorderen van de bij hen aangeslotenen. Meer dan tertiaire

organisaties lijken zij tevens een bijdrage te leveren aan de opbouw en instandhouding van sociale verbondenheid tussen de burgers, in de vorm van zowel samenbindend als overbruggend sociaal kapitaal.

Dit rapport richt zich op organisaties die in het Engelse taalgebied gewoonlijk worden aangeduid met *voluntary associations* (vrijwillige samenwerkingsverbanden). Het gaat om maatschappelijke organisatievormen waarbij de deelname berust op een vrijwillige keuze en die tot het kerngebied van de civil society worden gerekend: verenigingen, ideële en recreatieve organisaties, serviceorganisaties en (in het hedendaagse Nederland) ook de kerken (Dekker 2002: 15; Warren 2001). Volgens Dekker (1999: 15 e.v.; 2002: 19 e.v.) worden aan de civil society vooral twee taken (en effecten) toegeschreven. De eerste is publieke-opinievorming, de tweede de creatie en consolidatie van sociaal kapitaal. Beide aspecten zijn tot op heden vrijwel uitsluitend op individueel niveau onderzocht. Onderzoek waarin uiteenlopende organisaties de eenheid van onderzoek vormen, is schaars.¹¹

In het volgende hoofdstuk zal, voornamelijk aan de hand van grootschalige, herhaalde surveyonderzoeken, een beeld worden geschetst van de affiniteit van Nederlanders met maatschappelijke organisaties. Daarmee wordt aangesloten bij het leeuwendeel van het onderzoek naar maatschappelijke participatie en deelname aan de civil society, dat vrijwel altijd is gebaseerd op bevolkingsenquêtes. Die maken weliswaar duidelijk wat voor soort organisaties op bepaalde momenten geprefereerd worden door specifieke groepen, maar geven nauwelijks inzicht in de motieven van de aangeslotenen en de inhoud van hun betrokkenheid. En ze leren ons helemaal niets over de relevantie van de interne structuur van organisaties, hun doelstellingen of oriëntatie op de omringende samenleving.

In die leemte wil het onderzoek waarover in hoofdstuk 3 wordt gerapporteerd enigszins voorzien. In dit onderzoek lag het accent niet op individuen (c.q. de respondenten van bevolkingsenquêtes), maar op maatschappelijke organisaties, hun ontwikkeling in de afgelopen decennia en de verschillen die er bestaan tussen verschillende typen organisaties. Centrale vragen zijn:

- Wat betekenen de kenmerken van deze organisaties, hun ontwikkeling en verschillen
- vanuit het oogpunt van maatschappelijke participatie;
 - vanuit democratisch perspectief;
 - in het licht van de hiervoor geformuleerde ideeën over sociaal kapitaal?

1.3 Onderzoeksopzet en -beperkingen

Het onderzoek is gebaseerd op een steekproef onder maatschappelijke organisaties, met daarin ongeveer drie kwart van alle grotere organisaties in de Nederlandse civil society; tevens zijn daarin door meerdere organisaties alle belangrijke sectoren van die civil society vertegenwoordigd. Wat doorgaans wordt verstaan onder de civil society omvat meer dan de activiteiten en strevens van grotere, formele maatschappelijke organisaties, al vormen die wel een belangrijke context van zeer veel burgerparticipatie.

De pretentie is hier ook niet om de balans op te maken van ‘de’ Nederlandse civil society. Beoogd wordt wel enkele vaststellingen over het functioneren van die civil society nu eens niet te benaderen via de opinies van respondenten in bevolkings-surveys, maar van de andere kant, namelijk aan de hand van informatie zoals door organisaties uit de civil society wordt verstrekt. De gegevens die in hoofdstuk 3 aan de orde komen, moeten worden gezien als een eerste ronde van dataverzameling.

Ze zijn ontleend aan de visie van (vertegenwoordigers van) grote organisaties uit het Nederlandse maatschappelijk middenveld op de interne structuur, de maatschappelijke positie en het functioneren van hun organisatie, en op de veranderingen die zich daarin hebben voorgedaan. Ongetwijfeld valt een zekere mythevorming omtrent een ‘gouden verleden’ van de organisaties niet helemaal uit te sluiten, wanneer vertegenwoordigers van die organisaties terugblikken. Wel is getracht de retrospectieve vertekening in te dammen, door bij de invitatie tot deelname aan het onderzoek uitdrukkelijk aan te dringen op een sleutelfiguur binnen de organisatie die niet alleen van de huidige situatie op de hoogte is, maar ook van de vroegere.

Een andere beperking van het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, is dat het zich concentreert op landelijke maatschappelijke organisaties, waardoor veel belangrijke onderdelen en aspecten van de vaderlandse civil society buiten beschouwing blijven. Daartoe behoren bijvoorbeeld plaatselijke organisaties, alsook de opinies en houding van individuele Nederlanders en het participatieklimaat binnen de samenleving. Het onderhavige onderzoek biedt daarover maar beperkte informatie. Deze en andere onderwerpen vormen wel het onderwerp van andere onderzoeksprojecten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Te denken valt in de eerste plaats aan de bevolkingsenquêtes die door het SCP met grote regelmaat worden gehouden.

Het brede scala aan lokale, kleinschalige en veelal informele organisatievormen is een ander belangrijk onderdeel van de civil society dat in dit rapport niet wordt besproken. Zulke organisatievormen staan centraal in SCP-onderzoek dat voor de komende jaren is gepland.¹²

De organisaties die in dit rapport worden beschreven, zijn landelijke koepels, de grote kerken en grote politieke partijen, een aantal organisaties die zijn voortgekomen uit de sociale bewegingen van de jaren zestig en zeventig en enkele landelijke sociaal-economische belangenorganisaties (vakbonden, werkgevers, consumentenorganisaties). Buiten het bestek van dit rapport valt het grootste deel van de maatschappelijke organisaties die werkzaam zijn op de terreinen van onderwijs en welzijn.¹³ Dat geldt ook voor heel belangrijke onderdelen van de civil society als het plaatselijke verenigingsleven en allerlei informele organisatievormen, de kleinere kerken, lokale politieke stromingen en *grassroots* bewegingen gericht op sociale en politieke doelen. Enkele van deze organisatievormen zijn het onderwerp van deel 5 in de reeks *Civil society en vrijwilligerswerk* en van het genoemde andere onderzoeksproject van het Sociaal en Cultureel Planbureau, dat expliciet gericht is op informele groepen.

Al met al moet dit onderzoeksverslag dus beschouwd worden als deel van een meer omvattend programma, waarin de participatie van Nederlanders binnen de civil society vanuit uiteenlopende invalshoeken wordt benaderd. Voor een overzicht van de aanpak bij het hier gerapporteerde onderzoek, zie schema 1.1. Daar wordt de hier gebezigde aanpak afgezet tegen die in twee andere SCP-onderzoeken over het thema ‘participatie en civil society’.

Schema 1.1 SCP-onderzoek naar ontwikkelingen in de Nederlandse civil society

hier gerapporteerde onderzoek onder sleutelfiguren van grote organisaties	info over → van ↓	individen	lokale organisaties en informele groepen	organisaties	samenleving
	individen				
	organisaties	+		+++	
bevolkingsenquêtes (o.a. projecten civil society en vrijwilligerswerk)	info over → van ↓	individen	lokale organisaties en informele groepen	organisaties	samenleving
	individen				
	organisaties	+++	+	+	+++
geplande onderzoek naar informatie groepen en verbanden	info over → van ↓	individen	lokale organisaties en informele groepen	organisaties	samenleving
	individen	+	+++		
	organisaties			+	

1.4 Verdere opzet van dit rapport

In hoofdstuk 2 wordt nu eerst gekeken naar veranderingen in de bereidheid van mensen om zich bij maatschappelijke organisaties aan te sluiten. Dat gebeurt op basis van enquêtes bij steekproeven uit de bevolking en van institutionele tellingen. Bij die laatste gaat het om de officieel geboekstaafde aantallen leden en/of donateurs van (vrijwel) alle grotere organisaties op het vaderlandse maatschappelijk middenveld. Vrijwilligerswerk is een van de belangrijkste wijzen waarop mensen deelnemen aan de civil society. In een aparte paragraaf zal worden ingegaan op mogelijke verschuivingen in het vrijwilligerswerk en worden bekeken of dit – conform de veronderstelling – tekenen van afname vertoont. Hoofdstuk 2 is een opstap naar hoofdstuk 3, waarin maatschappelijke organisaties zelf centraal staan.

In hoofdstuk 3 worden vervolgens de uitkomsten gerapporteerd van een enquête die vanuit de eerder geformuleerde centrale vragen speciaal is gehouden onder vijftig van de grotere maatschappelijke organisaties op de terreinen die in hoofdstuk 2 al ter sprake kwamen. Nadat kort de opzet van het onderzoek uit de doeken is gedaan, passeren om te beginnen een aantal kenmerken van de onderzochte organisaties de revue. Daarbij wordt ook gekeken of de organisaties in de afgelopen decennia van karakter zijn veranderd. Is het percentage passieve aangeslotenen toegenomen en kan inderdaad gesproken worden van een opkomst van tertiaire organisatievormen?

Dergelijke veranderingen worden in een aparte paragraaf nader bezien; daar worden organisaties waarvan het leden/donateursbestand sinds 1980 sterk is toegenomen vergeleken met organisaties die sindsdien te kampen hadden met een krimpende achterban. Zoals gezegd staan drie aspecten centraal in de vergelijking. Dat zijn respectievelijk de participatie van de achterban, het interne en externe democratische gehalte van een organisatie, en haar betekenis in termen van sociaal kapitaal. Verder wordt afzonderlijk ingegaan op het verschil tussen secundaire en tertiaire organisaties en de rol van onderlinge sociale contacten bij de aangeslotenen met betrekking tot de drie genoemde onderwerpen. Hoofdstuk 4 vat ten slotte de belangrijkste conclusies nog eens samen en verbindt deze met enkele afsluitende overwegingen.

Noten

- 1 'L'Amérique est le pays du monde où l'on a tiré le plus de parti de l'association, et où l'on a appliqué ce puissant moyen d'action à une plus grande diversité d'objets' (Tocqueville 1966: 194).
- 2 In dit opzicht achtte hij de betekenis van sociale, culturele en economische organisaties van minstens zo groot belang als die van puur politieke organisaties.
- 3 Vgl. ook Tocqueville, die schreef: 'Dans les pays démocratiques, la science de l'association est la science mère; le progrès de toutes les autres dépend des progrès de celle-là' (Tocqueville 1966, I, 2, 116-117). In zijn rede signaleert Weber ook de tendens tot professionalisering, een 'tragiek' die volgens hem zich gaat manifesteren zodra een vereniging begint te streven naar uitbreiding en externe invloed. Daarnaast gaat hij in op de invloed van het verenigingslidmaatschap op andere levensterreinen (waaronder de politiek), waarbij hij – evenals later Putnam zal doen – de zangvereniging als voorbeeld neemt (Weber 1924: 445 e.v.).
- 4 Zie Cohen en Arato (1992), Seligman (1992) en Dekker (1999) voor een korte historie van het begrip 'civil society'.
- 5 Deelname aan organisaties is ook verbonden met wat wel het ervaren van *efficacy* (= effectiviteit, doeltreffendheid) wordt genoemd. Verba et al. (1995) hebben laten zien dat als mensen via organisaties politiek actief zijn, dit hun politieke zelfvertrouwen en het idee werkelijk invloed uit te kunnen oefenen vergroot. Bij hen die zich beperken tot het doen van donaties of een gang naar de stembus, is dit niet het geval.
- 6 Abma (1961) contrasteert vanuit vergelijkbare overwegingen 'expressieve verenigingen' (zoals een sportclub) met charitatieve fondsen (waaraan men doneert en verder alleen eist dat het geld goed besteed wordt) en 'instrumentele verenigingen' (veelal stichtingen, waarvan men slechts een adequate dienstverlening verwacht als tegenprestatie voor de betaalde contributie).
- 7 Dat bleek weer toen recentelijk de maatschappelijke functie van verenigingen en organisaties op het maatschappelijk middenveld op de politieke agenda verscheen, door de voorgenomen bezuinigingen op de overheidssubsidie voor een groot aantal organisaties. Overigens zijn er ook wel tegenstemmen. Rosenblum (2000) bijvoorbeeld relateert zowel de vermeende erosie van de (Amerikaanse) civil society als de democratische functies die wordt toegeschreven aan het lidmaatschap van groepen of organisaties.
- 8 De geschiedenis van de vaderlandse civil society is natuurlijk aanzienlijk langer. Samen met hun dijken en polders schiepen de Nederlanders ook de eerste, rudimentaire vormen van civil society in de Lage Landen bij de zee. Dat gebeurde in de vorm van heemraadschappen: lokaal gekozen comités waarin dorpen, steden en plaatselijke adel zitting hadden en samenwerkten om dijken en drainagesystemen te financieren, bouwen en onderhouden. Dit poldermodel van gedecentraliseerde besluitvorming valt ook te herkennen in het corporatisme van de latere Republiek der Zeven Provinciën. Een belangrijk deel van de (stedelijke) overheidsmacht was destijds overgedragen aan maatschappelijke organisaties – vooral de gilden, maar ook stedelijke schutterijen, kerken, universiteiten, armenzorginstellingen, enzovoort. Met deze politieke bestuursstructuur onderscheidde de republiek zich van meet af aan (1648) van de centralistische absolute vorstendommen die destijds in Europa gebruikelijk waren. Ook in de daaropvolgende eeuwen blijven de contouren van onze nationale civil society gemakkelijk te herkennen, tot aan de sterk verzuilde samenleving die Nederland was tussen het eind van de negentiende en het midden van de twintigste vorige eeuw en tot aan het conglomeraat van organisatievormen dat vandaag de dag actief is op het maatschappe-

lijke middenveld tussen overheid, zakenwereld en privé-sfeer. Naar dat laatste verwijst wat tegenwoordig vaak wordt aangeduid als de civil society: het geheel van organisaties buiten de overheid, de economie en de privé-sfeer van familie en vrienden, waarvan mensen vrijwillig deel uitmaken.

- 9 Meer dan veertig jaar geleden constateerde Abma al een tendens tot bureaucrativering, professionalisering en afnemende actieve participatie door de gewone leden binnen het Nederlandse verenigingsleven (Abma 1961).
- 10 Lokaal begrensde, kleinschalige organisatievormen staan centraal in een nog uit te voeren SCP-onderzoek, dat voor 2004-2005 is opgenomen in het Werkprogramma.
- 11 Voorbeelden van onderzoek dat wel gericht is op een vergelijking van organisaties bieden Stolle (2000 en 2001) en Eastis (2001).
- 12 Onder andere in het onderzoek *Vrijwilligersbeleid van organisaties* (waarbij 1400 organisaties in tien verschillende gemeenten zijn onderzocht) en onderzoek dat zal plaatsvinden onder informele groepen (zoals gespreksgroepen, leeskringen, zelfhulpgroepen, hobbygroepen, trimclubs, kookclubs, bijbelstudiegroepen).
- 13 Op verzoek van het SCP heeft het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) een uitgebreide inventarisatie gemaakt van organisaties in de welzijnssector. Daarover zal begin 2005 een publicatie verschijnen.

2 Ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties en het doen van vrijwilligerswerk

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een impressie gegeven van enkele ontwikkelingen in de betrokkenheid bij maatschappelijke organisaties tijdens de afgelopen decennia. Daarmee vormt het een intermezzo tussen de theoretische overwegingen uit het voorgaande hoofdstuk en de bespreking van de uitkomsten van het nieuwe onderzoek in hoofdstuk 3. In de eerste plaats passeren ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties de revue. Vervolgens wordt een indruk gegeven van het doen van (georganiseerd) vrijwilligerswerk. We beperken ons daarbij tot het algemene beeld. Voor gedetailleerdere besprekingen en een behandeling van de ontwikkelingen per maatschappelijke sector, zij verwezen naar eerdere publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) waarin uitgebreid is ingegaan op de verschuivingen.¹ Daar zijn de veranderingen ook over een langere periode beschreven. Hier concentreren we ons op het meest recente tijdvak.

2.2 Lidmaatschap

Ontwikkelingen in het lidmaatschap op basis van bevolkingsenquêtes

Op basis van het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) en de leefsituatieonderzoeken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (DLO en POLS) kunnen de percentages worden weergegeven van personen die zeggen aangesloten te zijn bij organisaties. Zoals tabel 2.1 laat zien, is het percentage dat bij geen enkele organisatie is aangesloten, afgenomen ten opzichte van het eind van de jaren zeventig.² Tot het begin van de jaren negentig nam de organisatiegraad van de bevolking toe, om daarna te stagneren. Zowel in absolute als relatieve zin (vergeleken met de toename van de bevolkingsomvang) is er in de loop van de jaren negentig sprake van een lichte achteruitgang. Vrijwel alle onderscheiden soorten organisaties bereikten hun piek in de eerste helft van het vorige decennium. Uitzondering zijn de kerken, waarvan de neergang zich al voor de jaren zeventig inzette.

**Tabel 2.1 Lidmaatschap van organisaties, bevolking van 18 jaar en ouder, 1979-2003
(in procenten, gewogen uitkomsten)**

	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003
ideële organisaties totaal	11	12	13	18	15	12	12
waarvan							
politieke partij of politieke vereniging	9	8	7	6	7	6	4
organisatie met specifiek maatschappelijk doela	3	5	8	14	11	9	9
belangenorganisaties totaal	22	24	24	26	26	26	22
waarvan							
werknemers/-gevers organisatie	18	17	17	18	20	22	17
onderwijs- of schoolvereniging	7	11	11	11	11	9	8
recreatieve organisaties	28	38	40	42	42	41	39
waarvan							
sportvereniging	17	26	28	31	30	29	29
zang/muziek/toneelvereniging	5	7	8	9	9	9	7
hobbyvereniging	3	5	7	8	9	8	5
vrouwenvereniging of -bond	5	7	7	7	8	6	4
jeugdvereniging, clubhuis, scouting	2	3	3	3	4	4	2
natuur/milieuorganisatie	22
andersoortige vereniging	9	16	17	22	19	19	16
lid van geen van vorenstaande organisaties ^a	55	45	45	40	42	43	46
lid van een van deze organisaties	29	34	33	34	34	34	34
lid van twee of meer van deze organisaties	16	21	22	26	24	23	20
gem. aantal (bij degenen die lid zijn) ^b	1,5	1,6	1,7	1,7	1,9	1,7	1,5
rekent zich tot een kerkgenootschap	72	69	66	61	63	62	61
bevolking van 18 jaar e.o. (x 1000)	9.991	10.599	11.135	11.689	12.039	12.298	12.599
index bevolking (1979 = 100)	100	106	111	117	120	123	126

a Actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International, enz.

b Exclusief natuur/milieuorganisatie.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Tabel 2.2 brengt combinaties van lidmaatschappen van de organisaties uit tabel 2.1 in beeld. In 2003 was 18% van de volwassen bevolking lid van geen enkele van de organisaties en ruim 40% was aangesloten bij één organisatie, waarbij het ook in het gesecculariseerde Nederland doorgaans een kerk betreft. Bijna 40% van de Nederlanders was aangesloten bij meerdere organisaties, met als meest voorkomende combinatie een kerk en een vakbond. Het percentage dat zijn lidmaatschap beperkt tot uitsluitend een recreatieve vereniging is duidelijk gestegen.

**Tabel 2.2 Combinaties van lidmaatschappen, bevolking van 18 jaar en ouder, 1979-2003
(in procenten, gewogen uitkomsten)**

	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003
van geen van onderstaande organisaties lid	15	15	16	16	16	17	18
lid van een van onderstaande organisaties	48	41	40	38	40	41	43
waarvan							
alleen vrijetijdsvereniging (v)	4	7	7	8	8	9	10
alleen politieke organisatie of organisatie met specifiek maatsch. doel (p)	1	1	1	2	2	1	2
alleen vakbond of onderwijsorganisatie (o)	3	3	3	4	4	4	4
alleen een kerk (k)	40	30	28	24	26	27	28
lid van twee van de organisaties	26	31	30	30	30	29	28
waarvan							
v + p	1	1	1	2	1	1	1
v + o	2	3	3	3	3	3	3
v + k	12	16	16	15	17	16	15
p + o	1	1	1	2	1	1	1
p + k	3	2	2	3	2	2	2
o + k	8	7	6	6	7	6	6
lid van drie of vier van de organisaties	10	13	13	15	16	13	11
waarvan							
v + p + o	0	1	1	2	2	1	1
v + p + k	1	2	2	3	2	2	2
p + o + k	2	2	2	2	2	1	1
v + o + k	5	6	6	6	6	6	5
v + p + o + k	1	2	2	3	4	2	2
	100	100	100	100	100	100	100

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Er zijn verschillende manieren waarop het groeipotentieel van een organisatie ingeschat kan worden. Bijvoorbeeld aan de hand van het profiel van haar achterban en veranderingen in het ledenbestand, door te kijken naar de actualiteit van haar doelstellingen of naar haar organisatiestructuur – kenmerken die in het volgende hoofdstuk ter sprake zullen komen. Een andere manier is om een inschatting te geven van de doelgroep van een organisatie. In tabel 2.3 is dat gedaan voor drie traditionele organisaties op het maatschappelijk middenveld: politieke partijen, vakbonden en kerken. Daarbij is aangenomen dat de doelgroepen bestaan uit respectievelijk politiek geïnteresseerden, de beroepsbevolking en gelovigen in een hogere macht of God. Uiteraard betreft het slechts ruwe indicatoren voor de groeimogelijkheden van de organisaties.

Bij alledrie soorten organisaties levert dit het beeld op van een slinkend vermogen om potentieel betrokkenen te binden aan de organisatie. Op zich is het percentage

politiek geïnteresseerden niet afgenomen, net zomin als het percentage gelovigen. Maar wel zijn van deze groepen thans minder mensen georganiseerd op politieke of godsdienstige basis. Dientengevolge hebben, volgens de laatste stand van zaken, politieke partijen nog geen kwart van de politiek geïnteresseerden aan zich weten te binden, en wisten de kerken nog niet de helft van de gelovigen binnen hun organisatie te verenigen.³ Voor de vakbonden geldt iets dergelijks: het percentage Nederlanders dat tot de beroepsbevolking kan worden gerekend is gestaag toegenomen, maar het deel ervan dat is aangesloten bij een vakbond daalde in de loop van de jaren tachtig en stabiliseerde zich sindsdien op ruim een kwart van de beroepsbevolking.

Tabel 2.3 Algemene betrokkenheid bij onderwerpen waarop organisaties zich richten en lidmaatschap van een organisatie, 1975-2002 (in procenten en indexcijfers gebaseerd op absolute aantallen)

	1975	1979	1983	1987	1991	1995	2000	2002 ^a
percentage dat zegt politiek geïnteresseerd te zijn	31	34	44	40	40	48	41	56
percentage daarvan dat lid is (was) van politieke partij	40	33	26	25	23	25	20	23
percentage dat 2 of 3 scoort op politieke-interesseschaal (0-3) ^b	54	51	58	56	62	66	.	.
percentage daarvan dat lid is (was) van politieke partij	33	27	24	22	20	22	.	.
leden pol. partijen totaal (abs. aantallen; index 1975 = 100)	100	112	104	93	86	81	76	76
percentage van bevolking dat tot beroepsbevolking behoort (CBS)	36	36	36	39	41	43	45	46
percentage van beroepsbevolking dat lid van een vakbond (CBS)	35	36	31	27	28	28	27	26
leden vakbonden totaal (abs. aantallen; index 1975 = 100)	100	105	96	91	100	110	112	112
percentage dat gelooft in hogere macht of God	68	70	65	65
percentage daarvan dat kerklid is	58	49	48	45
leden kerken totaal (abs. aantallen; index 1975 = 100)	100	100	.	.	.	93	.	81

a De CBS-gegevens in de laatste twee rijen van de tabel hebben betrekking op 2003.

b Polint-schaal die bestaat uit drie items: krant lezen, tv-uitzendingen volgen, praten over politiek.

Bron: SCP (CV'75-'02); CBS (StatLine)

Lidmaatschap op basis van tellingen bij organisaties

Wat betreft de aantrekkingskracht van organisaties beschikken we niet alleen over de resultaten van bevolkingsenquêtes, maar hebben we – in het kader van het in hoofdstuk 3 nader te bespreken onderzoek – ook gegevens verzameld bij de organisaties

zelf. Daarbij is alleen gekeken naar de grotere organisaties op het maatschappelijk middenveld tussen burger en staat, dat wil zeggen organisaties waarbij minimaal 50.000 leden en/of donateurs waren aangesloten in minstens een van de onderzochte jaren. Bijlage A (tabel A.1) geeft een volledig overzicht voor de periode sinds 1980. Er is onderscheiden naar sector waarop de hoofddoelstellingen van de organisaties zijn gericht. Tabel 2.4 biedt een samenvatting van deze gegevens.

Tabel 2.4 Leden/donateursaantallen van maatschappelijke organisaties met 50.000 leden/donateurs of meer, naar thematische doelstelling, 1980-2003 (in absolute aantallen x 1000 en veranderingen in procenten van het aantal in 1980)

	1980	1994	1997	2000	2003	% verandering 1980-1994		% verandering 1994-laatste jaar	
kerken	9.660	8.805		8.051		-	9	-	9
ideële organisaties	2.759	6.660	7.320	7.935	7.695	+	141	+	16
internationale solidariteit	1.852	3.776	4.095	4.386	3.973	+	104	+	5
natuur en milieu ^a	539	2.489	2.824	3.162	3.328	+	362	+	34
politieke partijen	342	224	203	187	185	-	35	-	17
abortus/euthanasie	26	171	198	200	209	+	558	+	22
belangenorganisaties	4.915	6.111	6.722	6.851	7.201	+	24	+	18
consumenten	3.178	4.220	4.733	4.795	5.147	+	33	+	22
werknemers	1.500	1.605	1.709	1.789	1.736	+	7	+	8
werkgevers en zelfstandigen	237	286	280	267	318	+	21	+	11
overige organisaties	9.833	12.825	13.020	11.648	11.850	+	30	-	8
sport en recreatie ^b	3.938	4.302	4.610	4.744	4.745	+	9	+	10
omroeporganisaties ^c	3.605	3.977	3.903	2.620	3.339	+	10	-	16
gezondheidszorg	1.644	3.816	3.797	3.570	3.107	+	132	-	19
ouderen	387	510	517	520	511	+	32	-	0
vrouwen	259	220	193	194	148	-	15	-	33
totaal (excl. kerken)	17.507	25.596	27.062	26.434	26.102	+	46	-	2
totaal (incl. kerken)	27.167	34.401		34.485		+	27		0
omvang Ned. bevolking	14.091	15.290	15.567	15.864	16.193	+	9	+	6

a Cijfer voor de Dierenbescherming in 1980 is een schatting.

b T/m 1994 exclusief Supportersvereniging Ajax.

c Exclusief AVRO, Veronica en BNN.

Bron: opgave door de organisaties

De belangrijkste terreinen waarop de Nederlanders momenteel zijn georganiseerd, zijn kerk en godsdienst, consumentenbelangen en sport en recreatie. De organisaties die daarop actief zijn, kunnen gezamenlijk bogen op zo'n 18 miljoen leden en/of donateurs. Ook via de omroepen, organisaties in de gezondheidszorg en organisaties gericht op internationale hulpverlening of natuur en milieu, zijn grote aantallen geïnteresseerden verenigd: opgeteld gaat het om ruim 13 miljoen leden/donateurs.

Hoewel er organisaties zijn die te kampen hebben met een voortdurend krimpend ledental, kan niet gesproken worden van een algemene organisatiemoehheid. Wanneer de kerkgenootschappen buiten beschouwing worden gelaten, dan groeide het aantal leden/donateurs van de vermelde (grote) organisaties tussen 1980 en 2000 met ruim 50%, van 17,5 miljoen naar 26,4 miljoen, met een groeipercentage dat vier keer zo hoog was als dat van de bevolkingsomvang.

Voor sommige sectoren valt, na een zeer snelle aanwas tussen 1980 en 1994, een sindsdien voortgezette, maar meer gematigde toename te constateren (natuur en milieu, abortus en euthanasie, internationale solidariteit). Andere sectoren vertonen gedurende de hele periode een gematigde groei (sportorganisaties, vakbonden), stabiliseerden zich na een toename in de voorafgaande periode (ouderenorganisaties) of zagen hun groei veranderen in een afname (organisaties in de gezondheidszorg). Daarnaast zijn er sectoren die al te kampen hadden met ledenterugloop en in de loop van de jaren negentig verder afkalfden (politieke partijen, kerken, omroepen en vrouwenorganisaties). Over het algemeen en conform de resultaten van bevolkings-enquêtes lijkt er vanaf het eind van de jaren negentig sprake te zijn van een zekere terugval, die zich onder andere manifesteert in krimpende ledentallen bij politieke partijen, organisaties in de gezondheidszorg en vrouwenorganisaties.

Op de keper beschouwd lijkt het onder de grotere organisaties sinds 1980 vooral tertiaire organisatietypen voor de wind te zijn gegaan. Zij onderscheiden zich van de traditionele vrijwillige secundaire organisaties door minder of zelfs geen enkel direct contact tussen de aangeslotenen. De leden delen slechts een gemeenschappelijke interesse of bezorgdheid, ze ontleen eventueel dezelfde voordelen van hun lidmaatschap, zonder elkaar evenwel ooit te ontmoeten. Onder de afkalfende organisaties kunnen juist organisaties worden aangetroffen worden waar onderlinge contacten binnen een verenigingsleven traditioneel wel een belangrijke rol spelen, zoals de kerken, de vrouwenorganisaties, de omroepen en de politieke partijen. Hoofdstuk 3 gaat hier nader op in. Een ander thema dat daar besproken zal worden is de betekenis van maatschappelijke organisaties vanuit het oogpunt van maatschappelijke participatie. Daarvoor is het doen van vrijwilligerswerk (onbetaalde dienstverlening ten behoeve van een organisatie of onder de paraplu van een organisatie) een belangrijke indicator.⁴ In paragraaf 2.3 worden ook daarover een aantal uitkomsten van bevolkings-enquêtes kort op een rijtje gezet.

2.3 Vrijwilligerswerk

Naast degenen die aangesloten zijn bij een organisatie, maar zich beperken tot het geven van een financiële bijdrage, zijn er ook die als vrijwilliger actief zijn voor organisaties. Het gaat om een minder vrijblijvende vorm van betrokkenheid bij een organisatie. Vrijwilligerswerk vergt immers de bereidheid om tijd vrij te maken voor een vereniging, en bij vrijwilligerswerk gaat het om persoonlijke inzet ten behoeve van anderen. Het beschikbare onderzoek komt niet tot eensluidende conclusies over de ontwikkeling van het percentage vrijwilligers onder de bevolking.⁵ Tijdsbestedingonderzoek laat daarin een abrupte daling zien voor de tweede helft van de jaren negentig. Drie andere surveys waarin geïnformeerd is naar vrijwilligersactiviteiten bevestigen dit beeld echter niet. Zij suggereren eerder een opvallende stabiliteit door de jaren heen, al lijken de CBS-leefsituatieonderzoeken (na een lichte stijging in de jaren negentig) voor de meest recente jaren wel op een kentering te wijzen (tabel 2.5).

Tabel 2.5 Vrijwilligerswerk in diverse jaren, volgens uiteenlopende onderzoeken, bevolking van 18 jaar en ouder, 1989-2002 (in percentages en uren)

	1989	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
culturele veranderingen in Nederland (CV)													
% vrijwilligers				28	26	30	29	27	27	29	29	29	31
gem. uren door vrijwilligers per week				6,5	6,6	6,9	6,6	6,8	5,6	7,0	7,0	6,2	6,2
tijdsbestedingsonderzoek (TBO)													
% vrijwilligers vigs. vragenlijst		40				46					32		
% vrijwilligers vigs. dagboek		29				32					26		
gem. uren door vrijwilligers per week (dagboek)		5,2				4,9					4,7		
doorlopend levenssituatieonderzoek (DLO)/ Permanent onderzoek naar de levenssituatie (POLS)													
geven in Nederland	42		40	41				43	44	45	45	43	42
% vrijwilligers													
minstens één keer in voorafgaande 12 maanden							36			35	37		43
minimaal maandelijks							29			24	25		30
gem. uren door vrijwilligers per maand							15			12,4	12,5		18

Bron: Schuyt (2003); SCP (TBO); SCP (CV); CBS (POLS)

Tabel 2.6 biedt een overzicht van de sectoren waarin vrijwilligers actief zijn, gebaseerd op de CBS-leefsituatieonderzoeken. Ondanks een zekere teruggang wordt de grootste sector momenteel gevormd door de sportverenigingen. Ook binnen de kerken en rondom het onderwijs zijn grote aantallen vrijwilligers actief. Vergeleken met 1980 is binnen vrijwel alle sectoren de animo om vrijwilligerswerk te doen afgenomen.

Tabel 2.6 Deelname aan vrijwilligerswerk, bevolking van 18 jaar en ouder, naar sector, 1980-2002 (in procenten)

	1980	1983	1986	1989	1993	1997	2002
totaal actief in georganiseerd verband	45	42	42	42	41	43	42
waarvan op terrein van							
politiek, arbeid en levensbeschouwing	15	14	13	14	12	13	12
politiek	3	2	2	2	2	1	1
arbeidsorganisatie	6	4	4	4	3	4	3
levensbeschouwelijke groep	11	9	9	10	8	9	9
sport, hobby en cultuur	29	25	25	25	23	21	20
sportvereniging	16	16	16	14	14	12	12
hobbyvereniging	17	10	11	9	8	5	4
culturele vereniging ^a	8	9	8	8	7	5	5
jeugdwerk en school	12	14	14	13	12	13	11
jeugdwerk	4	5	4	4	4	4	5
school ^b	10	10	11	9	9	9	8
andere organisaties	10	8	8	7	7	8	7

a Zang, muziek, toneel.

b Oudercommissie, schoolbestuur, werken in bibliotheek, leesmoeder e.d.

Bron: CBS (LSO'80-'86); CBS (DLO'89-'93 en POLS'97-'02); gewogen resultaten

Hoe is de relatie tussen het aangesloten zijn bij een bepaald soort organisatie en de bereidheid om vrijwilligerswerk te doen? Tabel 2.7 geeft daarvan een beeld. Dat correspondeert niet altijd met het beeld dat geschetst werd door tabel 2.1 en 2.4 aangaande ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties. Terwijl er bijvoorbeeld een voortdurende daling is geweest in het percentage dat is aangesloten bij een politieke partij, is dit niet het geval bij het percentage dat als vrijwilliger actief is op politiek terrein. Dat ligt al sinds de overgang naar de jaren negentig boven dat van de jaren zeventig en tachtig. Bij de vrijetijdsorganisaties (sport, hobby's, amateurkunst) blijkt een aanzienlijk deel van de leden gemotiveerd tot het doen van vrijwilligerswerk. Het AVO-onderzoek van 2003 leert dat het percentage leden dat tevens vrijwilligerswerk doet, het hoogst is bij jeugdverenigingen het hoogst en ook hoog bij onderwijs- of schoolverenigingen (resp. 66% en 36%). Veel lager ligt het bij de vakbonden en ook bij de snelle groeiers van de afgelopen decennia: de natuurorganisaties en organisaties met een algemeen maatschappelijk doel. Wanneer gekeken wordt

naar de combinatie van een hoog ledental en een grote bereidheid om als vrijwilliger actief te zijn, lijken de sportverenigingen wel van uitzonderlijk belang vanuit het oogpunt van participatiebevordering.

Tabel 2.7 Aandeel leden van organisaties dat vrijwilligerswerk doet op het terrein van de organisatie, bevolking van 18 jaar en ouder, 1977-2003 (in procenten)

	1977	1980	1983	1986	1989	1992	1997	2000	2003
politieke partij of politieke organisatie	18	17	19	16	22	21	20	21	29
werknemers/werkgevers	10	13	13	13	10	12	10	10	6
sportvereniging	35	47	44	43	37	35	40	43	37
hobbyvereniging	27	33	38	37	42	40	37	36	35
zang, muziek, toneel	35	44	51	44	49	47	.	.	48
vrouwenvereniging of -bond	25	33	32	29	30	34	.	.	33
jeugdvereniging	66
onderwijs- of schoolvereniging	36
organisatie met maatschappelijk doel	19
natuur- of milieuorganisatie	4

Bron: CBS (LSO'77-'86; DLO'89-'92; POLS'97-'00); SCP (AVO'03)

2.4 Alloctonen en maatschappelijke participatie

Het aantal personen met een buitenlandse nationaliteit nam de afgelopen veertig jaar toe van bijna 135.000 naar meer dan 700.000 (ofwel van 1,1% naar 4,3% van de bevolking). Sinds 1980 steeg het aantal Nederlanders van wie ten minste een van de ouders in het buitenland is geboren van 1,6 miljoen naar 3,1 miljoen (dat is van 11% naar 19% van de bevolking).⁶ Niet-westerse alloctonen vormen inmiddels met 1,6 miljoen mensen zo'n 10% van de bevolking, een aantal dat tot 2020 zal stijgen tot 2,4 miljoen (en 14%). Dat werpt de vraag op of alloctonen een andere betrokkenheid aan de dag leggen bij maatschappelijke organisaties dan autoctonen. Bij wijze van eerste verkenning worden hier enkele gegevens gepresenteerd over de maatschappelijke deelname van alloctonen. Ze vormen een voorproef van deel 5 uit de reeks *Civil society en vrijwilligerswerk*, waarin veel uitgebreider op het thema zal worden ingegaan.

Tabel 2.8 bevat uitkomsten van het meest recente AVO-onderzoek die betrekking hebben op het lidmaatschap van organisaties; daarbij zijn Nederlanders vergeleken met landgenoten die in het buitenland geboren zijn. Onder de alloctone bevolking vormen de AVO-respondenten een selecte groep: ze zijn de Nederlandse taal machtig en relatief goed opgeleid. Er zijn echter nog geen andere landelijk representatieve cijfers over de aard en omvang van de deelname door migranten en etnische minderheden aan het vrijwilligerswerk.⁷

Tabel 2.8 laat zien dat bij alle allochtone groepen het percentage dat is aangesloten bij de genoemde organisaties aanzienlijk lager ligt dan bij de autochtone bevolking. Grote uitzondering is de organisatiegraad op godsdienstige basis. Terwijl volgens de AVO-gegevens 60% van de Nederlanders deel uitmaakt van een kerkgenootschap, is dit bij de Turken en Marokkanen 93% en bij de Surinamers en Antillianen 82%.⁸

Tabel 2.8 Lidmaatschap van organisaties, bevolking van 18 jaar en ouder, naar geboorteland, 2003 (in procenten, gewogen uitkomsten)

	Neder- landers	Turken en Marok- kanen	Suri- namers en Antil- lianen	voormalig Ned. Indië en Moluk- ken	Zuid- of Oost- Europa	overig Europa	andere nati- onal- iteit
ideële organisaties totaal	29	7	7	27	9	24	(34)
waarvan							
politieke partij of politieke ver- eniging	4	6	4	4	1	2	(2)
organisatie met specifiek maat- schappelijk doela	9	3	2	6	4	9	(18)
natuur/milieuorganisatie	25	1	3	25	8	22	(34)
belangenorganisaties totaal	23	10	15	13	19	16	(24)
waarvan							
werknemers/-geversorganisatie	17	7	10	14	13	11	(17)
onderwijs- of schoolvereniging	8	5	6	3	3	7	(7)
recreatieve organisaties	39	15	17	32	15	25	(37)
waarvan							
sportvereniging	30	13	11	21	12	20	(34)
zang/muziek/toneelvereniging	7	1	5	4	6	4	(2)
hobbyvereniging	6	1	1	4	0	2	(5)
vrouwenvereniging of -bond	4	3	2	5	0	2	(0)
jeugdvereniging, clubhuis, scouting	2	1	0	1	3	1	(0)
lid van geen van bovenstaande organisaties ^a	44	74	73	55	75	64	(39)
lid van een	36	17	18	33	16	22	(42)
lid van twee of meer	20	9	9	12	9	14	(19)
rekent zich tot een kerkgenoot- schap	60	93	82	75	76	61	(38)
(n) = steekproef	10.569	130	163	151	75	135	39

a Actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International, enz.

Bron: SCP (AVO'03)

In het AVO'03 is voor de eerste keer geïnformeerd naar het doen van vrijwilligerswerk ten behoeve van een organisatie. Dat scheidt de mogelijkheid ook op dit punt autochtonen met allochtonen te vergelijken (tabel 2.9). Wat direct opvalt is dat niet alleen de organisatiegraad, maar ook de participatiegraad onder autochtonen duidelijk

groter is. Het verschil manifesteert zich op alle hier geanalyseerde terreinen. Vooral Turken en Marokkanen vertonen relatief weinig animo tot het doen van vrijwilligerswerk. Bedacht moet worden dat in het AVO niet is gevraagd naar activiteiten rondom een moskee of kerkelijke gemeenschap; in meerdere onderzoeken is vastgesteld dat allochtonen zich in hun participatie vooral hierop concentreren.

Tabel 2.9 Vrijwilligerswerk ten behoeve van organisaties, bevolking van 18 jaar en ouder, naar geboorteland, 2003 (in procenten, gewogen uitkomsten)

	Neder- landers	Turken en Marok- kanen	Surina- mers en Antil- lianen	voormalig Ned. Indië en Moluk- ken	Zuid- of Oost- Europa	overig Europa	andere natio- naliteit
t.b.v. ideële organisaties totaal	4	3	1	2	0	6	(5)
waarvan							
politieke partij of politieke vereniging	2	4	1	0	0	2	(0)
organisatie met specifiek maatschappelijk doel ^a	4	3	0	0	0	7	(6)
natuur/milieuorganisatie	2	3	1	3	0	2	(0)
t.b.v. belangenorganisaties totaal	6	3	3	5	3	7	(7)
waarvan							
werknemers/-gevers- organisatie	2	3	0	1	2	2	(0)
onderwijs- of school- vereniging	7	5	4	6	2	9	(9)
t.b.v. recreatieve organisaties	16	5	5	9	7	7	(2)
waarvan							
sportvereniging	15	5	4	7	2	6	(3)
zang/muziek/toneelver- eniging	5	3	1	2	4	6	(0)
hobbyvereniging	3	4	0	2	0	2	(5)
vrouwenvereniging of -bond	2	5	1	2	2	3	(0)
jeugdvereniging, clubhuis, scouting	3	3	0	1	2	2	(3)
vrijwilligerswerk t.b.v. geen van bovenstaande organi- saties ^a	72	93	88	82	81	79	(79)
t.b.v. een	20	3	12	11	18	13	(19)
t.b.v. twee of meer	8	4	0	7	1	8	(2)
(n) = steekproef	10.517	149	193	153	76	140	41

a Actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International, enz.

Bron: SCP (AVO'03)

In tabel 2.10 zijn de twee eerdere typen gegevens – lidmaatschap en vrijwilligerswerk – gecombineerd en is gekeken welk percentage van de aangeslotenen bij een organisatie wel eens onbetaalde activiteiten ontplooit ten behoeve van die organisatie. Vanwege de te kleine celfrequenties die dit zou opleveren, is een uitsplitsing naar verschillende allochtone groepen helaas niet mogelijk en moeten we volstaan met een vergelijking tussen autochtonen en allochtonen. Op alledrie de onderscheiden gebieden maken autochtonen vaker deel uit van een organisatie en op alledrie terreinen zijn ze vaker als vrijwilliger actief. Ook ligt onder autochtonen het aandeel van de leden dat tevens actief is voor een organisatie over het algemeen hoger (42% tegen 29%). Dat laatste komt vooral door een beduidend grotere inzet van autochtonen ten behoeve van recreatieve organisaties; bij de ideële organisaties en belangenorganisaties is er vrijwel geen verschil.

Tabel 2.10 Aandeel leden van organisaties dat vrijwilligerswerk doet ten behoeve van de organisatie, autochtonen en allochtonen van 18 jaar en ouder, 2003 (in procenten, gewogen uitkomsten)

	Nederlanders	allochtonen
ideële organisaties ^a	11	10
waarvan		
natuur/milieuorganisatie	3	5
belangenorganisaties ^b	16	17
waarvan		
werknemers/-geversorganisatie	6	5
recreatieve organisaties ^c	37	24
waarvan		
sportvereniging	37	22
een of meerdere van bovenstaande organisaties ^a	42	29
(n) = steekproef	10.517	752

a Politieke partij, politieke vereniging of organisatie met specifiek maatschappelijk doel (actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International, enz.)

b Werknemersorganisatie, werkgeversorganisatie of onderwijsvereniging.

c Sportvereniging, zang/muziek/tonelvereniging, hobbyvereniging, vrouwenvereniging, jeugdvereniging.

Bron: SCP (AVO'03)

De conclusies zijn conform onderzoek dat Van Daal in Rotterdam verrichtte (Van Daal 1994, 2001). Ook hij constateerde dat bij alle door hem onderzochte allochtone groepen (Surinamers, Antillianen, Kaapverdianen, Turken, Marokkanen) het percentage dat betrokken was bij een georganiseerd verband aanzienlijk lager lag dan bij de autochtone bevolking; dit gold eveneens voor het percentage dat vrijwilligerswerk verrichtte. Dit gegeven kon niet worden teruggevoerd op opleidingsverschillen. Binnen de groepen bleken er geringe verschillen te bestaan tussen de eerste en tweede generatie (in 2000 doorgaans jonger dan 35 jaar), waarbij de laatste wat minder geneigd

was zich aan te sluiten bij een organisatie, maar wel wat meer bereid was tot vrijwilligerswerk. Ook het bieden van informele hulp bleek zowel in 1994 als in 2000 onderaan van de allochtone groepen even wijd verbreid als onder autochtonen. Een uitzondering vormt de hulp aan andere familieleden dan die van het kerngezin, waarin met name Surinamers zich actiever betonen (vgl. Schellingerhout 2004).

In het kader van de publicatie *Moslim in Nederland* is onlangs door het SCP uitgebreider gerapporteerd over allochtone organisaties (Van Heelsum et al. 2004). Bij het SCP wordt momenteel een onderzoek gehouden naar de leefsituatie van allochtone stedelingen, waarvoor 3000 Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen zullen worden geïnterviewd, naast 650 autochtonen. In dit onderzoek zijn ook enkele vragen opgenomen over maatschappelijke inzet. De eerste uitkomsten komen in 2005 beschikbaar.

2.5 Conclusies

Aan het einde van de jaren vijftig van de vorige eeuw werd wel een 'verenigingsapathie' of 'verenigingsmoeheid' geconstateerd onder de bevolking (Jolles 1959, 1963). De daaraan voorafgaande decennia hadden een enorme bloei van het verenigingsleven te zien gegeven, onder de paraplu van de verzuiling. De cijfers in dit hoofdstuk leren dat ook in het hedendaagse Nederland het contact met organisaties geenszins wordt geschuwd. Wanneer de kerkgenootschappen buiten beschouwing worden gelaten, is sinds 1980 het aantal leden en/of donateurs dat is aangesloten bij maatschappelijke organisaties gestegen, en wel in een tempo dat meer dan drie keer zo hoog lag als de bevolkingsgroei. Het ging niet in alle sectoren crescendo. Omroeporganisaties, politieke partijen, vrouwenorganisaties en de kerken behoren tot de geleidingen van de Nederlandse civil society die zich sinds de jaren tachtig met een duidelijke leegloop zagen geconfronteerd. Daarentegen groeiden vooral organisaties die actief zijn op de terreinen van natuur en milieu, abortus of euthanasie, internationale hulp en de gezondheidszorg als kool.

Vrijwilligerswerk vormt in zekere zin de grondstof van de civil society. Zonder vrijwilligers zou menige vereniging, stichting, intermediaire organisatie, non-profitorganisatie, NGO of hoe men de belangrijkste georganiseerde verbanden van de civil society ook wenst te betitelen, in ijlt tempo teloorgaan. Blijkens de meeste surveys vertoont de bereidheid tot deelname aan het vrijwilligerswerk over de langere termijn gezien een opvallende stabiliteit. Enkele onderzoeken (het Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP, de leefsituatieonderzoeken van het CBS) geven voor de meest recente jaren tekenen van een teruggang te zien. Het betreft hier gegevens die ontleend zijn aan steekproeven uit de bevolking. In het volgende hoofdstuk zullen we zien of deze sporen met het beeld dat maatschappelijke organisaties schetsen van de participatie onder hun achterban.

Noten

- 1 Zie o.a. SCP (1998: 755-770), SCP (1999: 33-68), SCP (2000: 130-143), SCP (2002: 241-251), SCP (2003: 151-172).
- 2 Volgens CBS-tijdsbestedingonderzoek was in 1962 iets meer dan de helft (52%) van de Nederlanders van 12 jaar en ouder lid van een of meer verenigingen (CBS 1965). Volgens Abma (1961), die zich baseert op eerder CBS-tijdsbestedingsonderzoek, was in de winter van 1955/'56 de helft van de Nederlanders actief lid van een vereniging.
- 3 Aan respondenten is gevraagd of zij zich als een (minstens enigszins) gelovig mens zien. Daaruit ontstaat het volgende beeld:

	1975	1979	1983	1987	1991	1995	2000	2002 ^a
% dat zich als gelovig mens beschouwt					52	55	.	.
% daarvan dat kerklid is					74	58	.	.

Bron: SCP (CV'91 en '95)

- 4 Tijdsbestedingsonderzoek levert echter wel enige relativering van het belang dat, veelal met een zekere vanzelfsprekendheid, wordt toegeschreven aan maatschappelijke participatievormen zoals vrijwilligerswerk. Volgens de dagboeken die door de respondenten werden ingevuld bij de tijdsbestedingsonderzoeken (door het SCP sinds 1975 gehouden), schommelde het percentage vrijwilligers de afgelopen dertig jaar in een doorsnee week tussen de 26% en 32%, waarbij op weekbasis tussen de 4,2 en 5,2 uur aan vrijwilligerswerk werd besteed. De tijd die de doorsnee Nederlander wekelijks uittrok voor maatschappelijke participatie was in 2000 minder dan 2 uur (waarvan voor vrijwilligerswerk: 1,2 uur). Daarmee vormt het tijdsbeslag dat met die participatie is gemoeid slechts een gering deel van het totaal aan vrije tijd waarover men kon beschikken (gemiddeld 44,8 uur) en zonk het in het niet vergeleken met het aantal uren dat in dezelfde week werd gestoken in betaalde arbeid (19,4 uur), huishoudelijke zorg (19 uur) of televisiekijken (12,4 uur). Met participatie vulden de Nederlanders anno 2000 gemiddeld slechts iets meer dan 1% van de uren die hun per week ter beschikking stonden en 4% van de tijd die hun vrij ter beschikking stond (vgl. Dekker 2002: 32).
- 5 De deelnamecijfers van vrijwilligerswerk variëren sterk van onderzoek tot onderzoek, en schattingen van het huidige aantal vrijwilligers in ons land lopen uiteen van 3 tot 5 miljoen deelnemers (Dekker en De Hart 2001).
- 6 CBS (StatLine).
- 7 Bij de wel beschikbare gegevens is het bovendien doorgaans onduidelijk of het om zelforganisaties gaat of om algemene organisaties.
- 8 Kerkelijkheid is gemeten met een zgn. eentrapsvraagstelling. Deze pleegt een aanzienlijk hoger percentage kerkleden op te leveren dan de tweetrapsvraagstellingen waarmee bijvoorbeeld in het SCP onderzoek *Culturele veranderingen in Nederland* wordt gewerkt (zie Becker 2003).

3 Een onderzoek bij maatschappelijke organisaties

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 zijn enkele ontwikkelingen beschreven in het lidmaatschap of donateurschap van maatschappelijke organisaties en in het vrijwilligerswerk ten behoeve van deze organisaties. Dat gebeurde op basis van bevolkingsenquêtes en institutionele tellingen. In dit hoofdstuk staan de uitkomsten beschreven van een nader onderzoek, dat halverwege 2003 in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) door het onderzoeksbureau SEOR is uitgevoerd bij 75 organisaties op het Nederlandse maatschappelijk middenveld. De gegevens zijn verzameld via een enquête onder vertegenwoordigers van de organisaties. Deze vertegenwoordigers werden door de organisaties zelf aangewezen, naar aanleiding van een uitnodigingsbrief. Daarin werden zij verzocht om personen naar voren te schuiven die goed op de hoogte waren van het reilen en zeilen binnen de organisatie, zowel in het heden als het verleden. Dat betekent dat we ons niet rechtstreeks een indruk hebben gevormd van de organisatiekenmerken, maar dat dit gebeurde via de waarneming van deze experts. Via die gegevens is geprobeerd een aanvulling te bieden op de indicatoren van maatschappelijke participatie waarop het SCP zich doorgaans baseert in zijn diverse publicaties. De democratische functies van maatschappelijke organisaties en hun bijdrage aan het sociaal kapitaal zijn al sinds langere tijd prominent aanwezig in de publicaties van het SCP over de civil society – tot op heden echter waren die publicaties vrijwel uitsluitend gebaseerd op enquêtes bij steekproeven uit de bevolking en op periodiek uitgevoerde tellingen van de aantallen leden/donateurs van organisaties. De visie van de organisaties zelf kwam daarbij maar mondjesmaat aan bod. In die lacune wil het onderhavige onderzoek voorzien.

Halverwege 2003 zijn functionarissen van 75 grotere maatschappelijke organisaties (met minimaal 50.000 leden en/of donateurs) uitgebreid ondervraagd. Het onderzoek mag geacht worden een representatief beeld te geven van de grotere spelers op het huidige Nederlandse maatschappelijk middenveld. Van de ruim honderd grotere organisaties in ons land die de theoretische populatie van het onderzoek vormen, nam drie kwart deel aan de enquête. In de tabel van bijlage A staan ze gearceerd weergegeven. Het betreft belangrijke vertegenwoordigers van de vaderlandse civil society, die met hun uiteenlopende maatschappelijke functies bijdragen tot wat Warren een ‘democratic associational ecology’ noemt (Warren 1999: 2).

Het onderzoek was niet gericht op een toetsing van uitgewerkte vooronderstellingen, maar had een inventariserend karakter. In de vragenlijst werd geïnformeerd naar:

- 1 enkele algemene kenmerken;
- 2 het profiel van de achterban;

- 3 de mate van actieve betrokkenheid van de achterban;
 - 4 de motivatie van de achterban;
 - 5 de redenen waarom aangeslotenen lid waren;
 - 6 het belang dat door directie of bestuur aan de doelstellingen werd toegekend;
 - 7 de interne organisatiestructuur;
 - 8 acties die door de organisatie werden gevoerd en die gericht waren op de buitenwereld;
 - 9 samenwerkingsrelaties met andere maatschappelijke organisaties en sectoren.
- De uitkomsten van deze vragenlijst staan vermeld in de grote tabel die als bijlage B is opgenomen. In de laatste kolom staat steeds het percentage dat betrekking heeft op de hele steekproef van onderzochte organisaties.

Daarnaast is vanuit drie invalshoeken een onderscheid gemaakt tussen de organisaties; hieraan is paragraaf 3.3 gewijd. Om te beginnen zijn organisaties die sinds 1980 te kampen hebben gehad met een teruglopend ledental vergeleken met organisaties die sindsdien een sterke groei kenden (dat wil zeggen van meer dan 100%). Hierdoor ontstaat een indruk van tendensen op het middenveld tijdens de afgelopen decennia: welke kenmerken werden minder populair en welke raakten steeds meer en *vogue*? In de tweede plaats wordt, in het licht van de discussie over de functies van secundaire en tertiaire organisatievormen, een vergelijking gemaakt tussen organisaties met weinig onderlinge contacten onder de achterban en organisaties waar juist sprake is van intensieve horizontale contacten.¹ De laatste vergelijking die wordt getrokken is die tussen ideële en recreatieve organisaties. Als voorbeelden van de eerste dienen organisaties die gericht zijn op internationale hulp en natuur- of milieuorganisaties.² Als recreatieve organisaties gelden sportbonden en Scouting Nederland.³

Enkele aspecten zijn elders beschreven (o.a. SCP 2000; SCP 2002; Dekker et al. 2004; Dekker en De Hart 2004). Hier beperken we ons tot een kernachtige weergave van de belangrijkste resultaten van het onderzoek en een samenvatting van enige resultaten in het licht van de in hoofdstuk 1 geformuleerde probleemstelling. Hoewel het onderzoek niet is opgezet als een toetsend onderzoek, levert het namelijk wel enige informatie met betrekking tot enkele ideeën en aannames die in de literatuur te vinden zijn en die in hoofdstuk 1 werden gesignaleerd. In dat kader wordt in het navolgende ingegaan op enkele bevindingen die betrekking hebben op de mate van professionalisering van de verschillende soorten organisaties en hun afhankelijkheid van subsidies, hun betekenis vanuit het oogpunt van maatschappelijke participatie en democratische functies, en hun betekenis vanuit het oogpunt van sociaal kapitaal.

3.2 Kenmerken van de onderzochte organisaties

Eerst wordt nu een aantal algemene uitkomsten van het onderzoek besproken, waarna nog eens apart wordt ingegaan op enkele uitkomsten die betrekking hebben

op onderwerpen die in hoofdstuk 1 aan de orde kwamen. De cijfers van de navolgende subparagrafen corresponderen met die in de hiervoor gegeven lijst en tabel B.1 in de bijlage. In eerste instantie is de bespreking alleen gericht op de uitkomsten die in de laatste kolom van de tabel zijn te vinden, onder het kopje 'totaal'. Benadrukt moet worden dat de gerapporteerde cijfers en scores niet de intensiteit uitdrukken waarmee iets wordt onderschreven of aangetroffen, maar de verspreidingsgraad van een bepaald kenmerk. Dat wil zeggen: ze geven aan hoeveel organisaties (binnen een bepaalde sector op het maatschappelijk middenveld) het kenmerk herkennen en op zichzelf van toepassing vinden.

1 Enkele algemene kenmerken

Ruim een derde van de onderzochte organisaties is pas na de jaren zestig opgericht, twee derde dateert uit de periode van de verzuiling, waarvan 17% uit de negentiende eeuw. Drie kwart van de onderzochte organisaties zijn verenigingen en 16% heeft vandaag de dag de stichtingsvorm. Het gaat zoals gezegd om grote organisaties. Ze beschikken gemiddeld over 285.000 leden en bijna 60.000 donateurs, die bijdragen aan bijna de helft van de totale begroting waarmee wordt gewerkt. Per organisatie zijn gemiddeld bijna 11.000 onbetaalde krachten of vrijwilligers actief. Het percentage van de organisaties dat zijn inspiratie vindt in een of meer godsdiensten of levensbeschouwingen, is sinds 1980 gedaald. Iets meer dan een kwart van de organisaties heeft tegenwoordig een levensbeschouwelijke grondslag.

2 Het sociale profiel van de achterban

De respondenten kregen een lijst voorgelegd met de verdeling van de Nederlandse bevolking op een aantal kenmerken (gebaseerd op CBS-cijfers): naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, kerkelijkheid en nationaliteit. Vervolgens werd de respondenten gevraagd een inschatting te maken van het voorkomen van deze kenmerken in het leden/donateursbestand van hun organisatie. Daarna werd hun verzocht per kenmerk aan te geven of dit meer dan wel minder onder hun achterban viel aan te treffen dan voorheen (waarvoor, zoals steeds in de vragenlijst, het jaar 1980 als oriëntatiepunt werd aangereikt).

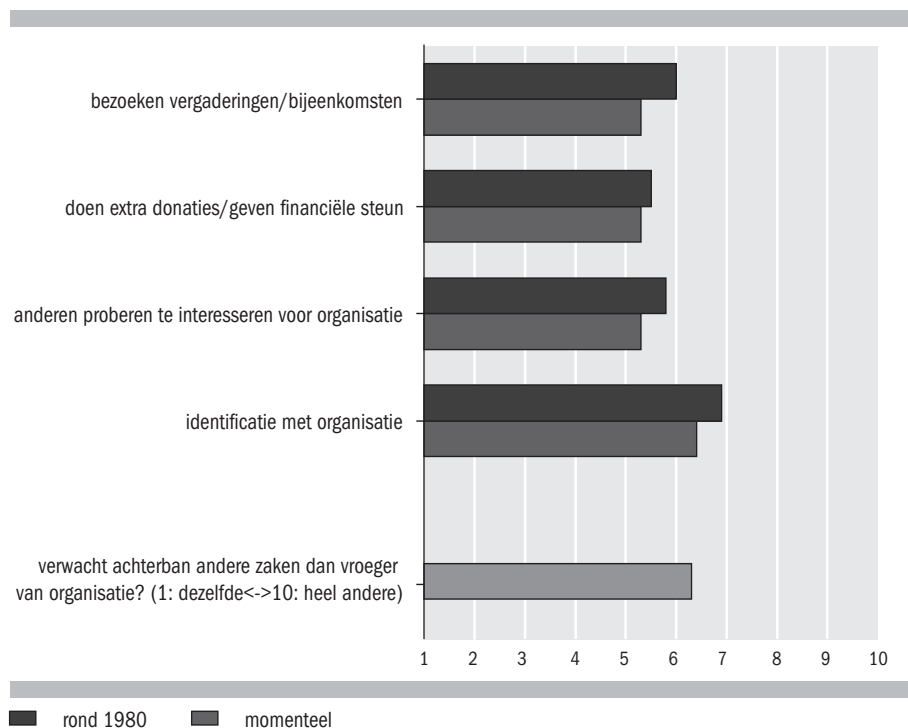
Ouderen zijn naar verhouding vaak aangesloten bij de maatschappelijke organisaties, jongeren relatief weinig. De hoogste opleidingsniveaus zijn daar oververtegenwoordigd, in lichtere mate geldt dit ook voor kerkleden vergeleken met buitenkerkelijken. Uit onderdeel 2 van tabel B.1 kunnen veranderingen in het ledenbestand worden afgeleid. Onder vrouwen lijkt er sprake te zijn geweest van een sterke toestroom naar de organisaties. Het percentage vrouwen in de Nederlandse bevolking is immers nagenoeg hetzelfde als twintig jaar terug, terwijl het aandeel vrouwelijke leden/donateurs bij 27% van de onderzochte organisaties toenam en bij slechts 7% daalde. De organisaties vergrijzen: bijna de helft telt thans meer senioren onder de leden/donateurs dan rond 1980. Onder de bevolking als geheel nam het percentage ouderen sindsdien wel toe (+ 2%) , maar niet zo sterk dat een brede toestroom naar de organisaties daarop terug te voeren lijkt. De achterban van de maatschappelijke

organisaties is ook hoger opgeleid geraakt; bij 37% steeg het percentage aangeslotenen met hbo of universitair onderwijs, terwijl dit bij slechts 4% afnam. Flink wat organisaties bespeuren eveneens een groei in het percentage buitenkerkelijken en allochtonen in hun achterban. Deze categorieën vertoonden de afgelopen decennia ook onder de totale bevolking een duidelijke stijging.

3 en 4 Betrokkenheid en gemotiveerdheid van de achterban

Uit onderdeel 3 van tabel B.1 valt af te lezen dat naar de inschatting van de organisaties gemiddeld twee derde van hun achterban uit passieve aangeslotenen bestaat, dat 29% actief betrokken is en zo'n 6% als vrijwilliger voor de organisatie actief is. Volgens de organisaties tekent zich sinds 1980 een verschuiving af in de richting van meer passief lidmaatschap of louter donateurschap (figuur 3.1). Dat gaat ten koste van actieve participatie in de organisatie, via deelname aan activiteiten of bezoek van vergaderingen en het verlenen van hand- en spandiensten als vrijwilliger. Dat er een meer gedistantieerde relatie is ontstaan, blijkt ook uit de cijfers die als onderdeel 4 zijn opgenomen, waarin andermaal de huidige situatie wordt vergeleken met die rond 1980. De teruggang is niet groot, maar wel over de hele linie aanwezig.

Figuur 3.1 Inschatting van de gemotiveerdheid^a van de achterban in vier opzichten en van verwachtingen die de achterban heeft van de organisatie, rond 1980 en 2003 (gemiddelde scores)

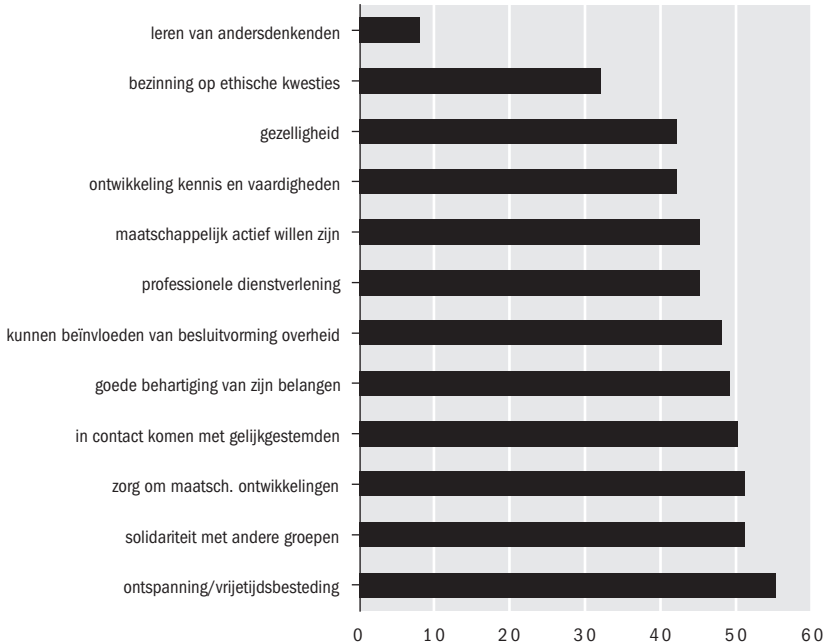
a 1: zeer lage motivatie -> 10: zeer hoge motivatie.

Wat het geven van financiële steun betreft, bespeurt men over het algemeen weinig verandering. Bij het deelnemen aan vergaderingen lijkt er sprake van een harde kern, maar wordt tegelijkertijd wel een toename vastgesteld van het percentage dat zich in dit opzicht niet betrokken betoont. Men ziet overwegend een afname in de identificatie met de organisatie; getuige de geringe standaardafwijking bestaat er op dit punt een grote mate van eenstemmigheid. Die is er ook wat betreft de algemene typering van de achterban: in slechts kleinen getale echt gemotiveerd en betrokken bij de organisatie. De organisaties is tevens gevraagd in hoeverre de achterban andere zaken van de organisatie verwacht dan vroeger (rond 1980). Dat is gedaan door het laten toekennen van een score op een index, lopend van 1 (verwachten vrijwel hetzelfde) tot 10 (verwachten heel andere dingen). De gemiddelde score bedraagt 6,3 – waarbij 14% in de vier laagste categorieën valt en 59% in de vier hoogste. Overwegend is dus de opvatting dat er onder de achterban andere verwachtingen leven met betrekking tot de organisatie dan in eerdere dagen.

5 *Motieven om zich bij de organisatie aan te sluiten*

Er is ook gevraagd naar het belang dat door de leden/donateurs aan uiteenlopende zaken of behoeften wordt toegekend als reden om zich bij de organisatie aan te sluiten. De overwegingen van waaruit men zich meldt bij organisaties zijn nogal divers. Dat lag ook voor de hand, gezien de pluriformiteit van de organisaties die zijn onderzocht (figuur 3.2). Ontspanning tijdens de vrije uren, belangenbehartiging en het aloude ‘soort zoekt soort’ zijn vaak belangrijke motieven. Zijn licht opsteken bij andersdenkenden of bezinning op ethische kwesties sporen minder vaak aan tot lidmaatschap.

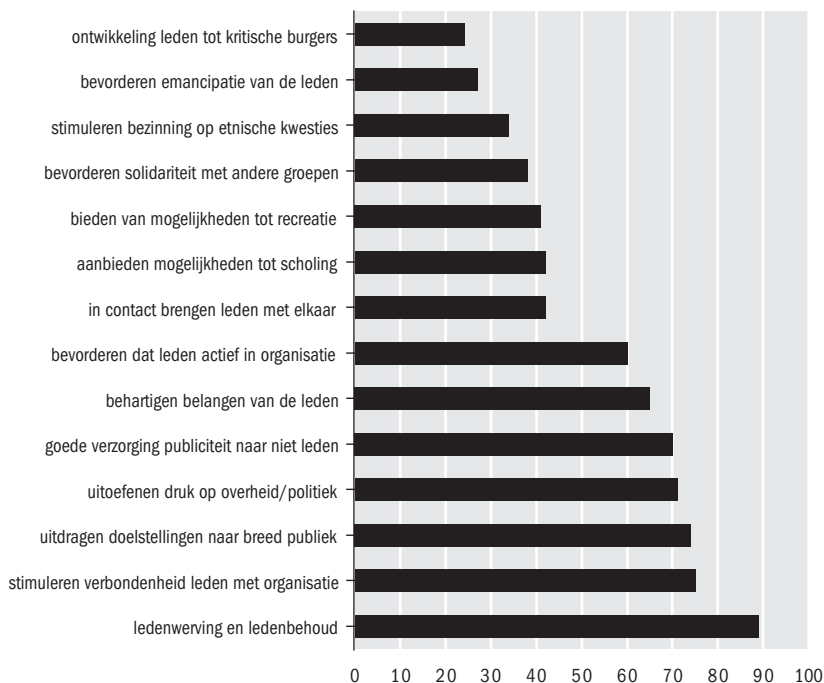
Figuur 3.2 Redenen waarom leden en/of donateurs volgens de organisaties zelf bij hen zijn aangesloten, 2003 (percentage dat het betreffende motief als 'belangrijk' kenschetst)

6 Het door de organisatietop aan doelstellingen toegekende belang

Bij het overgrote deel van de organisaties wordt veel belang toegekend aan publiciteit. Dat geldt ook voor het in stand houden of vergroten van de betrokkenheid van de leden bij de organisatie, het druk uitoefenen op de politieke besluitvorming en het behartigen van de belangen van de leden. Meer verschillen bestaan er aangaande de overige doelstellingen. Enkele klassieke motieven bij de oprichting van verenigingen en de vormgeving van het maatschappelijk middenveld – de emancipatie en vorming van bevolkingsgroepen, de ontwikkeling van mensen tot kritische burgers en het bieden van recreatie en ontspanning – blijken tegenwoordig nog slechts bij een minderheid van de (grotere) organisaties een belangrijke bestuursprioriteit te zijn (figuur 3.3).

Figuur 3.3 Belang dat door het bestuur van de organisaties wordt toegekend aan enkele doelstellingen met betrekking tot de leden en/of donateurs, 2003 (percentage dat de betreffende doelstelling als 'belangrijk' kenschetst)

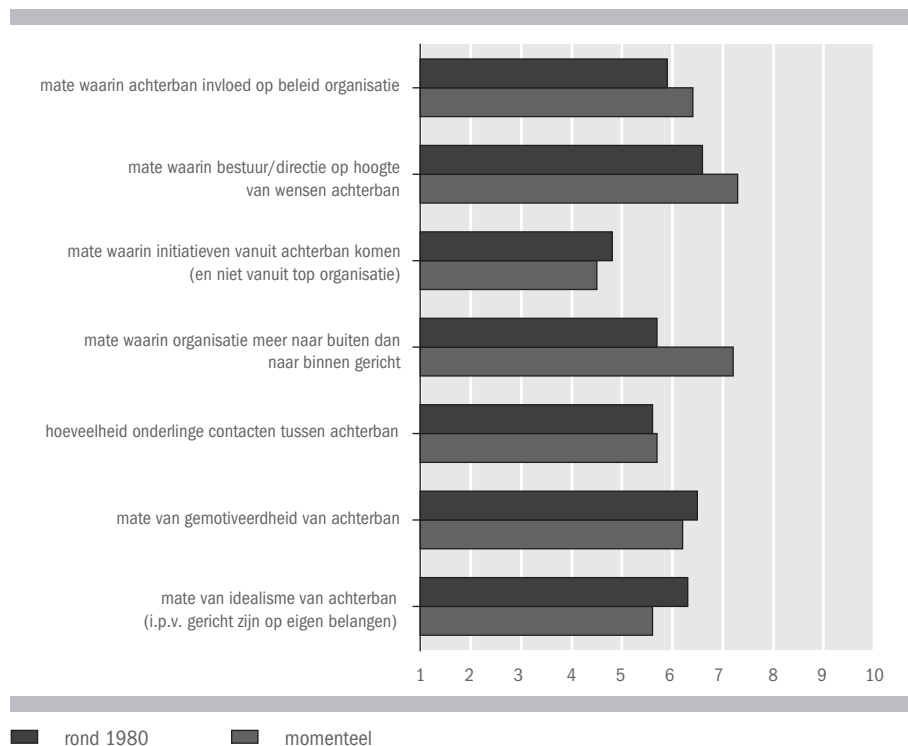
Als de cijfers in onderdeel 6 vergeleken worden met die in het vorige onderdeel, dan lijkt er op enkele punten een zekere spanning te bestaan tussen de motieven van de achterban om zich bij de organisatie aan te sluiten en de doelstellingen van de organisatie zoals die het bestuur voor ogen staan. De beïnvloeding van overheidsinstanties of politieke besluitvorming nemen, net als het behartigen van de belangen van de leden, een prominente plaats in onder de bestuursdoelstellingen, maar vormen in veel mindere mate een drijfveer om zich bij een organisatie aan te sluiten. Het omgekeerde geldt bijvoorbeeld voor de mogelijkheden tot ontspanning en recreatie, die een belangrijke reden zijn om zich aan te sluiten, maar minder vaak als officiële doelstelling onderschreven worden.

7 De interne structuur van de organisaties

Genoemd werd al dat gemiddeld bijna 11.000 onbetaalde krachten of vrijwilligers actief zijn bij de organisaties. Dat aantal nam in de afgelopen tien jaar toe bij ruim een derde van de organisaties; bij een kwart daalde het. Het gaat hier om absolute aantallen. De relatieve aandelen vertonen, zoals eerder vermeld, een ander beeld. Wat betreft de betaalde krachten deden zich bij beduidend meer organisaties veranderingen voor. Twee derde zag het aantal betaalde krachten groeien.

De organisaties zijn zich naar eigen zeggen vooral meer op de buitenwereld gaan oriënteren en minder naar binnen gekeerd dan vroeger. Verder stellen zij overwegend beter op de hoogte te zijn van de wensen van de achterban en geven zij ook aan dat de invloed van de leden op het beleid is gegroeid. Die leden zijn zich sterker op hun eigen belangen gaan oriënteren en zijn minder idealistisch ingesteld dan vroeger, zo meent men.

Figuur 3.4 Kenmerken van de interne structuur van de organisaties volgens de vertegenwoordigers van de organisaties,^a 2003 (in gemiddelde scores)

a 1: niet of nauwelijks van toepassing <-> 10: zeer sterk van toepassing.

8 en 9 Externe oriëntatie en samenwerkingsverbanden met andere organisaties en instanties

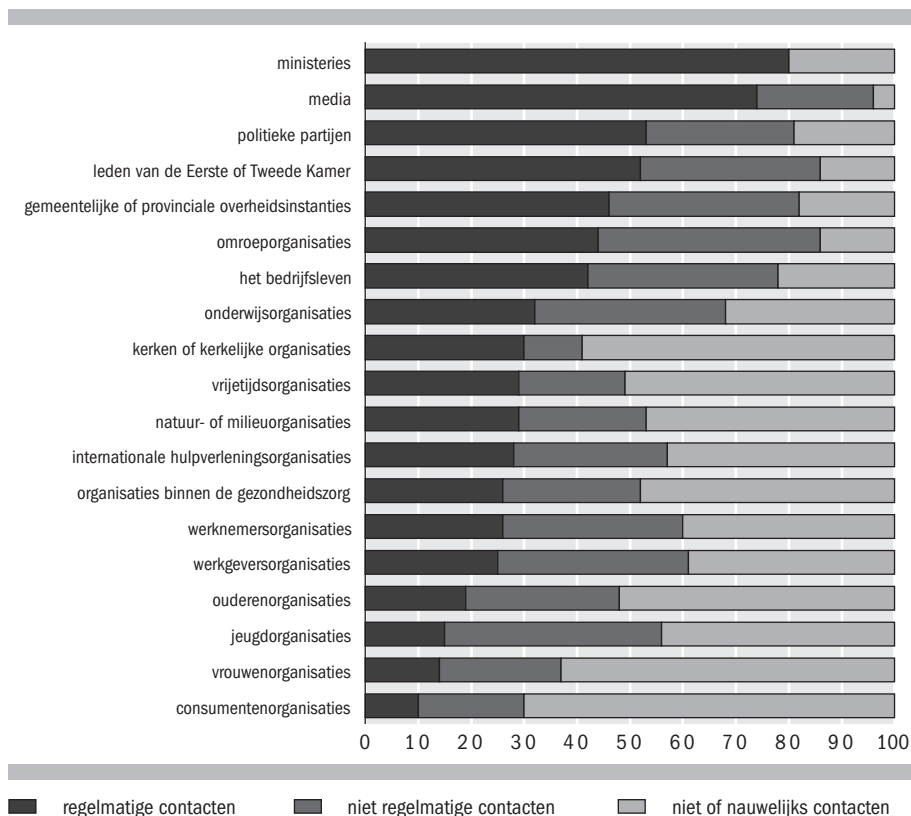
De betekenis van maatschappelijke organisaties in democratisch opzicht is niet alleen gerelateerd aan hun interne organisatiestructuur. Ook de wijze waarop een organisatie zich opstelt tegenover de bredere samenleving, politieke instituties en andere organisaties en de bijdrage die zij aldus levert aan een pluralistische democratie zijn daarvoor van belang. Via maatschappelijke organisaties worden burgers betrokken bij maatschappelijke ontwikkelingen en processen van politieke besluitvorming, een aspect dat, in aansluiting op Tocqueville, door Putnam wordt benadrukt (Putnam 1993).

Publiekscampagnes behoren tot de wijzen waarop een organisatie in de buitenwereld de aandacht op zich kan vestigen. De afgelopen vijf jaar heeft 72% van de onderzochte organisaties een of meer van zulke campagnes gevoerd of acties georganiseerd die waren bedoeld om de politieke besluitvorming te beïnvloeden; 77% deed dit in de afgelopen vijf jaar ter beïnvloeding van de publieke opinie.

De organisaties geven aan duidelijk meer dan eertijds op de bredere samenleving te zijn gericht. Op welke aspecten oriënteert men zich dan? Eerder werd al duidelijk dat de organisaties meer belang zijn gaan toekennen aan een goede verzorging van de publiciteit en het uitdragen van hun doelstellingen naar een breder publiek; hetzelfde geldt voor het uitoefenen van druk op overheidsinstanties en de publieke-opinie-vorming. Dit komt opnieuw naar voren in figuur 3.5, die de frequentie toont van contacten met een aantal instellingen of vertegenwoordigers van maatschappelijke sectoren. Het vaakst komen regelmatige contacten met ministeries en media voor.

Tevens kan uit de figuur een globale indruk worden gevormd van de mate van compartimentalisering van de genoemde instellingen vanuit het perspectief van hun relaties met geledingen van het maatschappelijk middenveld. Het meest verweven als relatie in allerlei netwerken lijken de media en politieke instanties. Het minst geldt dit voor de consumentenorganisaties en voor een aantal organisaties die zich uitdrukkelijk richten op vrouwen, ouderen of jeugd.

Figuur 3.5 Frequentie van contacten die de onderzochte organisaties zeggen te onderhouden met instanties en organisaties, 2003 (in procenten)

3.3 Vergelijking tussen drie soorten organisaties

Enkele algemene kenmerken

Paragraaf 3.2 behandelde enkele algemene verschuivingen binnen de organisaties die deel uitmaken van de Nederlandse civil society. Vervolgens gaan we nu wat dieper in op enkele thema's die steeds weer opduiken in diagnoses en debatten met betrekking tot de civil society van moderne samenlevingen die in hoofdstuk 1 aan de orde zijn gesteld. Dat is in de eerste plaats de betekenis van de organisaties vanuit het oogpunt van maatschappelijke participatie, hun interne democratische gehalte, hun rol als 'leerscholen van democratisch handelen' en hun (streven naar) invloed op de maatschappelijke en politieke besluitvorming. Daarnaast wordt een indruk gegeven van hun betekenis vanuit het oogpunt van sociaal kapitaal, waarbij onderscheiden wordt tussen de twee bekende varianten van sociaal kapitaal: samenbindend en overbruggend. Er wordt vergeleken tussen de verschillende typen organisaties die in de inleidende paragraaf al werden genoemd. In de eerste plaats zijn dit organisaties met een sinds 1980 krimpende achterban (voorbeelden: de grote politieke partijen, vrouwenbonden,

kerken, omroepen, sommige sportbonden) en organisaties die sindsdien juist sterk gegroeid zijn (natuur- en milieuorganisaties, een internationale hulporganisatie als Unicef, organisaties als het Astma Fonds en sportbonden zoals de Nederlandse Golf Federatie). In de tweede plaats gaat het om organisaties met weinig dan wel veel onderlinge contacten onder de achterban. Voor de eerste kunnen als exemplarisch gelden: een aantal omroepen, het Reumafonds, consumentenorganisaties als de Vereniging Eigen Huis of de Consumentenbond. Organisaties die aangeven dat er bij hen sprake is van intensieve contacten, zijn bijvoorbeeld een sportorganisatie als het Koninklijk Nederlands Korfbalverbond en een natuurorganisatie als de Vereniging Natuurmonumenten. Tot slot zullen ideële organisaties (internationale hulpverleningsorganisaties en natuur- en milieuorganisaties) worden vergeleken met recreatieve organisaties (sportbonden en Scouting).

Aan de respondenten werd een lijst voorgelegd met de verdeling van de Nederlandse bevolking over een aantal categorieën (gebaseerd op CBS-cijfers). Deze categorieën waren: leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, kerkelijkheid en nationaliteit. Vervolgens werd de respondenten gevraagd aan te geven in hoeverre het profiel van hun achterban overeenkomt met de CBS-cijfers (onderdeel 2 van tabel B.1). Bijna alle soorten organisaties stellen dat ze te kampen hebben met een tekort aan jonge leden; uitzondering zijn de recreatieve organisaties (en dat geldt ook als Scouting buiten beschouwing wordt gelaten). De ideële organisaties lijken het minst een doorsnee van de bevolking te vormen; hun achterban vertoont vooral een scheve verdeling qua leeftijd (vnl. ouderen), geslacht (vnl. vrouwen) en kerkelijkheid (vnl. buitenkerkelijken). Vergeleken met organisaties waarvoor veel onderlinge contacten tussen de leden kenmerkend zijn, vormen tertiaire organisaties door de bank genomen meer een afspiegeling van de bevolking. Allochtonen lijken naar verhouding sterk vertegenwoordigd en bereid zich aan te melden bij organisaties met veel onderlinge contacten tussen de leden.

Zoals kan worden opgemaakt uit tabel 3.1, is bij bijna alle onderscheiden soorten organisaties het aantal betaalde krachten de afgelopen tien jaar gestegen, alleen bij de ideële organisaties wordt een afname geconstateerd. Van de snelst gegroeide organisaties meldt 65% een stijging van de betaalde krachten, bij de krimpende organisaties geldt dit voor 52%. Tegelijkertijd lijkt de achterban van de laatste organisaties veel meer te hechten aan een professionele dienstverlening (56% tegen 33%). Bij organisaties met veel onderlinge contacten zijn de leden daarentegen niet zo sterk gespist op zo'n professionele dienstverlening (27%). Zoals tabel B.1 (onderdeel 5) leert, staan bij deze secundaire organisaties vooral zaken als gezelligheid, het contact met gelijk geïnteresseerden en ontspanning hoog in het vaandel.

De recreatieve organisaties lijken vaker afhankelijk van subsidiestromen; bij de onderzochte ideële organisaties komt een beduidend groter deel van de totale begroting uit lidmaatschapsgelden en donaties (gemiddeld 58% tegenover 34% bij de recreatieven). Vergeleken met de achterban van de ideële organisaties worden bij de recreatieve organisaties de aangeslotenen bovendien als minder bereid ingeschat tot het verstrekken van extra donaties of extra financiële steun.

Tabel 3.1 Vergelijking tussen soorten organisaties wat betreft professionalisering en afhankelijkheid van subsidies, rond 1980 en 2003

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
<i>professionalisering</i>							
aantal betaalde krachten bij organisatie afgelopen tien jaar							
toegenomen	52	65	71	61	36	66	64
gelijkgebleven	29	13	24	16	14	21	20
afgenomen	19	22	5	23	50	14	16
belang van professionele dienstverlening als reden voor de aangeslotenen om lid/donateur te zijn							
percentages dat beoordeelt als belangrijk (4, 5)	56	33	44	27	50	42	46
gemiddeld (1<->5)	3,6	2,7	3,1	2,8	3,6	3,2	3,2
<i>afhankelijkheid van subsidies</i>							
deel van totale omvang begroting dat via lidmaatschapsgelden en giften van donateurs binnenkomt (%)	48	48	45	47	58	34	45
gemotiveerdheid van aangeslotenen tot het doen van extra donaties en het geven van financiële steun (1: niet of nauwelijks gemotiveerd <-> 10: zeer sterk gemotiveerd)							
rond 1980							
percentage dat beoordeelt als gemotiveerd (8-10)	14	10	22	16	17	9	15
gem. score (1: zeer gering <-> 10: zeer groot)	5,0	5,7	5,4	5,3	5,6	4,9	5,5
2003							
percentage dat beoordeelt als gemotiveerd (8-10)	7	10	22	8	17	4	15
gem. score (1: zeer gering <-> 10: zeer groot)	4,7	5,2	5,5	4,5	5,1	4,0	5,3

Maatschappelijke participatie en democratisch functies

Vergeleken met organisaties met weinig horizontale contacten onder de achterban, is de achterban van organisaties met veel van zulke contacten niet zo snel bereid

financieel extra bij te springen. Tabel 3.2 laat zien dat zij wel aanzienlijk makkelijker te motiveren is tot het verlenen van praktische hand- en spandiensten ten behoeve van de organisatie en tot de deelname aan vergaderingen of bijeenkomsten. Bij deze zogenaamde secundaire organisaties wordt door zowel het bestuur als door de leden veel vaker gehecht aan een actieve rol voor de achterban. Het verschil tussen de ideële en de recreatieve organisaties is vooral gelegen in het bereik van het activisme. De vrijetijdsorganisaties tellen meer leden die zich inzetten voor de organisatie (gemiddeld 43% tegen 31%), maar de achterban van de ideële organisaties lijkt vaker georiënteerd op (breder) maatschappelijk activisme: bij 71% van deze organisaties is het maatschappelijk actief zijn een belangrijke reden voor de leden om zich aan te sluiten (tegen 44% van de recreatieve organisaties).

Als we de kenmerken van de snelle groeiers op het maatschappelijk middenveld beschouwen als richtinggevend voor de huidige trend, dan is die zeker niet eenduidig in de richting van een afnemende actieve inzet. De percentages actieve leden en vrijwilligers bij de snelle groeiers liggen momenteel niet onder die bij de inkrimpende organisaties, al signaleren ze wel vaker een stijgend percentage passieve aangeslotenen en een dalend percentage actief betrokkenen. De bereidheid van de achterban om vergaderingen of bijeenkomsten te bezoeken wordt door meer krimpende organisaties hoog ingeschat, maar er zijn er eveneens meer die die bereidheid als laag beoordelen. Onder hen bestaan dus grotere verschillen op dit punt, zodat de betrokkenheid van de aangeslotenen door de bank genomen niet lager uitvalt voor groeiende organisaties. Aan stimulering van het activisme onder de achterban wordt door het bestuur van de groeiende organisaties in elk geval vaker veel en steeds meer belang toegekend. Maatschappelijk actief zijn is voor de achterban van deze organisaties ook vaker een reden om zich aan te sluiten bij de organisatie.

Tabel 3.2 Vergelijking tussen soorten organisaties vanuit het oogpunt van maatschappelijke participatie, rond 1980 en 2003 (in procenten)

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
geschat percentage passieve leden/donateurs	73	66	85	52	63	50	65
afname	0	11	6	8	11	8	7
toename	13	32	24	33	44	25	30
geschat % actieve leden	24	29	14	40	31	43	29
afname	19	32	25	35	56	32	29
toename	13	11	6	23	11	16	14
geschat % vrijwilligers	4	6	1	9	6	7	6
afname	44	41	29	41	57	32	33
toename	13	12	12	14	0	12	16
gemotiveerdheid bezoek vergaderingen/bijeenkomsten (1: zeer laag <-> 10: zeer hoog)							
rond 1980							
laag (1-3)	10	9	35	0	0	11	13
hoog (8-10)	25	18	0	33	29	22	22
gem. score	5,9	6,2	4,4	6,9	7,1	6,2	6,0
2003							
laag (1-3)	30	18	50	10	7	26	25
hoog (8-10)	25	14	0	30	21	26	17
gem. score	5,3	5,6	3,6	6,2	6,6	5,3	5,3
belang dat door het bestuur wordt toegekend aan het bevorderen dat leden actief zijn in de organisatie							
2003							
onbelangrijk	5	9	19	0	0	0	7
belangrijk	60	68	29	83	86	64	61
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	10	19	0	0	7	9
belang groter	45	57	33	55	62	50	47
mate waarin het maatschappelijk actief zijn of blijven voor de leden een reden is om lid te zijn							
is voor hen onbelangrijk (1, 2)	29	36	41	30	29	24	29
is voor hen belangrijk (4, 5)	35	50	24	61	71	44	46
gemiddeld (1<->5)	3,0	3,1	2,7	3,3	3,4	3,2	3,1

In tabel 3.3 staan enkele kenmerken die een indruk geven van het interne democratische gehalte van de organisaties. Zoals vermeld, bestond over organisaties die in recente decennia het getij mee hadden, regelmatig de veronderstelling dat zij over-

wegend gekenmerkt worden door minder interne democratie. Tabel 3.3 geeft geen aanleiding voor veel stelligheid op dit punt. In het verleden was de bestuurlijke top van de groeiende organisaties mogelijk minder op de hoogte van de wensen van zijn achterban. Sindsdien is dit dermate verbeterd dat die organisaties tegenwoordig niet langer ongunstig afsteken tegenover krimpende organisaties. Waar het gaat om de mate waarin initiatieven vanuit de basis ontwikkeld worden en om de invloed van die basis op het beleid van de organisatie, zijn de verschillen in doorsnee gering; wel zijn er onder de afkalvende organisaties naar verhouding meer die zich op deze punten kenmerken door veel interne democratie.

Een intensief sociaal leven lijkt verbonden met meer interne democratische controle. Onder de typisch tertiaire organisaties (met weinig onderlinge sociale contacten) bevinden zich duidelijk meer organisaties waar het bestuur of de directie slecht op de hoogte is van wat er leeft onder hun leden en/of donateurs (14% tegen 0%), meer organisaties waar initiatieven voornamelijk top-down worden ontwikkeld (57% tegen 32%) en ook meer organisaties waar de invloed van de achterban op het beleid van de organisatie als gering wordt beoordeeld (33% tegen 3%). Het verschil tussen ideële en recreatieve organisaties komt vooral tot uiting in de wijze waarop initiatieven tot stand komen. Hoewel het verschil minder groot zou zijn geworden dan voorheen, geeft men nog steeds bij ideële organisaties vaker aan dat allerlei initiatieven voornamelijk vanuit de leden/donateurs worden ontwikkeld (14% tegen 7%); bij de recreatieve organisaties worden initiatieven voornamelijk teruggevoerd op activiteiten die vanuit de organisatietop worden ontplooid (39% tegen 21%).

Tabel 3.3 Vergelijking tussen soorten organisaties: vanuit het oogpunt van intern democratisch gehalte, rond 1980 en 2003 (in gemiddelde scores en procenten)

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
bestuur/directie op de hoogte van wensen leden/donateurs (1: zeer slecht <-> 10: zeer goed)							
rond 1980							
gemiddeld	7,0	6,4	6,3	6,7	6,1	6,9	6,6
% zeer slecht	5	4	14	0	7	4	6
% zeer goed	30	26	24	28	7	35	27
2003							
gemiddeld	7,2	7,6	6,7	7,6	7,6	7,4	7,3
% zeer slecht	5	4	14	0	7	0	4
% zeer goed	55	65	38	55	64	58	51
ontwikkeling initiatieven (1: overwegend vanuit top organisatie <-> 10: overwegend vanuit leden/donateurs)							
rond 1980							
gemiddeld	5,0	4,6	4,3	5,4	5,9	4,8	4,8
% initiatieven vnl. vanuit de top	30	30	43	16	14	32	34
% initiatieven vnl. vanuit leden	15	9	14	10	21	7	12
2003							
gemiddeld	4,3	4,1	4,0	4,9	5,7	4,2	4,5
% initiatieven vnl. vanuit de top	50	48	57	32	21	39	43
% initiatieven vnl. vanuit leden	10	4	19	6	14	7	11
invloed leden/donateurs op beleid organisatie (1: zeer gering <-> 10: zeer groot)							
rond 1980							
gemiddeld	6,0	5,7	4,8	6,7	5,6	6,2	5,9
% weinig invloed	10	17	33	3	7	7	12
% veel invloed	30	13	10	36	14	21	21
2003							
gemiddeld	6,5	6,3	5,0	7,2	7,0	6,7	6,4
% weinig invloed	10	17	33	3	7	4	11
% veel invloed	45	30	19	55	43	36	37

Voor tabel 3.4 en 3.5 zijn kenmerken uit tabel B.1 bijeengebracht die indicatief zijn voor de democratische functie van de organisaties. In de eerste plaats gaat het om hun rol als leerschool voor democratisch handelen, in de tweede plaats om het streven maatschappelijke en politieke besluitvormingsprocessen te beïnvloeden.

Gelet op de kenmerken van de snelle groeiers onder de organisaties, ondersteunt tabel 3.4 de vrees niet dat de leerschoolfunctie van maatschappelijke organisaties gevaar loopt te verdwijnen. Met betrekking tot de hier geanalyseerde aspecten die te maken hebben met de beïnvloeding van de publieke opinie en politieke besluitvorming; deze lijken bij de snelle groeiers op het middenveld een belangrijker rol te spelen dan bij de organisaties die hun aantal leden/donateurs zagen dalen.

Vooral organisaties met veel onderlinge sociale contacten tussen de aangeslotenen bieden, vaker dan typisch tertiaire organisaties, een gunstig milieu voor de ontwikkeling van zogenaamde *civic skills* (democratische vaardigheden) bij hun leden. Van de secundaire organisaties stelt respectievelijk 55% en 63% dat het bestuur veel belang hecht aan emancipatiebevordering en scholingsmogelijkheden voor zijn leden; 43% stelt dat dit geldt voor het stimuleren van bezinning op ethische kwesties. (Onder de tertiaire organisaties is dit resp. 10%, 14% en 29%). Voor de leden zelf is de ontwikkeling van kennis en vaardigheden bij deze secundaire organisaties ook vaker een beweegreden om zich bij de organisatie aan te melden. Anderzijds zijn organisaties met weinig horizontale contacten onder de achterban weer wat meer gericht op beïnvloeding van de maatschappelijke en politieke besluitvorming en de publieke opinie.

Naar aanleiding van tabel 3.2 werd al opgemerkt dat de achterban van de ideële organisaties gekenmerkt wordt door een breder gericht activisme dan die van de recreatieve organisaties. Dat vinden we terug in tabel 3.4 en 3.5. De ideële organisaties hebben vaker een bestuur dat gericht is op de emancipatie en de ontwikkeling van de achterban tot kritische burgers, en op het uitoefenen van druk op overheidsinstanties of politieke besluitvorming. Zij organiseren ook vaker acties om dat te bereiken.

Tabel 3.4 **Vergelijking tussen soorten organisaties: maatschappelijke betekenis vanuit democratisch oogpunt: aspect 'leerschool van de democratie', 2003 (in gemiddelde scores en procenten)**

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
% organisaties waarbij bestuur/directie als belangrijk beschouwt:							
het bevorderen van de emancipatie van de leden	32	27	10	55	57	15	28
het aanbieden van scholingsmogelijkheden voor de leden	35	41	14	63	50	54	43
de ontwikkeling van de leden tot kritische burgers	26	36	29	28	29	19	25
het stimuleren van bezinning op ethische kwesties	42	39	29	43	43	37	35
verandering vergeleken met 1980 wat betreft het belang dat door bestuur/directie wordt toegekend aan:							
het bevorderen van de emancipatie van de leden							
afgenomen	5	10	5	7	15	11	7
toegenomen	16	10	5	21	15	7	13
het aanbieden van scholingsmogelijkheden voor de leden							
afgenomen	15	10	0	10	15	7	9
toegenomen	30	24	19	24	8	43	24
de ontwikkeling van de leden tot kritische burgers							
afgenomen	5	0	5	4	8	11	9
toegenomen	5	19	14	14	15	4	13
het stimuleren van bezinning op ethische kwesties							
afgenomen	5	5	0	14	23	4	9
toegenomen	21	14	5	25	23	11	17
% organisaties waarbij het ontwikkelen van kennis of vaardigheden voor de leden een belangrijke reden is om lid te zijn							
belangrijk	35	47	29	61	50	64	43
gemiddeld (1<->5)	3,1	3,1	2,6	3,6	3,6	3,6	3,2
% organisaties waarbij bezinning op ethische kwesties voor de leden een belangrijke reden is om lid te zijn							
belangrijk	31	20	29	36	38	29	33
gemiddeld (1<->5)	2,4	2,8	2,4	2,9	3,1	2,6	2,8

Tabel 3.5 **Vergelijking tussen soorten organisaties: maatschappelijke betekenis vanuit democratisch oogpunt: aspect 'invloed op de maatschappelijke en politieke besluitvorming', 2003 (in gemiddelde scores en procenten)**

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties en scou- ting	totaal
% organisaties waarvan het bestuur het druk uitoefenen op overheidsinstanties of politieke besluitvorming als belangrijk beschouwt	70	73	71	73	100	46	72
verandering hierin vergeleken met 1980							
toegekende belang afgenomen	5	5	14	3	7	7	6
toegekende belang toege- nomen	60	43	33	55	69	50	51
% organisaties waarbij het druk kunnen uitoefenen op besluitvorming bij de overheid voor de leden een belangrijke reden is om lid te zijn	40	47	53	33	63	21	49
gemiddeld (1<->5)	2,6	3,3	3,1	2,7	4,0	2,2	3,1
% organisaties dat de afgelopen 5 jaar acties heeft gevoerd ter beïnvloeding van de politieke besluitvorming	60	78	71	74	100	54	72
% organisaties dat de afgelopen 5 jaar acties heeft gevoerd ter beïnvloeding van de publieke opinie	70	78	86	74	93	64	77

Elementen van sociaal kapitaal

Aan de hand van tabel 3.6 en 3.7 kan de vergelijking tussen krimpende en groeiende organisaties worden doorgetrokken naar het belang dat de leden en het bestuur van organisaties hechten aan onderlinge contacten tussen de leden, gezelligheid en verbondenheid met de organisatie. Het zijn kenmerken die deel uitmaken van wat wel is aangeduid met 'samenbindend sociaal kapitaal' (zie hoofdstuk 1). Samenvattend kan worden gesteld dat de gegevens in tabel 3.6 en 3.7 niet wijzen op een ontwikkeling binnen de Nederlandse civil society in de richting van afbrokkeling van samenbindend sociaal kapitaal. Als we de verandering in het ledental relateren aan de mate van horizontale contacten die typerend wordt geacht voor een organisatie, dan blijkt dat van de krimpende en snel gegroeide organisaties 60% respectievelijk 63% gekenmerkt wordt door veel onderlinge contacten bij de achterban. Geen noemenswaardig verschil dus.

Een cruciaal element van de verzuiling was de zeer sterke nadruk op samenbindend sociaal kapitaal, ten koste van overbruggend sociaal kapitaal (= het overschrijden van groepsgrenzen). De krimpende organisaties hebben vaker een levensbeschouwelijke grondslag dan de snelle groeiers op het middenveld (zie onderdeel 1 van tabel B.1). Toch lijken ze heden ten dage niet met meer samenbindend sociaal kapitaal verbonden dan de groeiende organisaties – dat blijkt zowel uit de percentages als uit de gemiddelde scores in de twee tabellen. Zoals tabel 3.7 laat zien, hecht het bestuur van de sterk gegroeide organisaties vaker aan het bevorderen van de binding met de organisatie en het in contact brengen van de aangeslotenen met elkaar. Tabel 3.6 maakt duidelijk dat de feitelijke frequentie van onderlinge contacten en de gemotiveerdheid tot het bezoeken van vergaderingen of bijeenkomsten, bij de groeiende organisaties niet minder is dan bij de krimpende. De krimpers vertonen momenteel over het algemeen een sterkere externe gerichtheid dan hun succesvolle evenknieën. Wel was en is er bij de afkalkende organisaties sprake van een grotere identificatie van de achterban met de organisatie.

De onderzochte secundaire organisaties kenmerken zich in allerlei opzichten vaker door samenbindend sociaal kapitaal dan tertiaire organisaties. Door zowel het bestuur als de leden wordt vaker gehecht aan onderlinge verbondenheid, onderlinge contacten, gezelligheid en deelname aan bijeenkomsten. Bij de leden van zulke organisaties kan ook vaker worden gesproken van een sterke identificatie met de organisatie. De keerzijde is dat men bij dit alles minder op de buitenwereld en meer intern gericht is dan bij tertiaire organisaties het geval pleegt te zijn.

Opnieuw valt het onderscheid tussen secundair en tertiair, ofwel veel en weinig onderlinge contacten, niet samen met dat tussen ideële en recreatieve organisaties. Weliswaar vormen gezelligheid en wederzijdse contacten voor de leden van recreatieve organisaties vaker een reden om een lid te worden, maar de feitelijke frequentie van contacten wordt bij ideële organisaties vaker als groot ingeschat, evenals bijvoorbeeld de bereidheid om vergaderingen en bijeenkomsten te bezoeken. Nadere analyses leren wel dat er hier een onderscheid bestaat tussen solosporten en teamsporten.⁴ Vooral organisaties die op solosporten gericht zijn, berichten over minder betrokkenheid van hun leden bij elkaar; de organisaties die gericht zijn teamsporten wijken niet af van de ideële organisaties.

Tabel 3.6 Vergelijking tussen soorten organisaties via enkele indicatoren van samenbindend sociaal kapitaal, rond 1980 en 2003 (in gemiddelde scores en procenten)

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
frequentie van contacten tussen leden onderling (1: heel weinig contacten <-> 10: heel veel contacten)							
rond 1980	5,7	5,7			6,5	5,9	5,6
2003	5,8	5,7			7,0	6,0	5,7
gemotiveerdheid leden wat betreft het bezoeken van vergaderingen/bijeenkomsten (1: zeer laag <-> 10: zeer hoog)							
rond 1980	5,9	6,2	4,4	6,9	7,1	6,2	6,0
2003	5,3	5,6	3,6	6,2	6,6	5,3	5,3
identificatie van leden/donateurs met de organisatie (1: zeer weinig <-> 10: zeer sterk)							
rond 1980							
laag (1-3)	6	0	0	0	0	4	1
hoog (8-10)	50	30	16	55	43	44	39
gem. score	7,1	6,7	6,3	7,4	7,1	7,1	6,9
2003							
laag (1-3)	16	9	10	3	0	11	7
hoog (8-10)	47	22	15	45	36	29	31
gem. score	6,4	6,2	5,8	6,7	7,1	6,1	6,4
% organisaties waarbij gezelligheid voor de leden een reden is om lid te zijn							
belangrijk	39	40	6	78	50	63	43
gemiddeld (1<->5)	2,7	2,9	1,7	4,1	3,4	3,6	3,0
% organisaties waarbij het in contact komen met gelijkgestemden of mensen met een overeenkomstige achtergrond voor de leden een reden is om lid te zijn							
belangrijk	41	47	18	77	50	65	51
gemiddeld (1<->5)	2,9	3,1	2,2	4,1	3,5	3,7	3,2

Tabel 3.7 Vergelijking tussen soorten organisaties via enkele indicatoren van samenbindend sociaal kapitaal, rond 1980 en 2003 (in gemiddelde scores en procenten)

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
% organisaties waarvan het bestuur het stimuleren van verbondenheid van de leden met de organisatie als belangrijk beschouwt	70	82	62	97	100	79	76
verandering hierin vergeleken met 1980							
toegekende belang afgenomen	5	10	5	7	8	7	4
toegekende belang toegevoegd	50	48	43	62	54	64	51
% organisaties waarvan het bestuur het in contact brengen van de leden met elkaar als belangrijk beschouwt	30	45	19	70	57	61	43
verandering hierin vergeleken met 1980							
toegekende belang afgenomen	5	10	10	3	0	11	6
toegekende belang toegevoegd	20	33	19	35	31	39	27
mate van interne gerichtheid (1: zeer sterk intern gericht <-> 10: zeer sterk op de buitenwereld gericht)							
rond 1980							
laag (1-3)	16	14	5	21	17	14	15
hoog (8-10)	16	10	24	14	25	0	17
gem. score	5,2	5,7	6,2	5,3	6,0	5,1	5,7
2003							
laag (1-3)	0	0	5	0	8	0	1
hoog (8-10)	58	36	57	45	46	36	46
gem. score	7,6	6,9	7,5	7,0	6,9	7,0	7,2

In tabel 3.8 gaat het niet om aspecten van interne sociale cohesie bij organisaties, maar om de gerichtheid op de buitenwereld en de contacten met andersdenkenden. Het leren van andersdenkenden is bij de sterkste groeiers onder de organisaties minder vaak een motief om lid te worden dan bij de krimpende organisaties. Die sterke groeiers lijken echter wel met meer uiteenlopende organisaties en instanties regelmatig overleg te hebben.

De ideële organisaties hechten vaker dan de recreatieve organisaties aan solidariteit met andere groepen in de samenleving en het uitdragen van de doelstellingen naar een zo breed mogelijk publiek. In hoofdstuk 1 is gesproken van overbruggend sociaal kapitaal. Over de bijdrage van de onderzochte organisaties hieraan levert tabel 3.8 niet zoveel informatie.

Tabel 3.8 Vergelijking tussen soorten organisaties: vanuit het oogpunt van overbruggend sociaal kapitaal, 2003 (in gemiddelde scores en procenten)

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties en scouting	totaal
% organisaties waarvan het bestuur het bevorderen van de solidariteit met andere groepen als belangrijk beschouwt	40	36	24	43	50	25	39
verandering hierin vergeleken met 1980							
toegekende belang afgenomen	0	0	0	0	0	4	3
toegekende belang toegenomen	37	10	14	21	8	22	20
% organisaties waarvan het bestuur het uitdragen van de doelstellingen voor een zo breed mogelijk publiek als belangrijk beschouwt	80	78	81	77	93	64	75
verandering hierin vergeleken met 1980							
toegekende belang afgenomen	0	5	0	3	8	0	3
toegekende belang toegenomen	55	57	62	45	54	50	52
% organisaties waarbij het leren van andersdenkenden voor de leden een reden is om lid te zijn							
belangrijk	20	7	6	19	14	13	9
gemiddeld (1<->5)	2,3	1,9	1,9	2,4	2,3	2,2	2,2
pluriformiteit externe contacten							
gem. aantal sectoren waarmee regelmatig contacten (0-14)a	2,9	3,9	4,4	4,6	4,5	4,2	4,5

- a De lijst van oorspronkelijk 19 organisaties die in de vraag was opgenomen, staat in onderdeel 9 van tabel B.1. Zij is hier ingekort tot 14, doordat de volgende soorten organisaties zijn samengetrokken: in de eerste plaats werkgevers-organisaties' en 'werknemersorganisaties'; in de tweede plaats 'omroepen' en 'media'; in de derde plaats 'politieke partijen', 'ministeries', 'leden van de Eerste of Tweede Kamer', 'gemeentelijke of provinciale overheidsinstanties'.

3.4 Conclusies

In dit hoofdstuk werd een aantal algemene veranderingen bij maatschappelijke organisaties vastgesteld. Daartoe behoren in de eerste plaats verschuivingen in het profiel van de achterban. Allengs zijn daaronder jongeren, laagopgeleiden, kerkleden en autochtonen een minder grote plaats gaan innemen; de vertegenwoordiging van vrouwen, ouderen, hoogopgeleiden, buitenkerkelijken en allochtonen nam echter overwegend toe. In hoofdstuk 2 werd op basis van de resultaten van enquêtes onder de bevolking geconcludeerd dat er meestal geen aanwijzingen zijn voor een dramatische terugval in het percentage vrijwilligers onder de bevolking. De geënquêteerde organisaties zien echter wel overwegend een daling in het percentage actieve leden en vrijwilligers en een stijging in het aantal passieve leden of donateurs. Ook in andere opzichten is volgens hen over het algemeen de identificatie van de achterban met de organisatie afgenomen. Tot de waargenomen veranderingen behoren een toename van het aantal betaalde krachten, een groeiende invloed van de leden op het beleid van de organisatie, een sterkere gerichtheid van de achterban op zijn eigen belangen, en een toegenomen oriëntatie van de organisatie op de buitenwereld.

De *tour d'horizon* die in paragraaf 3.2 is gemaakt, leidt om te beginnen tot de conclusie dat de (grotere) organisaties op het Nederlandse maatschappelijk middenveld tekenen vertonen van vergrijzing, feminisering en oligarchisering. Sinds 1980 is het percentage jonge aangeslotenen teruggelopen en het aandeel 65-plussers gestegen, evenals – bij veel organisaties – het percentage vrouwelijke aangeslotenen. Het percentage laagopgeleiden liep terug, maar het percentage hoogopgeleiden steeg. Daarnaast kan een groeiende professionalisering worden vastgesteld; het gemiddelde aantal betaalde krachten nam sterk toe. Ook is er sprake van secularisering; het aantal organisaties met een levensbeschouwelijke grondslag daalde, evenals het gemiddelde percentage kerkleden onder de leden/donateurs. Verder groeide het aandeel van allochtonen onder de aangeslotenen.

Er zijn meer passieve aangeslotenen gekomen, minder actieve leden en vrijwilligers. Respondenten constateren op uiteenlopende punten een teruglopende betrokkenheid bij de organisatie. Wat betreft de doelstellingen die door de organisaties worden gehanteerd: er is een sterke stijging van het belang van ledenwerving en ledenbehoud en het stimuleren van de binding met de organisatie, het uitdragen van de doelstellingen voor een zo breed mogelijk publiek en een goede behartiging van de publiciteit, het uitoefenen van druk op de politieke besluitvorming en het goed behartigen van de belangen van de leden.

Andere veranderingen die door de ondervraagde vertegenwoordigers van organisaties worden geconstateerd, zijn dat de besturen beter op de hoogte zijn van de wensen van de leden en dat deze laatste ook meer invloed hebben op het beleid van de organisatie. De leden van de organisaties zijn meer op hun belangen gericht dan in eerdere dagen en worden minder gedreven door idealistische motieven. De gerichtheid op de buitenwereld van de organisaties is volgens henzelf flink toegenomen.

In paragraaf 3.3 is nader ingegaan op de veronderstellingen die in de probleemstelling aan het begin van dit rapport werden geformuleerd. Uitgangspunt was de door onder meer Putnam geïnspireerde stelling dat er een verschuiving op het middenveld plaatsvindt in de richting van meer passieve betrokkenheid, een afname van de interne democratie bij organisaties, een teloorgang van hun functie als leerscholen van democratisch handelen en burgerlijke vaardigheden, en verlies van sociaal kapitaal. Om dit te onderzoeken zijn krimpende maatschappelijke organisaties vergeleken met groeiende, vanuit de veronderstelling dat de laatste de aangegeven kenmerken het meest zouden moeten vertonen, indien de stelling juist was.

De snelst gegroeide organisaties bleken, vergeleken met de krimpende organisaties, over het algemeen niet te worden gekenmerkt door een hoger percentage passieve aangeslotenen en minder actieve leden of vrijwilligers. Noch voor het bestuur noch voor de achterban van deze organisaties heeft activisme een lagere prioriteit. Zowel bij de krimpende als bij snel gegroeide organisaties wordt een grotere passiviteit dan voorheen bij de achterban waargenomen. Qua intern democratisch gehalte scoren de snelle groeiers evenmin slechter dan de krimpende organisaties. Bij beide worden initiatieven wat vaker dan vroeger opgestart vanuit de top, bij beide stelt men dat de invloed van de leden op het beleid de afgelopen decennia is gegroeid. Wat betreft de mate waarin zij gericht zijn op allerlei democratische leerschoolfuncties en hun gerichtheid op de creatie van (samenbindend) sociaal kapitaal, zijn de verschillen met de krimpende organisaties doorgaans marginaal of vallen ze in het voordeel van de groeiers uit. Bedacht moet worden dat hier slechts een beperkte selectie van (grotere) maatschappelijke organisaties is onderzocht en dat de onderzochte tijdspanne (de periode vanaf 1980) aanmerkelijk korter is dan die door Putnam voor de vs wordt beschreven; desalniettemin lijken in ons land en voor dit recente tijdvak de door Putnam gesuggereerde verschuivingen in het algemeen niet op te treden.

Vervolgens is een vergelijking gemaakt tussen secundaire en tertiaire organisaties. De vorengenoemde heilzame effecten van maatschappelijke organisaties plegen aan met name het verenigingsleven te worden toegeschreven, niet of veel minder aan organisaties waar geen *face-to-face*-contacten tussen de aangeslotenen plaatsvinden. Hier sporen de veronderstellingen uit de probleemstelling aanzienlijk beter met de uitkomsten van het onderzoek. Vergeleken met tertiaire organisaties worden secundaire organisaties gekenmerkt door aanzienlijk hogere percentages actieve leden en vrijwilligers en duidelijk meer gemotiveerde leden. Secundaire organisaties zijn intern democratischer gestructureerd en fungeren duidelijk sterker als leerschool voor de ontwikkeling van *civic skills* en democratisch handelen. Zij zijn verbonden met aanzienlijk meer samenbindend sociaal kapitaal. Met betrekking tot de externe democratische oriëntatie en het scheppen van overbruggend sociaal kapitaal, is het beeld niet zo eenduidig. De organisaties met weinig interne sociale contacten lijken wat vaker betrokken bij beïnvloeding van de politieke besluitvorming of de publieke opinie; solidariteit met andere groepen of het leren van andersdenkenden lijkt daarentegen een geringere rol te spelen dan bij de organisaties met veel interacties tussen de leden.

Tot besluit zijn ideële organisaties nog vergeleken met typisch recreatieve organisaties. Als representanten van de eerste fungeerden internationale hulpverleningsorganisaties en milieuorganisaties, van de tweede waren dit sportorganisaties, aangevuld met Scouting Nederland. Ideële organisaties schatten het percentage niet-actieve leden/donateurs hoger in dan de recreatieve organisaties. In andere opzichten speelt activisme bij hen doorgaans een grotere rol dan bij de recreatieve organisaties. Zij beoordelen de gemotiveerdheid van hun achterban om vergaderingen en bijeenkomsten te bezoeken als groter, stellen vaker dat het bestuur veel belang hecht aan bevordering van een actieve instelling van de achterban en dat mensen zich bij hun organisatie aansluiten omdat zij maatschappelijk actief willen zijn of blijven. Qua intern democratisch gehalte of externe democratische betekenis doen zij niet onder voor de recreatieve organisaties. Initiatieven komen bij hen vaker tot stand vanuit de basis van de organisatie; bevordering van de emancipatie van leden of ontwikkeling van hen tot kritische burgers staan vaker hoog in het vaandel. Zowel door bestuur als door aangeslotenen wordt beduidend vaker actief gestreefd naar het meebepalen van de politieke besluitvorming. Ten slotte steken de ideële organisaties ook vanuit het oogpunt van sociaal kapitaal niet ongunstig af tegen recreatieve organisaties. Gezelligheid en het verkeren onder gelijkgestemden spelen bij die laatste vaker een rol bij de aanmelding als lid, maar het betekent niet dat de achterban van recreatieve organisaties daarom ook meer onderlinge contacten onderhoudt of vaker vergaderingen of bijeenkomsten bezoekt. En als het gaat om aspecten van overbruggend sociaal kapitaal lijkt de bijdrage van de onderzochte ideële organisaties groter: vergeleken met de recreatieve organisaties geldt het stimuleren van solidariteit met andere groepen veel vaker als een belangrijke doelstelling van het bestuur, zoals men zich ook aanzienlijk vaker zegt te oriënteren op een zo breed mogelijk publiek bij het uitdragen van zijn doelstellingen.

Noten

- 1 Ter onderscheiding wordt als simpel criterium aan de geënquêteerde vertegenwoordigers van de organisaties gevraagd op een index van 1 tot 10 aan te geven hoe het met die contacten is gesteld. Daarbij is 1: heel weinig contacten tussen leden en/of donateurs onderling en 10: heel veel contacten tussen leden en/of donateurs onderling. Een score van 1 t/m 4 staat dan voor weinig, een score van 7 t/m 10 voor veel onderlinge contacten. In het eerste geval wordt dan wel gesproken van tertiaire, in het tweede geval van secundaire organisaties.
- 2 Het betreft de volgende hulpverleningsorganisaties: Amnesty International, Cordaid, het Nederlandse Rode Kruis, de Nederlandse Stichting voor Leprabestrijding, de Novib, Plan Nederland (v/h Foster Parents Plan Nederland), Stichting Terre des Hommes Nederland, Stichting Vluchteling. Daarnaast de volgende natuurorganisaties: de Dierenbescherming, Greenpeace Nederland, het International Fund for Animal Welfare, Milieudefensie, Stichting AAP, Vereniging Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, de Waddenvereniging, het Wereld Natuur Fonds.
- 3 Het betreft de volgende organisaties: Judo Bond Nederland, Koninklijke Nederlandse Atletiek Unie, KN Gymnastiek Unie, KN Hippische Sportfederatie, KN Hockeybond, KN Klim- en Bergsport Vereniging, KN Korfbalverbond, KN Lawn Tennis Bond, KN Schaatsenrijders Bond, KN Voetbalbond, KN Watersportverbond, KN Zwembond, Nederlandse Badminton Bond, Nederlandse Basketball Bond, Nederlandse Bridge Bond, Nederlandse Christelijke Sport Unie, Nederlandse Culturele Sportbond, Nederlandse Golf Federatie, Nederlands Handbal Verbond, Nederlandse Katholieke Sportfederatie, Nederlandse Ski Vereniging, Nederlandse Studenten Sportstichting, Nederlandse Tafeltennisbond, Nederlandse Toer Fiets Unie, Nederlandse Volleybal Bond (NeVoBo), Squash Bond Nederland, Supportersvereniging Ajax, Scouting Nederland.
- 4 Tot de solosporten werden gerekend: gymnastiek, hippische sport, (tafel)tennis, schaatsenrijden, watersport, zwemmen, golf, skiën, squash. Bij de teamsporten valt te denken aan: hockey, korfbal, voetbal, basketball, bridge, handbal.

4 Conclusies en afsluitende overwegingen

4.1 Inleiding

In dit rapport zijn gegevens bijeengebracht over organisaties op het Nederlandse maatschappelijk middenveld. In hoofdstuk 2 ging het over de algemene betrokkenheid van de bevolking bij het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk. In hoofdstuk 3 werden de uitkomsten besproken van een onderzoek onder grote maatschappelijke organisaties. Zoals al is benadrukt in hoofdstuk 1, is het zeker niet de pretentie dat hiermee alle of zelfs maar de belangrijkste ontwikkelingen in de huidige Nederlandse civil society zijn gedocumenteerd. Daarvoor vertoont het hier gepresenteerde onderzoek te grote lacunes. Het geschetste beeld van de grote organisaties is gebaseerd op gegevens die zij zelf verstrekten, met alle mogelijkheden van selectieve waarneming en vertekening (waarvan sociale wenselijkheid er één is). De civil society omvat bovendien veel meer dan dergelijke nationale instellingen, en belangrijke onderdelen ontbreken. Te denken valt onder andere aan kleinere organisaties, het lokale verenigingsleven (bv. een oranjevereniging of wijkvereniging), incidentele initiatieven (zoals een straatfeest of actie voor een geluidswal), sociale netwerken of bewegingen met een lage organisatiegraad, en de meer informele wijzen waarop mensen contacten kunnen onderhouden of zich organiseren (een kookclubje of gespreksgroep). Pas via de combinatie van uiteenlopende onderzoeken en invalshoeken kan een completer en uitgebalanceerd beeld van de actuele staat van de civil society gegeven worden. Het in hoofdstuk 3 beschreven onderzoek onder nationale organisaties vormt hierbinnen slechts één, beperkte informatiebron.

Na deze waarschuwende woorden, wordt nu eerst een samenvatting gegeven van wat dit rapport wél heeft opgeleverd.

4.2 Samenvatting van de belangrijkste uitkomsten

Hoofdstuk 2 bracht de aantrekkingskracht van uiteenlopende maatschappelijke organisaties in beeld, alsmede de ontwikkelingen die zich daarin tijdens de afgelopen 25 jaar hebben voorgedaan. Bevolkingsenquêtes suggereren dat het percentage Nederlanders dat bij geen enkele maatschappelijke organisatie is aangesloten, in de loop van het vorige decennium toenam. De teruggang valt zowel bij ideële als bij recreatieve organisaties waar te nemen en manifesteert zich inmiddels ook bij belangenorganisaties. Onder degenen die zich wel tot een organisatie rekenen, zijn er tekenen dat het in toenemende mate gaat om mensen die uitsluitend bij echte vrijetijdsorganisaties zijn aangesloten. Cijfers die ontleend zijn aan de tellingen die organisaties zelf bijhouden, bevestigen het overheersende beeld van sterk teruggelopen groei of afbrokkeling in de loop van de jaren negentig.

Wat betreft het vrijwilligerswerk leveren de verschillende onderzoeken geen eenduidig beeld op. Sommige wijzen op een duidelijk teruglopende animo (het Tijdbesteding-onderzoek van het SCP en de leefsituatieonderzoeken van het CBS); bij andere is daarvan niets te merken (Culturele veranderingen in Nederland, Geven in Nederland). Vanuit het oogpunt van actieve participatie blijken in het bijzonder jeugdverenigingen en typische vrijetijdsverenigingen (sport, hobby, amateurkunst) van belang. In tegenstelling tot bijvoorbeeld natuur- of milieuorganisaties en vakbonden tellen zij een hoog percentage leden dat bereid is tot actieve en onbetaalde inzet ten behoeve van de organisatie.

Autochtonen zijn aanzienlijk vaker aangesloten bij maatschappelijke organisaties dan de leden van minderheidsgroepen. Grote uitzondering is de organisatiegraad op godsdienstige basis. Deze is veel groter onder vooral Turken en Marokkanen, Surinamers en Antillianen.

Autochtonen zijn ook vaker actief als vrijwilliger (met name in sportverenigingen). Echter, onder de leden van ideële organisaties en belangenorganisaties ligt het percentage vrijwilligers bij allochtonen niet onder dat bij autochtonen. Deze bevindingen zijn gebaseerd op het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek van 2003 (AVO'03); zoals benadrukt, biedt dit onderzoek waarschijnlijk geen representatief beeld van de totale allochtone bevolking.

De geringere wervingskracht van traditionele organisaties als de politieke partijen en de kerken vloeit niet voort uit een afgenomen belangstelling voor de thema's waarop zij zich primair richten. Hun afgenomen aantrekkelijkheid heeft waarschijnlijk eerder te maken met kenmerken van hun organisatiestructuur en met de beschikbaarheid van een steeds breder scala aan alternatieve mogelijkheden voor burgers om vorm te geven aan hun interesses en affiniteiten. In het hedendaagse Nederland kunnen ze zich oriënteren op een rijke schakering aan media, vormen van spiritualiteit en politieke participatiewijzen. Het complement hiervan is dat de binding met organisaties steeds vaker de trekken vertoont van een tijdelijk verband; de organisaties zelf lijken steeds vaker een soort participatieuitzendbureau.

Als de succesvolle organisaties naast de afkalvende worden geplaatst, zijn er binnen de Nederlandse civil society tekenen van een verschuiving van secundaire naar tertiaire organisatievormen, dat wil zeggen: van organisaties met veel onderlinge contacten tussen de leden naar organisaties waarin die contacten (nagenoeg) ontbreken. De organisaties die vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw ontstonden onder de paraplu van de verzuiling, waren, net als de sociale bewegingen uit de jaren zestig en zeventig van de afgelopen eeuw, voor een belangrijk deel gericht op de emancipatie van bevolkingsgroepen (de gereformeerde kleine luyden, katholieken, arbeiders, boeren, vrouwen, homoseksuelen). Zij stelden die groepen in staat een rol op het publieke schouwtoneel op te eisen en als volwaardige burgers aan de democratie deel te nemen. Maar emancipatie als inspiratiebron droogt langzaam op. De relaties met organisaties worden overwegend functioneler en anoniemer.

Actuele diagnoses omtrent de Nederlandse civil society worden overwegend gebaseerd op gegevens die onder de bevolking zijn verzameld, doorgaans in de vorm van opinie-onderzoek. Dat levert een beeld op van een grotere distantie ten aanzien van maatschappelijke organisaties, een beeld dat op een aantal punten bevestigd werd in hoofdstuk 3. Daar werden gegevens besproken die niet via enquêtes onder de bevolking zijn verzameld, maar bij een steekproef van uiteenlopende organisaties, die de meeste sectoren van de Nederlandse civil society vertegenwoordigen.¹ Halverwege 2003 zijn functionarissen van 75 grotere maatschappelijke organisaties (die beschikken over minimaal 50.000 leden en/of donateurs) uitgebreid ondervraagd.

De respondenten schatten dat twee derde van de bij hen aangeslotenen passief lid of donateur is en geven aan dat het aandeel van deze groep de afgelopen decennia is gegroeid, ten koste van de percentages actieve leden en vrijwilligers. Ook op andere punten wordt een teruggelopen betrokkenheid bij de organisatie waargenomen, namelijk ten aanzien van het bezoeken van vergaderingen of bijeenkomsten, de identificatie met de organisatie en het trachten anderen ervoor te interesseren. De geringere bereidheid om gezamenlijk op te trekken wijst ook op een grotere distantie tussen de leden onderling. Er is tevens sprake van een professionaliseringstendens: het aantal betaalde krachten is de afgelopen tien jaar gestegen bij twee derde van de organisatie.

In hoofdstuk 2 is opgemerkt dat er geen overwegende of toenemende tendens is om uit puur eigenbelang lid of donateur te worden van een organisatie. Eigenbelang bleek ook niet te prevaleren onder de beweegredenen die de organisaties aan hun achterban toeschrijven om zich bij hen aan te sluiten. Een goede belangenbehartiging en professionele dienstverlening waren volgens hen weliswaar belangrijke motieven, maar dat gold minstens evenzeer voor bezorgdheid om bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen of het tot uitdrukking willen brengen van solidariteit met andere groepen. Daarnaast zoeken mensen ook heel vaak gewoon ontspanning of het contact met gelijk geïnteresseerden als ze zich aanmelden bij een organisatie.

De grotere distantie onder de achterban en potentiële leden/donateurs, een overheid die zich kritischer is gaan opstellen bij het verlenen van subsidies, en het sterk gegroeide aanbod aan mogelijkheden en varianten voor engagement of recreatie verscherpen de concurrentie tussen de organisaties om de aandacht van de burger. Geen wonder dat zij, naar eigen zeggen en vergeleken met enkele decennia terug, veel meer belang zijn gaan toekennen aan ledenwerving en ledenbehoud, het uitdragen van de doelstellingen naar een zo breed mogelijk publiek en een goede verzorging van de publiciteit voor niet-leden. Volgens de geënquêteerde vertegenwoordigers van organisaties is vooral het belang van het publicitaire aspect sterk toegenomen. De respondenten geven aan dat de mate waarin de organisaties op de buitenwereld zijn gericht, sterk is toegenomen. Het meest frequent worden contacten onderhouden met enerzijds media en anderzijds vertegenwoordigers van het politieke bestel (ministeries, politieke partijen, parlementsleden, lokale overheidsinstanties).

De hier onderzochte organisaties stellen vaker actief te zijn in het uitoefenen van druk op politieke besluitvormingsprocessen en de beïnvloeding van de politieke opinie. Zij lijken hun externe democratische rol doorgaans niet minder serieus te nemen dan vroeger. Waar het gaat om hun interne democratische gehalte, is er volgens henzelf evenmin reden tot bezorgdheid. Hoewel de onderzochte functionarissen stellen dat initiatieven vaker vanuit de top van hun organisatie worden ontwikkeld, geven zij tegelijkertijd overwegend aan dat die top beter op de hoogte is geraakt van de wensen die aan de basis leven en dat hun achterban ook meer invloed heeft gekregen op het beleid van de organisatie.

Een nadere indruk van veranderingen die zich de afgelopen decennia hebben voorgedaan binnen de Nederlandse civil society werd ontleend aan een vergelijking tussen organisaties met een forse groei in het aantal leden/donateurs en organisaties die hadden te kampen met een daling. Gelet op de kenmerken van de eerste, is er geen tendens naar een verminderd belang van het maatschappelijk middenveld als milieu waar mensen gestimuleerd worden tot maatschappelijke participatie. Het succes van de groeiers op dat middenveld lijkt doorgaans ook niet gepaard te gaan met het afbrokkelen van de interne democratie bij organisaties. Evenmin lijkt de groei een bedreiging te zijn van de functie van maatschappelijke organisaties als democratische leerscholen of als inventarisatiemedium van behoeften die onder de bevolking leven. De beperkingen van het uitgevoerde onderzoek zijn echter al benadrukt. Het verschaft bijvoorbeeld weinig inzicht in de vraag of de krimpende en de groeiende marktaandeelen indicatief zijn voor een teruggang in het samenbindend en het overbruggend sociaal kapitaal dat op het maatschappelijke middenveld wordt gegenereerd. Daarvoor is aanvullend onderzoek nodig.

Zoals beschreven in hoofdstuk 1 worden in de literatuur stellige uitspraken gedaan over het belang van onderlinge sociale contacten bij de achterban van organisaties, en daarmee over het verschil tussen secundaire en tertiaire organisaties. In de ogen van Putnam (en andere auteurs uit de neo-Tocquevilliaanse school) vormen zulke horizontale relaties een cruciale schakel in de keten die loopt van de ideeën en ambities van burgers via het deel uitmaken van verenigingen naar de hoeveelheid sociaal kapitaal waarover een samenleving beschikt en haar democratisch functioneren. De vergelijking die in hoofdstuk 3 is getrokken tussen secundaire en tertiaire organisaties levert conclusies op die zich vrijwel steeds in lijn lijken te bevinden met de bevindingen van Putnam. Met betrekking tot de aspecten die in deze studie centraal staan, vormt de mate waarin de aangeslotenen onderling sociale contacten onderhouden een duidelijk onderscheidend criterium, doorgaans meer dan het groeicijfer van een organisatie.

Gunstige voorwaarden voor de bevordering van maatschappelijke participatie, de ontwikkeling van *civic skills* en democratische competentie moeten we eerder bij de secundaire organisaties zoeken dan bij organisatievormen waar persoonlijke contacten tussen de aangeslotenen (vrijwel) absent zijn. Die secundaire organisaties

rekruteren naar verhouding veel meer actieve leden en vrijwilligers en motiveren hun leden vaker tot een actieve rol binnen de organisatie. Dergelijke organisaties zijn niet alleen intern op meer democratische wijze gestructureerd, maar hechten tevens vaker aan het bevorderen van de emancipatie en scholing van hun leden.

Dit alles hoeft geenszins te duiden op een geringer maatschappelijk engagement bij de achterban van tertiaire organisaties.² Het suggereert wel dat deze achterban zijn maatschappelijke en ideologische ambities veeleer heeft uitbesteed aan een professioneel keurkorps, dat geacht wordt zorg te dragen voor de behartiging daarvan. De twee soorten organisaties lijken daarmee tegemoet te komen aan uiteenlopende behoeften. Druk bezette en hoogopgeleide tweeverdieners zullen in het spitsuur van de gezinscyclus andere eisen stellen aan maatschappelijke organisaties dan bijvoorbeeld werkloze lager opgeleiden of ouderen die na hun pensionering genoeg tijd hebben om (weer) regelmatig tijd te steken in maatschappelijke activiteiten.

4.3 Afsluitende overwegingen

De ontwikkeling van secundaire en tertiaire organisaties nam in dit rapport een belangrijke plaats in. De twee typen organisaties bleken vanuit het oogpunt van sociale cohesie, participatie en democratie een verschillend beeld te vertonen. Zogenaamde tertiaire organisaties bieden per definitie minder *face-to-face*-contacten. Daarbij moet wel worden bedacht dat dit niet wil zeggen dat er geen onderlinge contacten of communicatiekanalen tussen de aangeslotenen zouden bestaan. Zo kunnen tertiaire organisaties het internet benutten en een chatbox ter beschikking stellen of via een eigen website de gedachtewisseling bevorderen. In hoeverre dit soort contacten een compensatie biedt voor de traditionele persoonlijke contacten of zijn verbonden met een andere beleving van participatie, is op dit moment nog een open vraag.

Tertiaire organisaties worden geacht te beschikken over minder samenbindend sociaal kapitaal, wat niet betekent dat dit ook voor hun achterban geldt. De term suggereert slechts dat de achterban niet (primair) via de organisatie dit kapitaal ontwikkelt. Eerder onderzoek heeft laten zien dat er op individueel niveau geen sterke effecten uitgaan van de participatie in maatschappelijke organisaties. Zoals aangegeven in hoofdstuk 2, moet bovendien het belang van deelname aan secundaire organisaties binnen het dagelijkse leefpatroon van mensen niet overdreven worden. Qua tijdsinvestering tenminste betreft het – ook als het gaat om actieve leden – doorgaans een luttel deel van het totale tijdsbudget dat mensen ter beschikking staat (vgl. De Hart 1999b). Niet alleen het verenigingsleven, ook het onderwijs, de arbeidsomgeving, het gezinsleven, de media en informele contacten bieden allerlei democratische socialisatiemogelijkheden en wegen om de burgerlijke vaardigheden te ontwikkelen die zo worden toegejuicht in het aloude verenigingsleven. Dekker signaleert een tendens waarbij de vorming van sociaal kapitaal en de publieke opinie steeds meer in andere settings lijkt plaats te vinden. Het vrijwillig associëren verspreidt zich als het ware over de hele maatschappij en de civil society 'lost op' (Dekker 2002).

Een laatste kanttekening bij het verschil tussen tertiaire en secundaire organisaties is dat de eerste waarschijnlijk meer tenderen naar oligarchisering, maar dat anderzijds een ruime mate aan samenbindend sociaal kapitaal vaak leidt tot een *incrowd* mentaliteit en hoge drempels ten aanzien van buitenstaanders. In de hoogtijdagen van de verzuiling ging een rijk verenigingsleven met veel saamhorigheid in eigen kring gepaard met sporadisch verkeer tussen de eilanden van de ideologische archipel. De moderne tertiaire organisaties lijken vaak een opener karakter te hebben dan veel secundaire organisaties en toegankelijker te zijn voor vogels van uiteenlopende pluimage. Nader onderzoek zal meer inzicht moeten verschaffen op dit punt dan de hier besproken gegevens kunnen bieden; er zijn bijvoorbeeld geen vragen gesteld over de wijze waarop de organisaties hun leden/donateurs rekruteren.

In de dagelijkse praktijk vervult de civil society een breed scala aan functies, die men maar zeer ten dele terugvindt in de officiële doelstellingen en zelfpresentatie van de in dit rapport besproken organisaties. Niet alleen vanuit maatschappelijke participatiebevordering gezien, maar ook gelet op het democratische gehalte van de samenleving of de bijdrage aan het sociaal kapitaal, vertonen die organisaties soms grote verschillen. De samenleving als geheel lijkt het meest gebaat met een pluriforme civil society, waarin de sterke punten van bepaalde typen organisaties compensatie kunnen bieden voor de zwakke punten van andere.³

Noten

- 1 Het onderzoek verschaft daarmee geen inzicht in de participatiepatronen bij individuele burgers en de daarvoor kenmerkende dynamiek. Zij kunnen in hun lidmaatschap of donateurschap combinaties maken van organisaties die vanuit de hier gehanteerde perspectieven sterk van karakter verschillen: democratisch gestructureerde naast strikt hiërarchische organisaties, organisaties met een intensief verenigingsleven naast organisaties waaraan men louter giro-overschrijvingen doet, organisaties die exclusief de belangen behartigen van een specifieke bevolkingsgroep naast organisaties die in hun humanitaire doelen mondiaal zijn georiënteerd. Er lijkt ook sprake te zijn van levensfase-effecten. Velen switchen van het ene organisatietype naar het andere of wisselen periodes van voornamelijk passieve ondersteuning af met perioden van persoonlijke inzet ten behoeve van een organisatie.
- 2 Analyses op basis van bevolkingsenquêtes leren dat ook de stelling dat het lidmaatschap van secundaire organisaties wel en dat van tertiaire organisaties niet samenhangt met een sterkere politieke deelname onjuist is. De scheidslijn tussen wel of niet politiek actief valt niet samen met het onderscheid tussen de twee soorten organisaties (Dekker 2002: 26). Op individueel niveau blijkt het lidmaatschap van een maatschappelijke organisatie in het algemeen gepaard te gaan met een duidelijk grotere politieke participatie, een samenhang die niet verdwijnt wanneer rekening wordt gehouden met sociaal-demografische verschillen (sekse, leeftijd, opleiding). Enige nuancering is hier echter wel op zijn plaats. Verfijndere analyses laten namelijk zien dat ook het type organisatie en het soort lidmaatschap een rol spelen. Er zijn organisaties waarbij het lidmaatschap verbonden is met meer politieke deelname, zoals natuur- en milieuorganisaties, verkeers- en vervoersorganisaties, vakbonden en vooral: internationale hulporganisaties en vrouwenorganisaties. Maar bij sportverenigingen, buurt- of wijkverenigingen en verenigingen van huurders of woningbezitters ontbreekt deze relatie. Soms onderscheiden zich alleen de actieve leden door een grotere politieke participatie, zoals bij buurt- of wijkverenigingen (Dekker en De Hart 2000). Ten slotte blijkt ook nog het type politieke participatie uit te maken. Al gaan zij wel steeds in dezelfde richting (nl. van participatiebevordering), per organisatie variëren de effecten in sterkte. Dat geldt bijvoorbeeld voor de kans dat men in verzet komt tegen een onrechtvaardig geachte wet, voor de bereidheid zijn stem uit te brengen bij verkiezingen of voor de deelname aan een inspraakprocedure (Dekker 2002: 28).
- 3 *Democracy and Association* van Mark Warren vormt een goed antidotum tegen het in algemene termen spreken over de politieke en maatschappelijke functies van maatschappelijke organisaties: 'There is (...) every reason to approach the diversity of associational types with an eye to the diversity of democratic functions that any associational ecology will embody' (Warren 2001: 27-28). Warren maakt dan ook veel werk van een analyse van de uiteenlopende rollen die zulke organisaties binnen een moderne democratie kunnen spelen en de grote verschillen die er ook tussen allerlei organisatietypen bestaan, al naar gelang de functie waarop de nadruk gelegd wordt: als leerschool voor democratisch handelen, als schepper van sociaal kapitaal, als basis voor publieke-opinievorming, als tegenwicht voor staatsmacht enzovoort.

Summary

Decline

This report brings together data on organisations in Dutch civil society. Chapter 2 discusses the general involvement of the population in associational life and voluntary work. It explores the attraction of diverse civil society organisations and how this has changed over the last 25 years. Population surveys suggest that the percentage of Dutch citizens who are not affiliated with any civil society organisations at all has increased during the last decade. This decline has occurred both in ideological and recreational organisations and is now manifesting itself in interest groups. Among those who do regard themselves as part of an organisation there are signs of an increasing concentration on membership only of genuine recreational organisations. Figures drawn from the records kept by these organisations themselves confirm the dominant picture of a sharp slowdown in growth or fragmentation during the 1990s.

As regards voluntary work, the various studies do not produce a uniform picture. Some suggest a clear decline in enthusiasm, while others show no evidence of this. In terms of active participation, youth associations and typical recreational associations (sport, hobby, amateur art) are found to be of particular importance. In contrast to nature conservation or environmental organisations, for example, or trade unions, they have a high proportion of members who are willing to play an active and unpaid role in the organisation.

Indigenous Dutch people are affiliated with civil society organisations considerably more frequently than members of minority groups. The major exception to this finding is membership of religious organisations, which is much higher among Turks and Moroccans, Surinamese and Antilleans in particular. Native Dutch citizens are also more frequently active as volunteers (especially in sports associations). In ideological organisations and interest groups, however, the percentage of volunteers from ethnic minority groups is just as high as among the native population. These findings are based on the SCP's Amenities and Services Utilisation Survey (AVO) for 2003.

Old and new organisations

The reduced ability of traditional organisations such as political parties and the Church to recruit new members does not result from a decline in interest in the core themes with which these organisations are concerned. The decline in their power of attraction probably has more to do with features of their organisational structure and the presence in modern Dutch society of an ever wider range of alternatives in which people can express their interests and affinities. People in the Netherlands today have a rich choice of media, different forms of spirituality and alternative means of political participation. The flipside of this is that the ties with organisations are

becoming increasingly loose, in a relationship that leaves scope for constantly changing contacts, while the organisations themselves increasingly take on the character of 'temporary participation agencies'.

If the successful organisations are placed alongside those that are shedding members, it becomes apparent that a shift is taking place within Dutch civil society from secondary to 'tertiary' organisational forms, in other words from organisations with intensive mutual contacts between the members to organisations in which there are (virtually) no contacts at all. The organisations that have arisen since the second half of the 19th century under the umbrella of 'pillarisation', i.e. the 'vertical' division of Dutch society along ideological, religious and political lines, were largely - like the social movements which began in the 1960s and 1970s - focused on the emancipation of sections of the population (the Protestant poor (*kleine luyden*), Catholics, the working classes, farmers, women, homosexuals). They enabled these groups to demand a role for themselves on the public stage and to participate fully in the democratic society. However, emancipation is gradually fading as a source of inspiration; the relationships with organisations are becoming increasingly functional and anonymous.

Survey of civil society organisations

Current diagnoses focusing on Dutch civil society are mainly based on data collected from the population, usually in the form of opinion surveys. These suggest a greater distance between the public and civil society organisations. This picture is confirmed in a number of respects in chapter 3, which discusses data not obtained from population surveys but from a sample of diverse organisations representing most sectors of Dutch civil society, in which midway through 2003 officers of 75 larger civil society organisations (with a minimum of 50,000 members and/or donors) were interviewed in depth.

These respondents estimate that two-thirds of their memberships comprise passive members or donor-members, and that the relative size of this group has grown in recent decades at the expense of the percentage of active members and volunteers. There are other signs of declining involvement in organisations: lower attendance at meetings or gatherings, weaker identification with the organisation and less enthusiasm for trying to interest others in the organisation. The reduced interest in joint participation also illustrates the greater distance between members themselves. There is also a trend towards professionalisation: two-thirds of organisations have seen an increase in the number of paid officers over the last ten years.

Changes in organisations

The greater distance among the members and potential members/donors, a government that has begun to look more critically at the granting of subsidies, and the wide range of alternatives and variants for engagement and recreation in modern-day society has heightened the competition between organisations in the fight for the

public's attention. It is therefore little wonder that, according to their own reports and compared with a few decades ago, they have begun attaching much more importance to recruiting and holding on to members, spreading the word about their aims to the widest possible audience and ensuring the quality of publicity to non-members. According to the survey of organisational representatives, more attention is being devoted to the publicity aspect; they report that the focus of organisations on the 'outside world' has increased markedly. The most frequent contacts are maintained with the media on the one hand and with representatives of the political system (ministries, political parties, members of parliament, local government agencies) on the other.

The organisations surveyed here report that they more frequently engage in lobbying political decision-makers and seeking to influence political opinion. They generally do not appear to take their external democratic role any less seriously than in the past. According to their own reports, there is also no reason for concern regarding their internal democracy. Although the officers interviewed report that initiatives are increasingly developed at the top of their organisation, most of them also state that those at the top generally have a better awareness of the feelings at grassroots level, and that the memberships have gained a greater influence on the policy of the organisation.

A more in-depth impression of the changes that have taken place in Dutch civil society in recent decades was derived from a comparison of organisations that have seen strong growth in the number of members/donors and organisations facing shrinking memberships. Judging from the characteristics of the former, there are no signs of a trend towards reduced importance of civil society as a springboard to social participation. The success of the growing organisations in that civil society also appears not to be accompanied by a dominant trend towards fragmentation of the internal democracy of organisations. Likewise, the function of civil society organisations as democratic training grounds or as vehicles for voicing the needs that are felt in the population does not appear to be under threat.

Secondary and tertiary organisations

As stated in chapter 1, the literature on the importance of mutual social contacts between members of organisations, and thus on the difference between secondary and 'tertiary' organisations, contains a number of robust statements. In the view of Putnam (and other authors of the neo-Tocquevillian school), such horizontal relationships are a crucial link in the chain which runs from the ideas and ambitions of citizens, via participation in associations, to the amount of social capital in a society and its democratic functioning. The comparison made in chapter 3 between secondary and 'tertiary' organisations produces conclusions which consistently appear to be in line with Putnam's findings. As regards the aspects that are the core focus of this study, the degree to which members/donors maintain mutual social

contacts is a clear distinguishing criterion, and generally more so than the growth of the organisation.

Favourable conditions for promoting social participation, the development of civic skills and democratic competence are to be found more in the secondary organisations than in organisational forms where personal contacts between members/donors are absent or virtually absent. These secondary organisations recruit a relatively much higher proportion of members and volunteers and motivate their members relatively more frequently to play an active role within the organisation. Organisations such as these not only have a more democratic internal structure, but also more frequently attach importance to promoting emancipation and training of their members.

This is in no way intended to suggest that the social engagement is lower among members of 'tertiary' organisations. What it does suggest is that these organisations have largely outsourced their social and ideological ambitions to skilled professionals who are expected to promote those ambitions. The two types of organisations thus appear to meet differing needs. Harassed, well-educated double-earners will place different demands on civil society organisations in the busiest period of their family cycle than, for example, low-skilled unemployed people or older persons who since retiring have found they are able to begin investing time in social activities again on a regular basis.

Concluding considerations

Secondary and tertiary organisations present a different picture from the point of view of social cohesion, participation and democracy. 'Tertiary' organisations are by definition characterised by fewer face-to-face contacts. This does not mean that there are no mutual contacts or channels of communication between members, for example in the form of Internet contacts, with organisations providing a chat box or promoting an exchange of ideas via their own website. To what extent contacts of this kind compensate for the traditional personal contacts or create a different perception of participation remains an open question at present.

'Tertiary' organisations are considered to possess less binding social capital, though this does not necessarily apply for their members. It merely suggests that those members do not develop that capital (primarily) via the organisation. Earlier research suggests that participation in civil society organisations does not generate major effects at individual level. As indicated in chapter 2, the importance given within people's daily lives to their participation in secondary organisations should not be overestimated. In terms of time investment, at least, this participation - even by active members - generally accounts for only a small part of the total available time budget. Not only associational life, but also education, the work environment, family life, the media and informal contacts offer all manner of democratic socialisation opportunities and a means of developing the civic skills which are such a highly prized asset of traditional associational life.

Another comment that needs to be made about the difference between ‘tertiary’ and secondary organisations is that the former probably tend more towards oligarchy, but that on the other hand a high degree of binding social capital is often created by the ‘in-crowd mentality’ and the high barriers that are thrown up against outsiders. In the heyday of the ‘pillarisation’ of Dutch society, a rich associational life and strong sense of ‘in-group’ solidarity was accompanied by sporadic journeys between the different islands of the ‘ideological archipelago’. Modern ‘tertiary’ organisations often appear to have a more open character than many secondary organisations and to be more accessible to people of differing backgrounds and views.

In day-to-day practice, the civil society fulfils a wide range of functions. Both from the perspective of promoting social participation and in terms of the level of democracy in society or the contribution to social capital, the organisations studied here sometimes displayed wide differences. Society as a whole would appear to stand to gain most from a pluralistic civil society in which the strengths of certain types of organisations can offer compensation for the weaknesses of others.

Bijlage A Ontwikkelingen in het aantal aangeslotenen bij maatschappelijke organisaties

Tabel A.1 Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs van gotere maatschappelijke organisaties, 1980-2003^a (x 1000)

	1980	1994	1997	2000	2002	2003
Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie (KNGU)	454	322	313	297	295	
KN Voetbalbond (KNVB)	1052	997	1027	1025	1029	
KN Lawn Tennis Bond (KNLTB)	468	744	728	710	703	
KN Zwembond (KNZB)	163	164	160	150	152	
Nederlandse Ski Vereniging (NSV)	63	161	146	143	143	
KN Schaatsenrijders Bond (KNSB)	139	148	162	187	169	
KN Hockeybond (KNHB)	102	129	126	137	156	
KN Hippische Sportfederatie (KNHS)	48	118	131	150	139	
Nederlandse Bridge Bond (NBB)	39	97	105	112	116	
KN Watersportverbond (KNWV)	65	97	101	102	108	
KN Korfbalverbond (KNKV)	105	93	95	97	97	
Nederlandse Golf Federatie (NGF)	11	69	106	151	188	
Squash Bond Nederland (SBN)	9	37	51	51	49	
Nederlands Handbalverbond (NHV)	101	63	58	55	56	
Nederlandse Toer Fiets Unie (NTFU)	50	32	32	33	37	
Judo Bond Nederland (JBN)	59	57	58	55	53	
KN Atletiek Unie (KNAU)	77	80	82	89	95	
Nederlandse Volleybal Bond (NeVoBo)	155	153	148	136	127	
KN Klim- en Bergsport Vereniging (KNKBV)	45	46	53	58	60	
Supportersvereniging Ajax (SVA)	.		75	76	77	
Scouting Nederland	102	122	123	117	114	
sport en recreatie ^b	3307	3729	3805	3855	3886	
Ned. Katholieke Sportfederatie	402	350	362	384	401	
Ned. Culturele Sportbond	40	41	188	228	226	
Ned. Studenten Sportschichting (NSSS)	68	64	52	67	67	
Ned. Christ Sport Unie	121	118	203	210	165	
sportkoepels	631	573	805	889	859	
sport en recreatie totaal ^b	3938	4302	4610	4744	4745	
AVRO	804	648	577	491		454
KRO	610	615	615	569		530
TROS	740	560	574			500
NCRV	522	548	544	498		420
VPRO	186	543	493	459		410
EO	205	532	592	603		550
VARA	538	531	508			475
BNN	.	.	.	110		100
VOO	285	1066	.	.		.

Tabel A.1 Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs van gotere maatschappelijke organisaties, 1980-2003^a (x 1000)

	1980	1994	1997	2000	2002	2003
omroepen totaal ^c	3605	3977	3903	2620		3339
Nederlands-hervormde kerk	2931	2315		1969		
gereformeerde kerken in Nederland	869	740		677		
gereformeerde kerken (vrijgemaakt)	100	121		126		
christelijke gereformeerde kerken	75	75		75		
gereformeerde gemeenten	84	94		98		
rooms-katholieke kerk in Nederland	5601	5460		5106		
kerken totaal	9660	8805		8051		
Vereniging Eigen Huis	85	385	500	600		661
ANWB	2500	3100	3500	3500		3800
Consumentenbond	510	650	663	635		620
Veilig Verkeer Nederland	83	85	70	60		66
consumenten totaal	3178	4220	4733	4795		5147
Nederlandse Rode Kruis	1072	1000	900	800		665
Stichting Vluchteling	230	228	225	200		200
Novib	140	381	440	274		346
Amnesty International	45	160	185	217		261
Ned. Stichting voor Leprabestrijding	80	370	370	130		150
Plan Nederland (v/h Foster Parents Plan)	65	282	400	280		220
St. Terre des Hommes Nederland	30	130	130	150		222
Cordaid		450
Artsen zonder Grenzen	.	650	850	700		700
Mensen in Nood	175	225	215	247		243
Unicef	15	350	380	540		395
internationale hulp totaal ^d	1852	3776	4095	4386		3308
Ned. Kankerbestrijding / KWF	695	1053	1010	800		910
Nederlands Astma Fonds	24	533	745	556		355
Stichting Aidsfonds	.	90	90	200		120
Nederlandse Patiëntenvereniging	.	58	65	70		80
Nat. Vereniging De Zonnebloem	295	414	550	610		645
Reumafonds	80	165	184	189		197
Nederlandse Hartstichting	550	1503	1153	1145		800
gezondheidszorg totaal	1644	3816	3797	3570		3107
Greenpeace Nederland	18	586	611	666	699	
Waddenvereniging	20	54	48	49	52	
International Fund for Animal Welfare	.	130	220	291	325	
Vereniging Natuurmonumenten	260	725	870	965	960	
Vogelbescherming Nederland	26	80	102	125	125	
Wereld Natuur Fonds	100	690	708	773	825	
Dierenbescherming	100 ^e	180	188	192	201	
Stichting AAP	1	9	43	58	91	

Tabel A.1 Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs van gotere maatschappelijke organisaties, 1980-2003^a (x 1000)

	1980	1994	1997	2000	2002	2003
Milieudefensie	14	35	34	43	71	
natuur en milieu totaal	539	2489	2824	3162	3349	
CNV	304	338	354	357	354	355
Unie MHP	118	156	161	207	200	169
FNV	1078	1111	1194	1225	1225	1212
werknemers totaal	1500	1605	1709	1789	1779	1736
VNO-NCW	82	89	80	80		105
Kon. Vereniging MKB-Ned	100	142	130	125		165
Land- en Tuinbouworganisatie	55	55	70	62		48
werkgevers totaal	237	286	280	267		318
ZijActief; Kath. plattelandsvrouwen Nederland	57	56	50	48	50	23
Ned. Bond van Plattelandsvrouwen	82	75	70	66	61	60
Passage; Chr.-maatsch. vrouwenbeweging	65	49	43	50	43	40
Ned. vereniging van huisvrouwen (NVVH)	55	40	30	30	27	25
vrouwen totaal	259	220	193	194	181	148
Unie Katholieke Bond van en voor Ouderen	191	230	236	250		251
ANBO; voor 50-plussers	182	200	198	180		170
Protestants-Christelijke Ouderen Bond (PCOB)	14	80	83	90		90
ouderen totaal	387	510	517	520		511
PvdA	113	69	62	58	60	
VVD	86	55	52	49	46	
CDA	143	100	89	80	79	
politieke partijen totaal	342	224	203	187	185	
Ver. ter Bescherming van het Ongeboren Kind (VBOK)	11	101	102	100		105
Ned. Ver. voor een Vrijwillig Levensende (NVVE)	15	70	96	100		104
abortus en euthanasie totaal	26	171	198	200		209

a Alleen weergegeven zijn organisaties die in minstens een van de genoemde jaren over minimaal 50.000 leden/donateurs beschikten. Gearceerd: organisaties die deelnamen aan het onderzoek van 2003 en waarover in hoofdstuk 3 wordt gerapporteerd.

b Exclusief SVA.

c Exclusief VOO en BNN.

d Exclusief Cordaid.

e Schatting.

Bijlage B Uitkomsten van de vragenlijst

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
<i>1 enkele algemene kenmerken</i>							
In welk jaar is uw organisatie opgericht? (verticaal gepercenteerd)							
1860-79	6	0	5	3	0	4	3
1880-99	17	13	5	10	7	23	14
1900-19	6	9	5	19	21	4	10
1920-39	22	30	26	16	14	38	20
1940-59	17	17	21	23	14	12	17
1960-79	22	17	32	13	14	12	21
1980	11	13	5	16	29	8	15
	100	100	100	100	10	100	100
gemiddeld jaar	1920-39	1940-59	1940-59	1920-39	1940-59	1920-39	1940-59
Welke rechtsvorm heeft uw organisatie?							
vereniging	81	83	62	87	86	89	76
stichting	10	17	24	7	14	0	16
anders	10	0	14	7	0	11	8
	100	100	100	100	100	100	100
Vond uw organisatie vroeger haar inspiratie in een of meer godsdiensten of levensbeschouwingen die in ons land voorkomen?							
	33	25	19	41	50	38	33
Vindt uw organisatie tegenwoordig haar inspiratie in een of meer godsdiensten of levensbeschouwingen die in ons land voorkomen?							
	33	19	19	30	38	31	27
aantal onbetaalde krachten of vrijwilligers naar schatting momenteel (gemiddelde)							
	4.851	13.563	9.944	10.192	10.122	13.053	10.967
deel van totale begroting dat binnenkomt via lidmaatschapsgelden en giften van donateurs (in %)							
	48	48	45	47	58	34	45

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
<i>2 profiel van de achterban</i>							
Wilt u voor elk van de volgende kenmerken een schatting geven van het percentage onder uw leden en/of donateurs? Wanneer u de huidige situatie vergelijkt met die van vroeger: welke veranderingen hebben zich dan voorgedaan in de samenstelling van uw leden- en/of donateursbestand?							
verticaal gepercentreerd							
0-19 jaar							
geschat % momenteel (2003)	16	10	11	19	2	26	17
afname	31	35	31	36	29	35	32
gelijk gebleven	46	50	50	50	52	39	46
toename	23	15	19	14	19	26	21
	100	100	100	100	100	100	100
20-64 jaar							
geschat % momenteel	66	60	70	51	58	59	58
afname	20	33	21	19	25	17	19
gelijk gebleven	53	48	58	42	63	42	49
toename	27	19	21	38	13	42	32
	100	100	100	100	100	100	100
65+							
geschat % momenteel	18	29	19	30	40	15	26
afname	0	5	18	8	0	9	9
gelijk gebleven	43	50	35	42	35	48	42
toename	57	45	47	50	65	43	49
	100	100	100	100	100	100	100
mannen							
geschat % momenteel	59	39	49	41	24	54	47
afname	7	20	17	13	14	17	15
gelijk gebleven	80	75	72	75	81	75	75
toename	13	5	11	13	5	8	10
	100	100	100	100	100	100	100
vrouwen							
geschat % momenteel	41	61	51	59	76	46	53
afname	14	5	11	8	0	8	7
gelijk gebleven	71	57	72	67	72	63	67
toename	14	38	17	25	29	29	27
	100	100	100	100	100	100	100

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
lo, vgl, lbo, vbo							
geschat % momenteel	14	30	21	30	41	23	23
afname	22	35	11	42	38	28	31
gelijk gebleven	67	65	83	53	62	67	65
toename	11	0	6	5	0	6	4
	100	100	100	100	100	100	100
mavo, havo, vwo, mbo							
geschat % momenteel	43	34	41	42	39	43	41
afname	17	10	11	0	9	11	7
gelijk gebleven	75	70	74	60	68	63	67
toename	8	20	16	40	23	26	26
	100	100	100	100	100	100	100
hbo, wo							
geschat % momenteel	43	36	38	28	20	34	36
afname	8		5	0	5	0	4
gelijk gebleven	67	60	74	52	54	63	59
toename	25	40	21	48	41	37	37
	100	100	100	100	100	100	100
kerklid							
geschat % momenteel	54	58	62	79	84	70	68
afname	50	33	29	31	32	57	35
gelijk gebleven	50	67	64	69	68	43	63
toename	0	0	7	0	0	0	2
	100	100	100	100	100	100	100
geen kerklid							
geschat % momenteel	46	42	38	21	16	30	32
afname	14	0	7	6	0	7	5
gelijk gebleven	29	72	71	59	68	47	61
toename	57	28	21	35	32	47	34
	100	100	100	100	100	100	100
autochtoon							
geschat % momenteel	71	79	89	70	79	82	79
afname	13	26	20	26	11	35	23
gelijk gebleven	88	63	80	68	84	59	71
toename		11	0	5	5	6	6
	100	100	100	100	100	100	100

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
<i>allochtoon</i>							
geschat % momenteel	29	21	11	30	21	18	21
afname	0	5	0	5	0	6	4
gelijk gebleven	88	53	87	37	68	41	54
toename	13	42	13	58	32	53	42
	100	100	100	100	100	100	100
<i>3 activisme achterban (verticaal gepercenteerd)</i>							
<i>passieve interesse</i>							
geschat % momenteel (2003)	73	66	85	52	63	50	65
afname	0	11	6	8	11	8	7
gelijk gebleven	87	58	71	58	44	67	63
toename	13	32	24	33	44	25	30
	100	100	100	100	100	100	100
<i>actieve leden</i>							
geschat % momenteel	24	29	14	40	31	43	29
afname	19	32	25	35	56	32	29
gelijk gebleven	69	58	69	42	33	52	58
toename	13	11	6	23	11	16	14
	100	100	100	100	100	100	100
<i>vrijwilligers</i>							
geschat % momenteel	4	6	1	9	6	7	6
afname	44	41	29	41	57	32	33
gelijk gebleven	44	47	59	45	43	56	51
toename	13	12	12	14	0	12	16
	100	100	100	100	100	100	100
<i>4 gemotiveerdheid achterban</i>							
Hoe beoordeelt u de motivatie van de leden en/of donateurs van uw organisatie wat betreft het bezoeken van vergaderingen en bijeenkomsten?							
vroeger (1980)							
gemiddeld (op een schaal van 1<->10)	5,9	6,2	4,4	6,9	7,1	6,2	6,0
slecht gemotiveerd	10	9	35	0	0	11	13
sterk gemotiveerd	25	18	0	33	29	22	22

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
momenteel (2003)							
gemiddeld (1<->10)	5,3	5,6	3,6	6,2	6,6	5,3	5,3
slecht gemotiveerd	30	18	50	10	7	26	25
sterk gemotiveerd	25	14	0	30	21	26	17
Hoe beoordeelt u de motivatie van uw leden en/of donateurs van uw organisatie wat betreft het doen van extra donaties en het geven van financiële steun?							
vroeger							
gemiddeld (1<->10)	5,0	5,7	5,4	5,3	5,6	4,9	5,5
slecht gemotiveerd	27	15	28	20	8	30	20
sterk gemotiveerd	14	10	22	16	17	9	15
momenteel							
gemiddeld (1<->10)	4,7	5,2	5,5	4,5	5,1	4,0	5,3
slecht gemotiveerd	36	25	28	32	17	44	25
sterk gemotiveerd	7	10	22	8	172	4	15
Hoe beoordeelt u de motivatie van de leden en/of donateurs van uw organisatie wat betreft het trachten anderen voor uw organisatie te interesseren?							
vroeger							
gemiddeld (1<->10)	6,2	5,5	4,6	6,4	5,9	6,0	5,8
slecht gemotiveerd	17	9	35	3	8	11	13
sterk gemotiveerd	33	9	10	26	15	22	18
momenteel							
gemiddeld (1<->10)	5,4	5,2	4,1	6,0	5,9	5,3	5,3
slecht gemotiveerd	22	18	45	10	8	22	19
sterk gemotiveerd	22	4	10	16	8	15	12
Identificeren uw leden en/of donateurs zich volgens u sterk met de organisatie?							
vroeger							
gemiddeld (1<->10)	7,1	6,7	6,3	7,4	7,1	7,1	6,9
weinig	6	0	0	0	0	4	1
sterk	50	30	16	55	43	44	39

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
momenteel							
gemiddeld (1<->10)	6,4	6,2	5,8	6,7	7,1	6,1	6,4
weinig	16	9	10	3	0	11	7
sterk	47	22	15	45	36	29	31
Verwachten leden/donateurs andere zaken dan vroeger van uw organisatie? (1: verwachten vrijwel hetzelfde <-> 10: ver- wachten heel andere dingen)							
gemiddeld (1<->10)	5,7	6,8	5,8	6,4	6,2	6,1	6,3
niet of nauwelijks	20	4	14	16	14	21	14
in sterke mate	20	35	19	29	21	39	30
<i>5 redenen van aangeslotenen om lid te zijn</i>							
Hoe belangrijk zijn volgens u de hieronder genoemde redenen voor uw leden en/of donateurs om lid te zijn van uw organisatie?							
goede behartiging van de belangen die men heeft							
gemiddeld (op een schaal van 1<->5)	3,2	3,3	2,7	3,5	4,1	3,0	3,3
onbelangrijk	35	27	47	22	13	39	29
belangrijk	47	47	35	57	75	38	50
solidariteit met andere groepen in onze samenleving of elders							
gemiddeld (1<->5)	2,9	2,9	3,1	3,0	3,6	2,5	3,2
onbelangrijk	50	53	47	46	25	58	41
belangrijk	44	40	53	46	63	29	52
bezinning op ethische kwesties							
gemiddeld (1<->5)	2,4	2,8	2,4	2,9	3,1	2,6	2,8
onbelangrijk	56	33	59	46	25	54	44
belangrijk	31	20	29	36	38	29	33
het kunnen beïnvloeden van besluitvorming bij de overheid							
gemiddeld (1<->5)	2,6	3,3	3,1	2,7	4,0	2,2	3,1
onbelangrijk	47	27	35	48	12	58	33
belangrijk	40	47	53	33	63	21	49

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
ontwikkeling van kennis en vaardigheden							
gemiddeld (1<->5)	3,1	3,1	2,6	3,6	3,6	3,6	3,2
onbelangrijk	41	33	41	22	12	20	27
belangrijk	35	47	29	61	50	64	43
gezelligheid							
gemiddeld (1<->5)	2,7	2,9	1,7	4,1	3,4	3,6	3,0
onbelangrijk	56	53	88	17	50	22	47
belangrijk	39	40	6	78	50	63	43
in contact komen met gelijkgestemden of mensen met een overeenkomstige achtergrond							
gemiddeld (1<->5)	2,9	3,1	2,2	4,1	3,5	3,7	3,2
onbelangrijk	41	20	65	4	13	15	28
belangrijk	41	47	18	77	50	65	51
ontspanning, vrijetijdsbesteding							
gemiddeld (1<->5)	3,1	3,2	2,3	3,9	3,1	4,2	3,3
onbelangrijk	33	47	59	22	50	15	35
belangrijk	50	53	35	78	50	81	56
het maatschappelijk actief willen zijn of blijven							
gemiddeld (1<->5)	3,0	3,1	2,7	3,3	3,4	3,2	3,1
onbelangrijk	29	36	41	30	29	24	29
belangrijk	35	50	24	61	71	44	46
zorg om maatschappelijke ontwikkelingen							
gemiddeld (1<->5)	3,1	3,0	3,4	3,0	3,3	2,7	3,2
onbelangrijk	28	36	11	35	29	46	25
belangrijk	44	43	56	44	57	35	52
professionele dienstverlening							
gemiddeld (1<->5)	3,6	2,7	3,1	2,8	3,6	3,2	3,2
onbelangrijk	33	47	39	50	25	39	37
belangrijk	56	33	44	27	50	42	46
het leren van andersdenkenden							
gemiddeld (1<->5)	2,3	1,9	1,9	2,4	2,3	2,2	2,2
onbelangrijk	53	79	65	52	57	52	59
belangrijk	20	7	6	19	14	13	9

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
<i>6 door bestuur of directie aan de doelstellingen toegekend belang</i>							
Wat is het belang dat momenteel door het bestuur van uw organisatie wordt toegekend aan de volgende doelstellingen met betrekking tot de leden en/of donateurs? Hoe is het belang van deze doelstellingen veranderd, vergeleken met vroeger?							
ledenwerving en ledenbehoud momenteel (2003)							
onbelangrijk	5	10	10	3	0	4	4
belangrijk	95	86	76	97	100	89	90
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	0	0	4	0	7	3
belang groter	45	50	38	46	67	29	49
het behartigen van de belangen van de leden momenteel							
onbelangrijk	17	18	30	3	8	7	16
belangrijk	67	68	45	79	77	67	66
vergeleken met rond 1980							
belang minder	10	0	5	0	0	4	3
belang groter	30	38	24	41	54	39	39
het bevorderen van de solidariteit met andere groepen in de samenleving momenteel							
onbelangrijk	20	23	33	23	14	39	25
belangrijk	40	36	24	43	50	25	39
vergeleken met rond 1980							
belang minder	0	0	0	0	0	4	3
belang groter	37	10	14	21	8	22	20
het stimuleren van bezinning op etnische kwesties momenteel							
onbelangrijk	26	30	43	30	14	44	33
belangrijk	42	39	29	43	43	37	35

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	5	0	14	23	4	9
belang groter	21	14	5	25	23	11	17
het kunnen uitoefenen van druk op overheidsinstanties of de politieke besluitvorming							
momenteel							
onbelangrijk	5	9	10	7	0	14	8
belangrijk	70	73	71	73	100	46	72
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	5	14	3	7	7	6
belang groter	60	43	33	55	69	50	51
het bevorderen van de emanci- patie van de leden							
momenteel							
onbelangrijk	37	27	48	17	14	41	32
belangrijk	32	27	10	55	57	15	28
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	10	5	7	15	11	7
belang groter	16	10	5	21	15	7	13
het uitdragen van uw doel- stellingen naar een zo breed mogelijk publiek							
momenteel							
onbelangrijk	5	4	0	3	7	4	3
belangrijk	80	78	81	77	93	64	75
vergeleken met rond 1980							
belang minder	0	5	0	3	8	0	3
belang groter	55	57	62	45	54	50	52
het stimuleren van verbonden- heid van de leden met uw organisatie							
momenteel							
onbelangrijk	10	5	14	0	0	11	8
belangrijk	70	82	62	97	100	79	76
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	10	5	7	8	7	4
belang groter	50	48	43	62	54	64	51

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
het in contact brengen van de leden met elkaar							
momenteel							
onbelangrijk	35	23	52	3	0	7	24
belangrijk	30	45	19	70	57	61	43
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	10	10	3	0	11	6
belang groter	20	33	19	35	31	39	27
het aanbieden van mogelijkheden voor de leden tot scholing en ontwikkeling van vaardigheden							
momenteel							
onbelangrijk	35	36	62	13	21	18	31
belangrijk	35	41	14	63	50	54	43
vergeleken met rond 1980							
belang minder	15	10	0	10	15	7	9
belang groter	30	24	19	24	8	43	24
het bieden van mogelijkheden tot recreatie en ontspanning							
momenteel							
onbelangrijk	42	55	62	28	50	19	47
belangrijk	42	32	33	55	29	74	42
vergeleken met rond 1980							
belang minder	21	10	10	11	23	0	13
belang groter	11	14	19	18	8	26	16
de ontwikkeling van de leden tot kritische burgers							
momenteel							
onbelangrijk	37	27	33	24	29	41	31
belangrijk	26	36	29	28	29	19	25
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	0	5	4	8	11	9
belang groter	5	19	14	14	15	4	13
een goede verzorging van de publiciteit naar niet-leden							
momenteel							
onbelangrijk	0	5	0	3	0	7	3
belangrijk	80	77	62	80	86	61	71
vergeleken met rond 1980							
belang minder	0	0	0	0	0	0	1
belang groter	60	81	43	66	69	68	65

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
bevorderen dat leden actief zijn in de organisatie							
momenteel							
onbelangrijk	5	9	19	0	0	0	7
belangrijk	60	68	29	83	86	64	61
vergeleken met rond 1980							
belang minder	5	10	19	0	0	7	9
belang groter	45	57	33	55	62	50	47
<i>7 interne organisatie</i>							
Is het aantal betaalde krachten dat bij uw organisatie in dienst is de afgelopen tien jaar toegenomen, afgenomen of ongeveer gelijk gebleven?							
toegenomen	52	65	71	61	36	66	64
afgenomen	19	22	5	23	50	14	16
Is het aantal onbetaalde krachten of vrijwilligers dat voor uw organisatie werkt in de afgelopen tien jaar toegenomen, afgenomen of ongeveer gelijk gebleven?							
toegenomen	35	26	33	50	46	25	37
afgenomen	30	35	33	23	23	29	29
Hoeveel onbetaalde krachten of vrijwilligers werken er momenteel naar schatting voor uw organisatie?							
gemiddeld	4.851	13.563	9.944	10.192	13.983	13.053	10.967
In hoeverre is het bestuur of de directie van uw organisatie volgens u op de hoogte van wat leden en/of donateurs wensen van de organisatie?							
rond 1980							
gemiddeld	7,0	6,4	6,3	6,7	6,1	6,9	6,6
% zeer slecht	5	4	14	0	7	4	6
% zeer goed	30	26	24	28	7	35	27
momenteel							
gemiddeld	7,2	7,6	6,7	7,6	7,6	7,4	7,3
% zeer slecht	5	4	14	0	7	0	4
% zeer goed	55	65	38	55	64	58	51

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiërs	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft naar binnen/naar buiten gericht?							
rond 1980							
gemiddeld	5,2	5,7	6,2	5,3	6,0	5,1	5,7
% naar binnen	16	14	5	21	17	14	15
% naar buiten	16	10	24	14	25	0	17
momenteel							
gemiddeld	7,6	6,9	7,5	7,0	6,9	7,0	7,2
% naar binnen	0	0	5	0	8	0	1
% naar buiten	58	36	57	45	46	36	46
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft invloed van de leden en/of donateurs op het beleid van de organisatie?							
rond 1980							
gemiddeld	6,0	5,7	4,8	6,7	5,6	6,2	5,9
% weinig invloed	10	17	33	3	7	7	12
% veel invloed	30	13	10	36	14	21	21
momenteel							
gemiddeld	6,5	6,3	5,0	7,2	7,0	6,7	6,4
% weinig invloed	10	17	33	3	7	4	11
% veel invloed	45	30	19	55	43	36	37
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft hoeveelheid contacten leden en/of donateurs onderling?							
rond 1980							
gemiddeld	5,7	5,7			6,5	5,9	5,6
% weinig contacten	15	17			7	11	18
% veel contacten	20	22			29	25	21
momenteel							
gemiddeld	5,8	5,7			7,0	6,0	5,7
% weinig contacten	15	17			7	7	18
% veel contacten	25	17			43	14	18
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft aantal gemotiveerde leden en/of donateurs?							
rond 1980							
gemiddeld	6,8	6,7	5,7	6,9	6,8	6,3	6,5
% weinig gemotiveerden	0	0	9	6	7	7	6
% veel gemotiveerden	40	26	14	39	29	32	30

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onder- linge contac- ten	veel onder- linge contac- ten	ideële organi- saties	sport- organi- saties + scouting	totaal
momenteel							
gemiddeld	6,8	6,0	5,3	6,7	6,6	5,9	6,2
% weinig gemotiveerden	5	9	19	6	7	11	8
% veel gemotiveerden	35	9	10	23	14	11	16
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft ideologie leden en/of donateurs?							
rond 1980							
gemiddeld	5,4	6,0	6,1	6,4	6,4	5,9	6,3
% sterk op eigen belangen gericht	26	17	19	7	7	19	14
% zeer idealistisch	26	26	33	30	21	31	32
momenteel							
gemiddeld	5,3	5,0	5,5	5,7	5,6	4,9	5,6
% sterk op eigen belangen gericht	26	35	33	17	14	31	25
% zeer idealistisch	26	22	33	23	14	27	30
Hoe zou u uw organisatie plaatsen wat betreft herkomst initiatieven?							
rond 1980							
gemiddeld	5,0	4,6	4,3	5,4	5,9	4,8	4,8
% initiatieven vnl. vanuit de top	30	30	43	16	14	32	34
% initiatieven vnl. vanuit leden	15	9	14	10	21	7	12
momenteel							
gemiddeld	4,3	4,1	4,0	4,9	5,7	4,2	4,5
% initiatieven vnl. vanuit de top	50	48	57	32	21	39	43
% initiatieven vnl. vanuit leden	10	4	19	6	14	7	11

Tabel B.1 Uitkomsten van de vragenlijst die in mei-juni 2003 aan de organisaties is toegestuurd

	krimpers	sterke groeiers	weinig onderlinge contacten	veel onderlinge contacten	ideële organisaties	sport-organisaties + scouting	totaal
<i>8 acties afgelopen jaren</i>							
Heeft uw organisatie de afgelopen vijf jaar een of meerdere publiekscampagnes gevoerd of deelgenomen aan het organiseren van acties die bedoeld waren om de politieke besluitvorming te beïnvloeden? Antwoord: ja	60	78	71	74	100	54	72
Heeft uw organisatie de afgelopen vijf jaar een of meerdere publiekscampagnes gevoerd of deelgenomen aan het organiseren van acties die bedoeld waren om de publieke opinie te beïnvloeden? Antwoord: ja	70	78	86	74	93	64	77
<i>9 samenwerkingsverbanden met instanties, organisaties of sectoren</i>							
% waarmee regelmatige contacten							
werkgeversorganisaties	15	27	29	24	50	18	25
werknemersorganisaties	15	36	19	23	50	21	26
vrijtijdsorganisaties	35	18	19	37	8	57	29
consumentenorganisaties	5	17	19	7	14	4	10
internationale hulpverleningsorganisaties	35	30	29	29	43	18	28
vrouwenorganisaties	5	27	10	14	36	4	14
kerken of kerkelijke organisaties	30	27	24	37	36	29	30
jeugdorganisaties	16	4	14	16	7	21	15
natuur- of milieuorganisaties	33	30	29	30	50	29	29
omroeporganisaties	63	30	52	40	31	61	44
organisaties binnen de gezondheidszorg	25	23	24	33	21	11	26
ouderenorganisaties	20	23	10	30	29	7	19
onderwijsorganisaties	30	36	19	37	36	39	32
het bedrijfsleven	45	46	45	30	57	36	42
media	70	68	85	60	71	71	74
politieke partijen	55	59	67	43	71	36	53
ministeries	90	82	81	73	86	79	80
leden van de Eerste of Tweede Kamer	60	55	67	43	71	36	52
gemeentelijke of provinciale overheidsinstanties	42	46	38	47	50	46	46

Bijlage C Onderzoeksverantwoording

C1 Voorgeschiedenis en onderzoeksopzet

Voorgeschiedenis

Over het lidmaatschap van maatschappelijke organisaties en activiteiten ten behoeve daarvan is al eerder gerapporteerd (o.a. De Hart 1999a; SCP 1994, 1998, 2002). Dat gebeurde voornamelijk op basis van gegevens die werden verzameld op individueel niveau, in landelijke steekproeven onder de Nederlandse bevolking. Dergelijke gegevens passeerden in hoofdstuk 2 de revue. Hoofdstuk 3 is evenwel gebaseerd op informatie die is vergaard bij organisaties zelf en die niet alleen betrekking heeft op het aantal leden en donateurs. Via zulk materiaal willen we een aanvulling bieden op de gebruikelijke indicatoren van maatschappelijke participatie waarop het SCP zich in zijn diverse publicaties baseert.

Het initiatief tot dit project dateert van 1994. Telefonisch of schriftelijk werd destijds informatie verzameld bij 56 organisaties die in een van de twee jaren over meer dan 50.000 leden beschikten; de informatie betrof het aantal leden/donateurs in 1980 en 1993/94. Buiten beschouwing bleven destijds kerkgenootschappen, sportverenigingen en andere recreatieve organisaties. De uitkomsten zijn gepresenteerd in het *Sociaal en Cultureel Rapport 1994* (SCP 1994: 583 e.v.). Begin 1998 werd een vervolg en uitbreiding aan het project gegeven. Toen werd aan meer dan honderd organisaties een brief met korte vragenlijst toegestuurd. Ditmaal maakten ook kerkgenootschappen, sportverenigingen en andere vrijetijdsorganisaties deel uit van de steekproef. Opnieuw werd geïnformeerd naar de aantallen leden en/of donateurs in 1980, 1994 en 1998. Van de aangeschreven organisaties bleken er 84 de minimale omvang van 50.000 te hebben bereikt in 1980, 1994 of 1996/97. Van de gegevens die over deze organisaties werden verzameld, is eerder verslag gedaan in onder andere de *Sociale en Culturele Rapporten* van 1998 en 2002 (SCP 1998: 757 e.v.; SCP 2002: 245 e.v.), en in *Vrijwilligers vergeleken* (Dekker 1999: 53 e.v.).

Halverwege 2000 deden we een proefonderzoek onder de organisaties, waarbij een uitgebreide vragenlijst werd voorgelegd aan vertegenwoordigers van de organisaties en uitgetest. De resultaten zijn besproken in het *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*. In het kader van het onderhavige onderzoek zijn eerst de lijst van organisaties en de lijst van contactpersonen geactualiseerd; vervolgens zijn de in 1998 en 2000 onderzochte organisaties opnieuw benaderd. Organisaties die zich bereid verklaarden tot deelname aan het onderzoek werd verzocht een contactpersoon aan te wijzen die goed op de hoogte was van de organisatie en de geschiedenis van de organisatie. De vragenlijst die aan deze contactpersonen is toegezonden, komt vrijwel volledig overeen met die uit het proefonderzoek van 2000.

Uitvoering van het onderzoek en de steekproef

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode januari – mei 2003 door het Rotterdamse onderzoeksbureau SEOR. In de derde week van januari is een informerende brief gestuurd met een aankondiging van het onderzoek en een toelichting op doel en opzet ervan. Ter illustratie en ter verhoging van de respons zonden we een rapportje mee, met een beschrijving van de resultaten van het in 2000 uitgevoerde proefonderzoek. In de eerste helft van februari is telefonisch contact gezocht met de aangeschreven organisaties en is vastgesteld welke functionaris zou fungeren als contactpersoon voor het onderzoek en de vragenlijst. Vervolgens is in enkele fasen de vragenlijst aan deze personen toegestuurd. In de maanden maart en april zijn vervolgens in vier belrondes de organisaties herinnerd aan het onderzoek en het verzoek om hieraan mee te werken.

Dat klinkt ordelijker dan de werkelijke gang van zaken. In de praktijk liepen de verschillende fasen in elkaar over en feitelijk was er sprake van maatwerk, omdat bij vrijwel elke organisatie een specifieke aanpak vereist bleek. In sommige gevallen waren een of twee contacten toereikend om respons te bewerkstelligen (dan wel weigering te vernemen), in andere gevallen liep het aantal contacten op tot meer dan tien, doordat de contactpersoon niet altijd aanwezig was, ook al was doorgegeven dat hij of zij op een bepaald tijdstip bereikbaar zou zijn. Gemiddeld zijn er zes à zeven telefonische contacten geweest.

In ons land staan meer dan 250.000 stichtingen en verenigingen ingeschreven bij de Kamer van Koophandel; in het Handelsregister van bijvoorbeeld de Kamer Noordwest-Holland zijn 4500 verenigingen en 5000 stichtingen opgenomen. Een willekeurig dorp als Woudrichem met amper 14.000 inwoners telt ruim 70 stichtingen en verenigingen, waaronder de Woerkumse carnavalsvereniging ‘Kwakke Erremoei’, de plaatselijke afdeling van het Rode Kruis, de Molenstichting ‘Het land van Heusden en Altena’ en de Saabclub Nederland. En dan betreft het hier alleen nog maar officieel geregistreerde verenigingen. Bij dergelijke aantallen is het duidelijk dat het verschaffen van een totaalbeeld niet de pretentie van het onderhavige onderzoek kon zijn. We hebben er daarom voor gekozen om ons in eerste instantie te beperken tot de grotere maatschappelijke organisaties in ons land, waarbij aangeknoopt kon worden bij gegevens die daar al eerder door het Sociaal en Cultureel Planbureau werden verzameld en die betrekking hebben op de periode vanaf 1980.

In totaal hebben we zo’n 100 maatschappelijke organisaties kunnen vinden met elk minstens 50.000 leden/donateurs; tezamen beschikken zij over ca. 34,1 miljoen leden/donateurs. Daarvan hebben 75 organisaties aan het onderzoek deelgenomen, met gezamenlijk 26,3 miljoen leden/donateurs. De organisaties in ons onderzoek binden dus gezamenlijk 77% van het totale aantal aangeslotenen bij de grotere maatschappelijke organisaties in ons land. De non-respons is tamelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende soorten organisaties en bij alle sectoren zijn meerdere van de grootste organisaties vertegenwoordigd (enige uitzondering is het ontbreken van de rooms-katholieke kerk onder de kerken). Er mag verondersteld worden dat

het onderzoek in hoge mate representatief is voor de grotere spelers op het maatschappelijk middenveld. Van de ruim honderd grotere organisaties in ons land die de theoretische populatie vormen, nam drie kwart deel aan de enquête. Eventuele vertekeningen zitten waarschijnlijk vooral in de omvang en het landelijk dekkende karakter van de organisaties. Het is mogelijk dat ontwikkelingen die zij te zien geven niet of niet helemaal gelden voor kleine of slechts plaatselijk opererende organisatievormen op het maatschappelijk middenveld.

Tabel C.1 **Overzicht aantal benaderde organisaties en respons**

	aantal te benaderen	wijzigingen in bestand	aantal verzonden	ingevuld retour	in procenten	toegezegd, maar onzeker	nog in overleg, twijfel	weigering
sportbonden en scouting	29	1 afgevallen (fusie)	28	21	75	1	2	4
omroepen	9		9	8	89		1	
kerken/levensbeschouwing	11	1 afgevallen (te klein)	10	5	50	1		4
consumenten	5		5	3	60	1		1
internationale hulp	11		11	8	73		1	2
gezondheidszorg	7	1 toegevoegd	8	6	75		1	1
natuur en milieu	7		7	5	71	1		1
vakbonden	4	1 toegevoegd	5	4	80			1
werkgevers	4		4	2	50		2	
vrouwen	4		4	3	75	1		
ouderen	3		3	3	100			
politieke partijen	8		8	5	63	1	1	1
anti-abortus/pro-euthanasie	2		2	2	100			
totaal	104		104	15	72	6	8	15
in procenten			100	72		6	8	14

Tabel C.1 geeft een overzicht van de respons. Bij kerkelijke organisaties speelde terughoudendheid een overheersende rol, leidend tot een relatief hoog aantal expliciete weigeringen. Bij de overige organisaties lijkt de non-respons vooral samen te hangen met andere, soms toevallige omstandigheden. Voor een deel houdt de non-respons verband met een expliciete weigering (14%). Daarbuiten is het moeilijk de exacte reden vast te stellen om niet aan het onderzoek mee te doen. Soms spelen spe-

cifieke omstandigheden een rol, maar veelal is de argumentatie niet geheel duidelijk. Veelal wordt tijdgebrek genoemd als motief, maar uit de context kan worden afgeleid dat ook onwil (weigering) een rol speelt. De specifieke omstandigheden betreffen respondenten die op zich bereid waren tot medewerking, maar door toevallige omstandigheden (waaronder ziekte in een wat kleinere organisatie) niet binnen de onderzoeksperiode aan invulling konden toekomen.

Operationalisering van de centrale vragen in het onderzoek

In de vragenlijst die aan de organisaties is toegestuurd komen de volgende onderwerpen aan bod. In de eerste plaats is er informatie verzameld over een aantal algemene kenmerken van de betreffende organisatie: het oprichtingsjaar, de rechtsvorm van de organisatie, of er sprake is van individuele leden dan wel van organisaties die zijn aangesloten bij de organisatie, het aantal leden, donateurs en vrijwilligers die actief zijn bij de organisatie, de omvang van de huidige begroting en het aandeel van lidmaatschapsgelden daarin, de eventuele levensbeschouwelijke basis van de organisatie in heden en verleden, de uitgave van eigen tijdschriften of publicaties. Bij sommige organisaties kon bovendien een organogram worden verkregen.

Een tweede thema vormde het profiel van de achterban en de betrokkenheid daarvan bij de organisatie: momenteel en enkele decennia geleden. Het gaat hierbij om de volgende aspecten: het profiel van de achterban vergeleken met de Nederlandse bevolking (qua leeftijd, sekse, opleiding, kerklidmaatschap, aantal allochtonen), het percentage dat passief lid of donateur is dan wel actief lid of vrijwilliger, de motivatie van de leden wat betreft het bezoek aan vergaderingen, het verlenen van financiële steun, het werven van anderen voor de organisatie, de mate waarin de aangeslotenen zich identificeren met de organisatie, de mate waarin het bestuur of de directie op de hoogte is van wensen bij de leden en de vraag of de leden tegenwoordig andere dingen verwachten van de organisatie dan vroeger. Hoe ziet wat dit betreft het profiel van de organisatie eruit: vooral intern of juist extern gericht, hebben de leden weinig of veel invloed, zijn er weinig of veel onderlinge contacten tussen de leden, zijn deze weinig of sterk gemotiveerd, in geringe of sterke mate gericht op hun eigen belangen, worden initiatieven vooral vanuit de leden of overwegend vanuit de top van de organisatie ontwikkeld?

Het doel van een vereniging of stichting valt te lezen in haar statuten, evenals de middelen die zij denkt aan te wenden om dat doel te bereiken. In plaats van de officieel vastgelegde doelstellingen of statutaire taken gaat het in deze studie echter om de doelstellingen die worden gehanteerd of dienen te worden gehanteerd in de ogen van het bestuur en de bij de organisatie aangeslotenen.

De doelstellingen van het bestuur van de organisatie was het derde thema van de vragenlijst. Welke plaats wordt (vergeleken met vroeger) ingenomen door de ledenwerving, het behartigen van belangen van de leden, de bezinning op ethische kwesties, het uitoefenen van druk op de overheid, het zich richten op een breed publiek, de verbondenheid van de leden met de organisatie, contacten tussen leden onderling, de scholing van leden, het aanbieden van ontspanningsmogelijkheden, de ontwikke-

ling van de leden tot kritische burgers, een goede verzorging van de publiciteit, het aanzetten van leden tot activisme?

Ten slotte zijn er nog vragen gesteld die betrekking hebben op de relatie die de organisatie met andere organisaties onderhoudt (bv. in de vorm van samenwerkingsverbanden), de externe communicatie en eventuele acties die zij heeft georganiseerd om de politieke besluitvorming of de publieke opinie te beïnvloeden.

Met het oog op de toekomst

De belangrijkste factoren die de rekrutering van de organisaties hebben beïnvloed zijn de volgende. In de eerste plaats is er het verkrijgen van een goede ingang bij de organisaties. In de opzet van het veldwerk is ervan uitgegaan dat de informerende brief met het rapport als bijlage een goede ingang zou betekenen. In de praktijk bleek dit bij slechts een klein aantal organisaties zo te werken. De brief is in de meeste organisaties verloren gegaan, opmerkelijk genoeg mede door een inadequaat systeem van postverwerking. Het is verstandig om de brief aan de directeur, het bestuur of een andere functionaris toe te zenden, en niet gewoon in algemene zin aan de betreffende organisaties.

Een tweede punt was dat we over weinig mogelijkheden beschikten om organisaties tot medewerking over te halen. Er was alleen een beroep mogelijk op de maatschappelijke betekenis van het onderzoek en op de 'morele' verplichting van de maatschappelijke organisatie. Daarnaast werd de kracht van de herhaling gehanteerd: door regelmatig te bellen en te vragen naar de voortgang bleef de vragenlijst in ieder geval op de agenda staan. Daarnaast speelden ook praktische omstandigheden een rol, in combinatie met de eisen die de vragenlijst stelde. Het mag geen verrassing zijn dat nagenoeg alle respondenten aangaven dat drukte en tijdsgebrek een enthousiaste reactie op het verzoek tot medewerking temperden. Een vragenlijst heeft geen hoge prioriteit en de bij dit onderzoek voorgelegde vragenlijst vereist toch enige aandacht voor een accurate invulling. De drang is namelijk groot om de vragen correct te beantwoorden. Enigszins afhankelijk van de functie van de respondent en de omvang van de organisatie is de vragenlijst meer of minder eenvoudig te beantwoorden, omdat niet alle vragen te beantwoorden blijken vanuit de parate kennis. Dit heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat in bepaalde organisaties de vragenlijst door verschillende functionarissen is ingevuld. Dit betekent in de eerste plaats vertraging, maar brengt ook een groter afbreukrisico met zich mee, omdat de bereidheid van persoon tot persoon kan verschillen. Met betrekking tot toekomstig veldwerk lijkt het beter de informerende en/of begeleidende brief op naam toe te sturen of ter attentie van een functionaris (directeur, bestuur e.d.). Bij een volgende onderzoeksrunde kunnen bepaalde categorieën respondenten (zoals kerken of consumentenorganisaties) waarschijnlijk ook beter via een persoonlijk interview worden benaderd.

C2 Vragenlijst Ontwikkelingen in maatschappelijke organisaties - Vragenlijst 2003

A. Algemene informatie

0. **Wat is de volledige naam van uw organisatie?** cd

1. **Welke rechtsvorm heeft uw organisatie?** V1
- 1 NV
 2 BV
 3 Coöperatie
 4 Maatschap
 5 Vereniging
 6 Stichting
 7 Anders, nl.
2. **Heeft uw organisatie leden en/of donateurs? Zo ja, hoeveel?** V2a
- 1 Nee V2b
 2 Ja, namelijk leden V2c
 3 Ja, namelijk donateurs
- 3a. **Vormt uw organisatie een samenwerkingsverband of federatie van organisaties, bonden of verenigingen, heeft uw organisatie alleen individuele leden en/of donateurs of komen beide voor?** V3a
- Onze organisatie kent
- 1 alleen aangesloten organisaties
 2 alleen individuele leden en/of donateurs (GA VERDER NAAR VRAAG 4)
 3 beide, zowel organisaties als individuele leden en/of donateurs
 4 anders, namelijk (GA VERDER NAAR VRAAG 4)
- 3b. **Hoeveel organisaties zijn dan aangesloten?** V3b
 organisaties
4. **In welk jaar is uw organisatie opgericht?** V4
 In (jaar van oprichting)
5. **Is het aantal betaalde krachten dat bij uw organisatie in dienst is de afgelopen tien jaar toegenomen, afgenomen of ongeveer gelijk gebleven?** V5
- 1 toegenomen
 2 afgenomen
 3 ongeveer gelijk gebleven
 4 dat weet ik niet
6. **Hoeveel onbetaalde krachten of vrijwilligers werken momenteel naar schatting voor uw organisatie?** V6
 Aantal onbetaalde krachten/vrijwilligers:
7. **Is het aantal onbetaalde krachten of vrijwilligers dat voor uw organisatie werkt in de afgelopen tien jaar toegenomen, afgenomen of ongeveer gelijk gebleven?** V7
- 1 toegenomen
 2 afgenomen
 3 ongeveer gelijk gebleven
 4 dat weet ik niet

8. **Wat is de totale omvang van de begroting van uw organisatie over 2002?** V8
 Omvang begroting 2002: Euro
9. **Hoeveel inkomsten heeft uw organisatie in 2002 verkregen via lidmaatschapsgelden en giften van donateurs?** V9
 Wanneer u dit niet precies weet, geef dan een betrouwbare schatting.
 Inkomsten 2002 uit lidmaatschap en donaties: Euro
10. **Vindt uw organisatie tegenwoordig haar inspiratie in een of meer godsdiensten of levensbeschouwingen die in ons land voorkomen? Zo ja, welke?** V10a
 1 Nee
 2 Ja, namelijk (meer dan één antwoord mogelijk)
- Rooms-katholiek	- Joods	V10b1-
- Protestants-christelijk	- Humanistisch	V10b10
- Algemeen-christelijk (prot.chr. + r.k.)	- New Age	
- Islamitisch	- Socialisme	
- Hindoeïstisch	Anders, namelijk	V10and
11. **Vond uw organisatie vroeger haar inspiratie in een of meer godsdiensten of levensbeschouwingen die in ons land voorkomen? Zo ja, welke?** V11a
 Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van uw organisatie
- 1 Nee
 2 Ja, namelijk (meer dan één antwoord mogelijk)
- Rooms-katholiek	- Joods	V11b1-
- Protestants-christelijk	- Humanistisch	V11b10
- Algemeen-christelijk (prot.chr. + r.k.)	- New Age	
- Islamitisch	- Socialisme	
- Hindoeïstisch	Anders, namelijk	V11and

B. Profiel van de achterban

De nu volgende vragen betreffen **de individuele leden en/of donateurs** die rechtstreeks bij uw organisatie zijn aangesloten, dan wel via de afzonderlijke organisaties die deel uitmaken van uw organisatie. Het gaat om **uw indruk** van het profiel van de achterban en de veranderingen daarin sinds begin tachtiger jaren of het jaar van oprichting. Wanneer u zelf te kort bij de organisatie werkzaam bent om hiervan een beeld te hebben, vraag dan het oordeel van uw collega's die al lange tijd bij de organisatie werkzaam zijn.

12. **Hieronder volgt voor een aantal kenmerken het sociale profiel van de Nederlandse bevolking. Wilt u voor elk van de kenmerken een schatting geven van het percentage onder uw leden en/of donateurs?**

Wij verzoeken u vriendelijk zo nauwkeurig mogelijke percentages in te vullen. Wanneer u deze niet weet, kunt u gebruik maken van de klassen die hieronder staan aangegeven:

-- = veel lager percentage; - = lager percentage; 00 = percentage ongeveer gelijk;

+ = hoger percentage; ++ = veel hoger percentage

Kenmerk	Verdeling	Percentage in Nederlandse bevolking	Percentage in uw organisatie momenteel	
Leeftijd	0-19 jaar	24%%	V12a1
	20-64 jaar	62%%	V12a2
	65 jaar of ouder	14%%	V12a3
Geslacht	Mannen	49%%	V12b1
	Vrouwen	51%%	V12b2
Opleidingsniveau	Lo, vgl, lbo, vbo	30%%	V12c1
	Mavo, havo, vwo, mbo	50%%	V12c2

	Hbo, universitair	20%		V12c3
Kerklidmaatschap	Kerkleden	60%%	V12d1
	Geen kerkleden	40%%	V12d2
Etnische afkomst	Autochtonen	91%%	V12e1
	Allochtonen	9%%	V12e2

13. **Wanneer u de huidige situatie vergelijkt met die van vroeger: welke veranderingen hebben zich dan voorgedaan in de samenstelling van uw leden- en/of donateursbestand? Concreet: wilt u voor elk van de groepen aangeven of het aandeel is toegenomen, afgenomen of ongeveer gelijk gebleven in vergelijking met vroeger?**

Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.

Kenmerk	Verdeling	Verandering aandeel groep sinds 1980 of jaar van oprichting			
		Afname	Gelijk gebleven	Toename	
Leeftijd	0-19 jaar	☐	☐	☐	V13a1
	20-64 jaar	☐	☐	☐	V13a2
	65 jaar of ouder	☐	☐	☐	V13a3
Geslacht	Mannen	☐	☐	☐	V13b1
	Vrouwen	☐	☐	☐	V13b2
Opleidingsniveau	Lo, vgl, lbo, vbo	☐	☐	☐	V13c1
	Mavo, havo, vwo, mbo	☐	☐	☐	V13c2
	Hbo, universitair	☐	☐	☐	V13c3
Kerklidmaatschap	Kerkleden	☐	☐	☐	V13d1
	Geen kerkleden	☐	☐	☐	V13d2
Etnische afkomst	Autochtonen	☐	☐	☐	V13e1
	Allochtonen	☐	☐	☐	V13e2

14. **De meeste organisaties hebben naast passieve leden ook actieve leden. Vaak zijn er vrijwilligers die onbetaalde diensten verlenen aan de organisatie. Hoeveel procent van de leden en/of donateurs van uw organisatie is passief betrokken, hoeveel procent actief lid en hoeveel procent als vrijwilliger actief?**

Naar mijn schatting is momenteel:

.....% *passief lid* of donateur V14a

.....% *actief lid*, via deelname aan vergaderingen, activiteiten en manifestaties V14b

.....% *als vrijwilliger actief* voor onze organisatie (via assistentie bij het organiseren van activiteiten, het op zich nemen van bestuurlijke functies, e.d.) V14c

- 15A. **Zijn deze percentages vergeleken met vroeger afgenomen, ongeveer gelijk gebleven of toegenomen?**

Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.

In vergelijking met vroeger is het:	Ongeveer			
	Afgenomen	gelijk gebleven	Toename	
Percentage passieve leden	☐	☐	☐	V15A1
Percentage actieve leden	☐	☐	☐	V15A2
Percentage vrijwilligers	☐	☐	☐	V15A3

15B. **Mensen zijn om uiteenlopende redenen lid van een organisatie. Hoe is dat bij uw organisatie? Hoe belangrijk zijn volgens u de hieronder genoemde redenen voor uw leden en/of donateurs om lid te zijn van uw organisatie?**

	Heel onbelangrijk	Tamelijk onbelangrijk	Niet onbelangrijk	Tamelijk belangrijk	Heel belangrijk	
Een goede behartiging van de belangen die men heeft	☐	☐	☐	☐	☐	V15B1
Solidariteit met andere groepen in onze samenleving of elders	☐	☐	☐	☐	☐	V15B2
Bezinning op ethische kwesties	☐	☐	☐	☐	☐	V15B3
Het kunnen beïnvloeden van besluitvorming bij de overheid	☐	☐	☐	☐	☐	V15B4
Ontwikkeling van kennis en vaardigheden	☐	☐	☐	☐	☐	V15B5
Gezelligheid	☐	☐	☐	☐	☐	V15B6
In contact komen met gelijkgestemden of mensen met een overeenkomstige achtergrond	☐	☐	☐	☐	☐	V15B7
Ontspanning, vrijetijdsbesteding	☐	☐	☐	☐	☐	V15B8
Het maatschappelijk actief willen zijn of blijven	☐	☐	☐	☐	☐	V15B9
Zorg om maatschappelijke ontwikkelingen	☐	☐	☐	☐	☐	V15B10
Professionele dienstverlening	☐	☐	☐	☐	☐	V15B11
Het leren van andersdenkenden	☐	☐	☐	☐	☐	V15B12

16. **Hoe beoordeelt u de motivatie van de leden en/of donateurs van uw organisatie, wat betreft de animo om vergaderingen te bezoeken, het doen van extra donaties en het opwekken van interesse bij anderen voor uw organisatie? En hoe was dat vroeger?**

Geeft u s.v.p. hiervan een schatting aan de hand van de balken hieronder die lopen van 'niet of nauwelijks gemotiveerd' (1) tot 'zeer sterk gemotiveerd' (10). Wilt u dit doen voor de huidige situatie en voor hoe het vroeger was, dat wil zeggen rond 1980 of, wanneer uw organisatie later is opgericht, de begintijd van uw organisatie?

16a. **Wat betreft het bezoeken van vergaderingen en bijeenkomsten**

	Niet of nauwelijks gemotiveerd										Zeer sterk gemotiveerd
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16a1
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16a2

16b. **Wat betreft het doen van extra donaties en het geven van financiële steun**

	Niet of nauwelijks gemotiveerd										Zeer sterk gemotiveerd
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16b1
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16b2

16c. **Wat betreft het trachten anderen voor uw organisatie te interesseren**

	Niet of nauwelijks gemotiveerd										Zeer sterk gemotiveerd
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16c1
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	V16c2

17. **Identificeren uw leden en/of donateurs zich volgens u sterk met de organisatie? En opnieuw: hoe was dit vroeger?**
Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.
	Zij identificeren zich daar zeer weinig mee	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zij identificeren zich daar zeer sterk mee	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		V17a
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		V17b
18. **In hoeverre is het bestuur of de directie van uw organisatie volgens u op de hoogte van wat leden en/of donateurs wensen van de organisatie? En hoe was dit vroeger?**
Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.
	Daarvan is bestuur/directie zeer slecht op de hoogte	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Daarvan is bestuur/directie zeer goed op de hoogte	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		V18a
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		V18b
19. **In hoeverre verwachten uw leden en/of donateurs andere zaken van de organisatie dan vroeger?**
Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.
	Zij verwachten vrijwel hetzelfde van de organisatie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zij verwachten heel andere dingen van de organisatie	
Huidige situatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
Vroeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		V19

C. Doelstellingen van de organisatie

20. **Wat is het belang dat momenteel door het bestuur van uw organisatie wordt toegekend aan de volgende doelstellingen met betrekking tot de leden en/of donateurs? Welke acht het bestuur volgens u minder belangrijk, niet onbelangrijk maar ook niet belangrijk en welke belangrijk?**
NOOT: Het gaat om belang dat tot uiting komt via beleidsbepaling en genomen initiatieven
		Niet onbelangrijk,			
		Onbelangrijk	niet belangrijk	Belangrijk	
		1	2	3	
Ledenwerving en ledenbehoud	☐	☐	☐	☐	V20a
Het behartigen van de belangen van de leden	☐	☐	☐	☐	V20b
Het bevorderen van de solidariteit met andere groepen in de samenleving	☐	☐	☐	☐	V20c
Het stimuleren van bezinning op ethische kwesties	☐	☐	☐	☐	V20d
Het kunnen uitoefenen van druk op overheidsinstanties of de politieke besluitvorming	☐	☐	☐	☐	V20e
Het bevorderen van de emancipatie van de leden	☐	☐	☐	☐	V20f
Het uitdragen van uw doelstellingen naar een zo breed mogelijk publiek	☐	☐	☐	☐	V20g
Het stimuleren van verbondenheid van de leden met uw organisatie	☐	☐	☐	☐	V20h

Het in contact brengen van de leden met elkaar	☐	☐	☐	V20i
Het aanbieden van mogelijkheden voor de leden tot scholing en ontwikkeling van vaardigheden	☐	☐	☐	V20j
Het bieden van mogelijkheden tot recreatie en ontspanning	☐	☐	☐	V20k
De ontwikkeling van de leden tot kritische burgers	☐	☐	☐	V20l
Een goede verzorging van de publiciteit naar niet-leden	☐	☐	☐	V20m
Bevorderen dat leden actief zijn in de organisatie	☐	☐	☐	V20n

21. **Hoe is het belang van deze doelstellingen veranderd, vergeleken met vroeger? Is het belang dat door het bestuur van uw organisatie aan de genoemde doelstellingen wordt toegekend sinds toen verminderd, ongeveer hetzelfde gebleven of toegenomen?**
Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie

	Vergeleken met rond 1980 of de begintijd van de organisatie is			
	Belang verminderd	Ongeveer hetzelfde gebleven	Belang toegenomen	
	1	2	3	
Ledenwerving en ledenbehoud	☐	☐	☐	V21a
Het behartigen van de belangen van de leden	☐	☐	☐	V21b
Het bevorderen van de solidariteit met andere groepen in de samenleving	☐	☐	☐	V21c
Het stimuleren van bezinning op ethische kwesties	☐	☐	☐	V21d
Het kunnen uitoefenen van druk op overheidsinstanties of de politieke besluitvorming	☐	☐	☐	V21e
Het bevorderen van de emancipatie van de leden	☐	☐	☐	V21f
Het uitdragen van uw doelstellingen naar een zo breed mogelijk publiek	☐	☐	☐	V21g
Het stimuleren van verbondenheid van de leden met uw organisatie	☐	☐	☐	V21h
Het in contact brengen van de leden met elkaar	☐	☐	☐	V21i
Het aanbieden van mogelijkheden voor de leden tot scholing en ontwikkeling van vaardigheden	☐	☐	☐	V21j
Het bieden van mogelijkheden tot recreatie en ontspanning	☐	☐	☐	V21k
De ontwikkeling van de leden tot kritische burgers	☐	☐	☐	V21l
Een goede verzorging van de publiciteit naar niet-leden	☐	☐	☐	V21m
Bevorderen dat leden actief zijn in de organisatie	☐	☐	☐	V21n

22. **Hoe zou u uw organisatie op dit moment plaatsen op de volgende balken? En hoe was wat dit betreft de situatie vroeger?**

Met vroeger wordt bedoeld rond 1980 of, als uw organisatie later is opgericht, de beginjaren van de organisatie.

Kruist u s.v.p. één cijfer aan voor de huidige situatie en één cijfer voor vroeger

22a.	<p>Zeer sterk naar binnen gericht</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Zeer sterk op buitenwereld gericht</p> <p>V22a1</p> <p>V22a2</p>
22b	<p>Zeer weinig invloed van leden en/of donateurs op het beleid van de organisatie</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Zeer grote invloed van leden en/of donateurs op het beleid van de organisatie</p> <p>V22b1</p> <p>V22b2</p>
22c.	<p>Heel weinig contacten leden en/of donateurs onderling</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Heel veel contacten leden en/of donateurs onderling</p> <p>V22c1</p> <p>V22c2</p>
22d.	<p>Heel weinig gemotiveerde leden en/of donateurs</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Heel veel gemotiveerde leden en/of donateurs</p> <p>V22d1</p> <p>V22d2</p>
22e.	<p>Leden en/of donateurs overwegend sterk op hun belangen gericht</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Leden en/of donateurs overwegend zeer idealistisch</p> <p>V22e1</p> <p>V22e2</p>
22f.	<p>Initiatieven worden overwegend vanuit de leden en/of donateurs ontwikkeld</p> <p>Huidige situatie</p> <p>Vroeger</p>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<p>Initiatieven worden overwegend vanuit de top van de organisatie ontwikkeld</p> <p>V22f1</p> <p>V22f2</p>

23. **Heeft het bestuur van uw organisatie contacten of samenwerkingsverbanden met de volgende instanties of maatschappelijke sectoren? Zo ja, gaat het om regelmatige contacten?**

	Ja, regelmatig 1	Ja, maar niet regelmatig 2	Nee, niet of nauwelijks 3	
werkgeversorganisaties (VNO-NCW, MKB, LTO)	☐	☐	☐	V23a
werknemersorganisaties (bv. FNV, CNV, MHP)	☐	☐	☐	V23b
vrijtijdsorganisaties (sportorganisaties, hobby-organisaties, e.d.)	☐	☐	☐	V23c
consumentenorganisaties (bv. Consumentenbond, Vereniging Eigen Huis)	☐	☐	☐	V23d
internationale hulpverlenings- of derdewereld-organisaties (bv. Unicef, Artsen zonder Grenzen, Memisa, Amnesty International)	☐	☐	☐	V23e

	vrouwenorganisaties	☐	☐	☐	V23f
	kerken of kerkelijke organisaties	☐	☐	☐	V23g
	jeugdorganisaties	☐	☐	☐	V23h
	natuur- en milieuorganisaties	☐	☐	☐	V23i
	omroeporganisatie	☐	☐	☐	V23j
	organisaties binnen de gezondheidszorg (bv. Nederlandse Patiënten Vereniging, Nederlandse Hartstichting, Nederlandse Kankerbestrijding/KWF)	☐	☐	☐	V23k
	ouderenorganisaties (bv. Unie KBO, ANBO, PCOB)	☐	☐	☐	V23l
	onderwijsorganisaties	☐	☐	☐	V23m
	het bedrijfsleven	☐	☐	☐	V23n
	media (televisie, radio, kranten, tijdschriften)	☐	☐	☐	V23o
	politieke partijen	☐	☐	☐	V23p
	ministeries	☐	☐	☐	V23q
	leden van de Eerste of Tweede Kamer	☐	☐	☐	V23r
	gemeentelijke of provinciale overheidsinstanties	☐	☐	☐	V23s
24.	Heeft uw organisatie de afgelopen vijf jaar een of meerdere publiekscampagnes gevoerd of deelgenomen aan het organiseren van acties die bedoeld waren om de <u>politieke besluitvorming</u> te beïnvloeden?				V24
	1 ja				
	2 nee				
25.	Heeft uw organisatie de afgelopen vijf jaar een of meerdere publiekscampagnes gevoerd of deelgenomen aan het organiseren van acties die bedoeld waren om de <u>publieke opinie</u> te beïnvloeden?				V25
	1 ja				
	2 nee				
	D. Verdere informatie				
26.	Geeft uw organisatie een of meerdere eigen tijdschriften uit?				V26
	1 ja				
	2 nee (GA DOOR NAAR VRAAG 28)				
27.	Wat zijn de titel en de geschatte totale oplage van het door uw organisatie uitgegeven tijdschrift met de <u>grootste</u> oplage? En hoeveel keer per jaar verschijnt dit tijdschrift?				
	Titel van het tijdschrift	Geschatte totale oplage:	Verschijnt per jaar:	V27a-c	
 exemplaren exemplaren		
28.	In deze vragenlijst is ingegaan op de structuur van uw organisatie en het profiel van uw achterban. Is naar deze kenmerken van uw organisatie wel eens onderzoek gedaan of zijn ze in beleidsnotities of rapporten aan de orde gekomen?				V28
	1 ja, daarover zijn gegevens beschikbaar				
	2 nee, daarover is niets beschikbaar (GA DOOR NAAR VRAAG 31)				
29.	Zo ja, wilt u de betreffende rapporten of notities aan ons toesturen via de bijgesloten antwoordenvolpoe? Of anders een kopie van relevante passages daaruit?				V29
	1 ja (Bij voorbaat dank; GA DOOR NAAR VRAAG 31)				
	2 nee				

30. **Als dat niet kan, wilt u dan aangeven welke notities en/of rapporten dit zijn? En waar deze te verkrijgen zijn?**
Onderzoeksgegevens van onze organisatie zijn te vinden in (titel rapport of notitie)	Verkrijgbaar bij:	
		V30a1,2
		V30b1,2
		V30c1,2
31. Het voornemen bestaat om, op basis van de door u verstrekte gegevens, in de tweede helft van 2003 een vertegenwoordiger van uw organisatie te interviewen, die goed op de hoogte is van het reilen en zeilen van de organisatie. In dat gesprek willen we aanvullende informatie over uw organisatie en de ontwikkelingen daarin verzamelen. Het interview zal worden gehouden door dr. J. de Hart, onderzoeker van het Sociaal en Cultureel Planbureau (adres: Postbus 16164 BD Den Haag, telefoon 070 - 340 7425, e-mail: j.de.hart@scp.nl).
Bent u bereid ons de mogelijkheid te verschaffen tot zo'n interview?
- 1 ja, daartoe zijn wij (in principe) wel bereid
 - 2 nee, daartoe bestaat geen mogelijkheid
32. **Indien u daartoe bereid bent, is het dan mogelijk om nu al een adres te geven van een vertegenwoordiger, die daarvoor volgens u in aanmerking komt?**
- 1 nee, neemt u te zijner tijd opnieuw contact met ons op
 - 2 ja, het betreft het volgende adres:
Naam:	V32a
Straat + huisnummer:	V32b
Postcode + plaats:	V32c
33. Wilt u zo vriendelijk zijn om een exemplaar van het meest recente jaarverslag (liefst 2002, kan ook later worden toegestuurd) aan ons toe te sturen. U kunt de retourenvelop hiervoor gebruiken.
- Als u beschikt over een schema van de wijze waarop uw organisatie is opgezet (organogram), dan zijn wij u zeer erkentelijk als u dit zou willen bijsluiten in de retourenvelop. Het verschaft ons belangrijke informatie bij het verkrijgen van een goed beeld van uw organisatie.
34. **Met wie kunnen we contact opnemen wanneer er nog vragen of onduidelijkheden zijn over deze enquête?**
Naam:	V34a
Telefoonnummer:	V34b
Afdeling/functie:	V34c

Nogmaals onze hartelijke dank voor uw medewerking!

Literatuur

- Abma, E. (1961). 'Verenigingen in verleden, heden en toekomst'. In: A.N.J. den Hollander, E.W. Hofstee, J.A.A. van Doorn en E.V.W. Verduyn (red.), *Drift en koers* (p. 287-316). Assen: Van Gorcum.
- Almond, G.A. en S. Verba (1963). *The Civic Culture*. Newbury Park: Sage.
- Becker, J. (2003). *De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes: 40% of 60% buitenkerkelijken?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bell, D.A. (1998). 'Civil Society versus Civic Virtue'. In: A. Gutmann (red.), *The Freedom of Association* (p. 239-272). Princeton: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (1980). *Le sens pratique*. Parijs: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1983). 'Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital'. In: R. Kreckel (red.), *Soziale Ungleichheiten* (p. 190 e.v.). Sonderband 2 van 'Soziale Welt'. Göttingen: Universität Potsdam, Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät.
- CBS (1965). *Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962/63 (deel 5): avond- en weekendbesteding, herfst 1962*. Zeist: W. de Haan.
- Cohen, J. en A. Arato (1992). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Coleman, J.S. (1988). 'Social Capital in the Creation of Human Capital'. In: *American Journal of Sociology*, 94 (supplement), p. 95-120.
- Daal, H.J., van (1994). *De nieuwe vrijwilligers*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Daal, H.J., van (2001). *Het middenveld als smeltkroes?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Dekker, P. (red.) (1994). *Civil society. Verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk. Civil society en vrijwilligerswerk I*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA.
- Dekker, P. (red.) (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken. Nederland in internationaal en historisch perspectief. Civil society en vrijwilligerswerk III*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier.
- Dekker, P. (2002). *De oplossing van de civil society. Over vrijwillige associaties in tijden van vervaagende grenzen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. en J. de Hart (2000). 'Het sociaal kapitaal van de Nederlandse kiezer'. In: M. Hooghe (red.), *Sociaal kapitaal en democratie* (p. 83-112). Leuven: Acco
- Dekker, P. en J. de Hart (2001). 'Vrijwilligerswerk'. In: A. Burger en P. Dekker (red.), *Noch markt, noch staat* (p. 121-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. en J. de Hart (2004). 'Vrijwillig associëren'. In: J.W. Duyvendak en M. Hurenkamp (red.), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (p. 167-184). Amsterdam: Van Gennep/Jaarboek Tijdschrift voor de Sociale Sector.
- Dekker, P., J. de Hart en P. de Beer (m.m.v. C. Huberts) (2004). *De moraal in de publieke opinie. Een verkenning van 'normen en waarden' in bevolkingsenquêtes*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Derks, A. (2000). *Individualisme tussen burgerlijke ideologie en maatschappelijk ressentiment*. Brussel: TQR.
- Duffhues, T., A. Felling, J. Roes (1985). *Bewegende patronen. Een analyse van het landelijk netwerk van katholieke organisaties en bestuurders, 1945-1980*. Baarn: Ambo.
- Eastis, C.M. (2001). 'Organizational Diversity and the Production of Social Capital: one of these Groups is not like the other'. In: B. Edwards, M.W. Foley en M. Diani (red.), *Beyond Foucault; Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective* (p. 157-168). Hannover/Londen: Tufts University.
- Elchardus, M., L. Huyse en M. Hooghe (2001). *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen*. Brussel: VUBPress.

- Etzioni, A. (1968). *The Active Society. A theory of societal and political processes*. New York: Free Press.
- Felling, A., J. Peters en P. Scheepers (red.) (2000). *Individualisering in Nederland aan het einde van de twintigste eeuw*. Assen: Van Gorcum.
- Hart, J. de (1999a). 'Langetermijntrends in lidmaatschappen en vrijwilligerswerk'. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken* (p. 33-68). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier.
- Hart, J. de (1999b). 'Godsdienst, maatschappelijke participatie en sociaal kapitaal'. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken. Civil society en vrijwilligerswerk, deel III* (p. 207-248). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hart, J. de en P. Dekker (1999). 'Civic Engagement and Volunteering in the Netherlands: a 'Putnamian' Analysis'. In: J.W. van Deth, M. Maraffi, K. Newton en P. Whitely (red.), *Social Capital and European Democracy* (p. 75-107). Londen/New York: Routledge.
- Heelsum, A. van, M. Fennema en J. Tillie (2004). *Moslim in Nederland – Islamitische organisaties in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/IMES.
- Jolles, H.M. (1959). 'Het verenigingsleven in sociologisch perspectief'. In: *Mens en Maatschappij* (34) p. 18-42.
- Jolles, H.M. (red.) (1963). *Verenigingsleven in Nederland*. Zeist/Arnhem: W. de Haan/Van Loghum Slaterus.
- Jolles, H.M. (1972). *Sociologie van de participatie*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Putnam, R.D. m.m.v. Robert Leonardi en Raffaella Y. Nanetti (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (1995a). 'Bowling Alone: America's Declining Social Capital'. In: *Journal of Democracy* (1) 6, p. 65-78.
- Putnam, R.D. (1995b). 'Tuning in, Tuning out: the Strange Disappearance of Social Capital in America'. In: *PS* (4) 28, p. 664-683.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Rosenblum, N.L. (red.) (2000). *Obligations of Citizenship and Demands of Faith*. Princeton: Princeton University Press.
- Sandel, M.J. (1996). *Democracy's Discontent: America in Search of a Public Philosophy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Schellingerhout, R. (red.) (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schnabel, P. (red.) (1999). *Individualisering en sociale integratie*. Nijmegen: SUN.
- Schreuder, O. (1994). 'Culturele individualisering'. In: J.A. van der Ven (red.), *Individualisering en religie* (p. 37-59). Baarn: Ambo.
- Schuyt, Th.N.M. (red.) (2003). *Geven in Nederland 2003*. Houten/Mechelen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- SCP (1994). *Sociaal en Cultureel Rapport 1994*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA.
- SCP (1998). *Sociaal en Cultureel Rapport 1998*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier.
- SCP (1999). *Sociale en Culturele Verkenningen 1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier.
- SCP (2000). *Sociaal en Cultureel Rapport 2000*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2002). *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2003). *De sociale staat van Nederland 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Seligman, A. (1992). *The Idea of Civil Society*. New York: The Free Press.
- Selle, P. en K. Strømsnes (2001). 'Membership and Democracy'. In: P. Dekker en E.M. Uslander (red.), *Social Capital and Participation in Everyday Life*. Londen: Routledge.

- Skocpol, Th. (1999). 'Advocates without Members'. In: Th. Skocpol en M.P. Fiorino (red.), *Civic Engagement in American Democracy* (p. 461-509). Washington DC: Brookings Institution Press.
- Skocpol, Th. (2003). *Diminished Democracy*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Stolle, D. (2000). *Communities of Trust. Public Action and Social Capital in Comparative Perspective*. Doctoral thesis. Princeton: Princeton University.
- Stolle, D. (2001). "'Getting to Trust': an Analysis of the Importance of Institutions, Families, Personal Experiences and Group Membership". In: P. Dekker en E.M. Uslaner (ed.), *Social Capital and Participation in Everyday Life* (p. 118-133). Londen/New York: Routledge.
- Stolle, D. en T. Rochon (1998). 'Are all Associations alike? Member Diversity, Associational Types and the Creation of Social Capital'. In: *American Behavioral Scientist*, 42, p. 47-65.
- Tocqueville, A. de (1966). *Oeuvres complètes, tome 1: De la démocratie en Amérique*. Parijs: Gallimard.
- Verba, S., K. Lehman Schlozman en H.E. Brady (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Waage, H. (1994). *Vertogen over de relatie tussen individu en gemeenschap*. Leuven: Acco.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice*. New York: Basic Books.
- Warren, M.E. (1999). *Civil Society and Good Governance*. Paper voor het U.S. Civil society project, 18 oktober 1999.
- Warren, M.E. (2001). *Democracy and Association*. Princeton: Princeton University Press.
- Weber, M. (1924). 'Rede auf dem ersten Deutschen Soziologentage in Frankfurt 1910'. In: M. Weber (red.), *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik* (p. 431-449). Tübingen: J.C.B. Mohr.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma (2004-2005) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Het Werkprogramma is rechtstreeks te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.
ISBN 90-377-0165-5

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel (prijswijzigingen voorbehouden). Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 1998. ISBN 90-5749-114-1

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. ISBN 90-377-0159-0

The Netherlands in a European Perspective. Social & Cultural Report 2000. ISBN 90-377-0062-4
(English edition 2001)

Social and Cultural Report 2002. The Quality of the Public Sector (Summary). ISBN 90-377-0118-3

Nederlandse populaire versie van het SCR 1998

Een kwart eeuw sociale verandering in Nederland; de kerngegevens uit het Sociaal en Cultureel Rapport.
Carlo van Praag en Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-6168-662-8

Engelse populaire versie van het SCR 1998

25 Years of Social Change in the Netherlands; Key Data from the Social and Cultural Report 1998.
Carlo van Praag and Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-6168-580-x

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4

SCP-publicaties 2004

2004/4 Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Rapportage ouderen 2004 (2004). ISBN 90-377-0156-6

2004/6 The Poor Side of the Netherlands. Results from the Dutch 'Poverty Monitor', 1997-2003 (2004). ISBN 90-377-0183-3

2004/7 Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten (2004). ISBN 90-377-0129-9

2004/8 Public Sector Performance. An International Comparison (2004). ISBN 90-377-0184-1

2004/11 Verpleging en verzorging verklaard (2004). ISBN 90-377-0189-2

2004/12 Trends in Time. The Use and Organisation of Time in the Netherlands (2004).
ISBN 90-377-0196-5

- 2004/14 Performances du secteur public. Comparaison internationale (2004). ISBN 90-377-0193-0
- 2004/15 Prestaties van de publieke sector. Samenvatting in zeven talen (2004). ISBN 90-377-0194-9
- 2004/16 Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen (2004). ISBN 90-377-0191-4
- 2004/17 Sociale uitsluiting in Nederland (2004). ISBN 90-377-0160-4
- 2004/18 Prestaties van de publieke sector. Een internationale vergelijking (2004). ISBN 90-377-0195-7
- 2004/19 Emancipatiemonitor 2004 (2004). ISBN 90-377-0190-6
- 2004/20 Ouders over opvoeding en onderwijs (2004). ISBN 90-377-0158-2

SCP-publicaties 2005

- 2005/1 Landelijk verenigd Civil society en vrijwilligerswerk IV (2005). ISBN 90-377-0126-4

Onderzoeksrapporten 2004

- 2004/1 Emancipatie in estafette. De positie van vrouwen uit etnische minderheden (2004). ISBN 0-377-0162-0
- 2004/2 De moraal in de publieke opinie. Een verkenning van normen en waarden in bevolkingsenquêtes (2004). ISBN 90-377-0163-9
- 2004/3 Werkt verlof? Het gebruik van regelingen voor verlof en aanpassing van de arbeidsduur (2004). ISBN 90-377-0144-2
- 2004/5 Maten voor gemeenten 2004 (2004). ISBN 90-377-0179-5
- 2004/9 Moslim in Nederland. Een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen. Samenvatting (2004). ISBN 90-377-0176-0
- 2004/10 Unequal Welfare States (2004). ISBN 90-377-0185-x

Werkdocumenten (rechtstreeks te verkrijgen bij het SCP)

- 95 Voorstel voor de toekomstige ontwikkeling van de landelijke jeugdmonitor (2004). ISBN 90-377-0167-1
- 96 Nieuwe baan of nieuwe functie? Een studie naar de beloning van externe en interne mobiliteit (2004). ISBN 90-377-0172-8
- 98 Landelijk ramingsmodel kinderopvang (2003). ISBN 90-377-0148-5
- 99 Sociale uitsluiting. Een conceptuele empirische verkenning (2003). ISBN 90-377-0154-x
- 100 Het Nationale scholierenonderzoek (NSO) en het Health Behaviour in School-aged Children-onderzoek (HBSC) vergeleken (2004). ISBN 90-377-0150-7
- 101 Schalen van fysieke en psychosociale beperkingen. Het meten van hulpbehoefte bij de indicatiestelling verpleging en verzorging (2004). ISBN 90-377-0151-1
- 102 Vertrouwen in de rechtspraak; theoretische en empirische verkenningen voor een monitor (2004). ISBN 90-377-0164-7
- 103 Bindingsloos of bandenloos. Normen, waarden en individualisering (2004). ISBN 90-377-0169-8
- 104 De veeleisende samenleving. De sociaal-culturele context van psychische vermoeidheid (2004). ISBN 90-377-0170-1
- 105 Cijferrapport Allochtone ouderen (2004). ISBN 90-377-0171-x
- 106 Moslim in Nederland. Een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen (2004). ISBN 90-377-0178-7 (set, 6 delen)
- 107 The Social State of the Netherlands. Summary (2004). ISBN 90-377-0168-x
- 108 Naar een stelsel van sociale indicatoren voor het Integraal toezicht jeugdzaken. Advies in opdracht van de Inspectie voor de Gezondheidszorg, de Inspectie Jeugdzorg, de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid en de Inspectie van het Onderwijs (2004). ISBN 90-377-0186-8
- 109 Kosten en baten van extramuralisering (2004). ISBN 90-377-0187-6

Overige publicaties

Hollandse taferelen (2004). Nieuwjaarsuitgave 2004. ISBN 90-377-0155-8

Social Europe. European Outlook 1. Annex tot the 'State of the Union 2004' (2004). ISBN 90-377-0145-0

Does Leave Work? Summary (2004). ISBN 90-377-0182-5

Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union (2004). ISBN 90-377-0198-1

Hier en daar opklaringen (2005). Nieuwjaarsuitgave 2005. ISBN 90-377-0212-0